

השושנה שאני אוהב

שושנה שאני אוהב

The Rose I Love
Veritable love story
by Nahum Mandel

ISBN #####

כל הזכויות שמורות לנחום מנדל, קיבוץ געש 60951

מותר לצטט, עם ציון המקור, עד פיסקה או דיאלוג. העתקת קטע גדול יותר מחייב אישור המחבר.

שושנה מנדל - 2016

שושנה שאני אוהב

הקדשה
לבתי האהובה
עתליה סקיבה
המשענת בזקנתי

ספרים מאת נחום מנדל

Autobiosophy, באנגלית

משחק ילדים?, ביוגרפיה

Testemunho de um sonho, בפורטוגזית

נחום מנדל – בקיבוצו לא היה נביא, מאת ניומה פרל

ובנית את ביתך, הדרכה לבניה

הזקן והקיבוץ

ירחמיאל כותב ספר

קיבוץ-דינוזאור

יומן של ילד יהודי בברזיל

סיפורים קצרים שלי

נחום מנדל

השושנה שאני אוהב
סיפור אמיתי

2013

"א פאטש פארגייט, א וואָרט באשטייט" (סטירה חולפת, מילה שורדת).
אמי המנוחה, הפשוטה ומלאת חוכמת החיים, התכוונה ל-"חכמים היזהרו
בדבריכם". אני בענוותי אשתמש באמירתה במובן "מעשים של בני-
תמותה נשכחים. הכתוב – שורד!". אינני חסיד של הספדים – אם לספר
את קורותיו של מישהו, אני מעדיף לעשות זאת בעודו חי. לכן, ברצוני
לכתוב בסיפור את תולדות חייה של אשת חיקי, שושנה משוש חי,
"השושנה שאני אוהב" (זה יהיה שמו).

עם הזיקנה מתחילות הבעיות... כמו שקרה לאמה צילה, גם לשושנה
החלה תופעה של דמנציה, שהחמירה בגיל 83, כאשר היא החלה לאבד
את הזיכרון לטווח-קצר. המצב הלך והתדרדר.

הכלות שלנו וארבעת הנינים (שנולדו לפני זמן קצר) לא זכו להכיר את
שושנה במיטבה, שלפני המחלה. בעבור בני משפחתה שלא הכירו את
שושנה במיטבה הנני כותב את סיפור חייה.

נכון שבכל היצירות שלי – ספרים, מצגות, צילומים – אשר להם נגיעה
לביוגרפיה שלי, יש לשושנה מקום מכובד, כי ב-65 שנים היא הייתה
החלק החשוב בחיי. אולם בספר זה שבו אספר את סיפור חייה – אהיה
רק דמות משנית, הסאנצ'ו פאנצ'ו, והיא הדון קיחוטה, הדמות המרכזית,
המובילה. אאחל לעצמי לסיים אותו.

הנשים האהובות הגדולות בספרות – לאורה של דנטה, יוליה של רומאו,
דולסינאה של דון קיחוטה, קוניבכה של קנדיד, אורידיצה של אורפאו
ואחרות – הן דמויות וירטואליות פרי דמיונם של סופרים ומשוררים.
השושנה שלי היא בשר ודם, חיה וקיימת באמת!

*

ניתן לחלק את הספר לשתי תקופות. הראשונה – הילדות ותקופת הנעורים – מבוסס ברובו על עדותה המוקלטת של שושנה ומסיפוריה שהיא חזרה שוב ושוב באוזניי, עד כדי כך שכאילו הייתי נוכח בהם... עלי לציין ששושנה ספרה לי מה שקרה לה, אך מעולם לא דיברה על רגשותיה, מעולם לא התלוננה על משהו, מעולם לא דיברה סרה על איש, מעולם לא התלוננה על פגיעה (אני יודע שהיו כאלה...), מעולם! לכן חייה בספר זה עושים רושם שזרמו על מי מנוחות, מכיוון שאף פעם לא גילתה, לא לי ולא לאף אחד, את הסערות שהתחוללו בנבכי נפשה. שושנה שלי היא התגלמות האופטימיות – תמיד ראתה רק את "חצי הכוס המלא". לא שאלתי ולא חקרתי אותה – כיבדתי את פרטיותה. התקופה השנייה, מרבית-הספר, מתייחסת לחייה מאז הכרנו. מחוסר ברירה אני מתאר את מה שקרה ממבט ראות שלי, משום שאופייה המיוחד של שושנה הסתיר ממני את רגשותיה וצפונות נפשה. לכן הספר כתוב בגוף ראשון, על מנת להבליט שהוא מתאר הידוע לכותב על הביוגרפיה של שושנה.

*

עלי להרחיב את המבוא במספר מילות הסבר על הספר – סגנוני המיוחד שבו והשקפותיי כמחבר.

*

על סגנוני

עלי להתוודות על היצר הרע שהשתלט בי – אינני יכול להימנע מלהתבדח. בזקנתי ההומור הינו הנשק הסודי שלי בהתמודדותי עם תלאות החיים.

*

על השקפותיי

לדידי ביוגרפיה איננה הספד, שבו סוקרים רק את המעשים החיוביים בקורות חייו של המת. ביוגרפיה אמורה לתאר ללא כחל וסרק את חייו של האיש. אך בכל זאת כיבדתי את אופייה האופטימי של שושנה, וניסיתי לתאר את סיפור חייה כפי שהיא רואה אותו...

ג. מ.

קיבוץ געש, מאי 2013 .

חלק ראשון – ילדות

פרק א': מילות הבהרה

שושנה מנדל (שפילברג כרווקה), Suzana בברזיל, שושי באידיש ובשביל האימא שלה שושיניו ושושלי, נולדה ב- São Salvador de Todos Santos, בירת Bahia, מדינה-מחוז צפון-מזרחית של Brasil, נצר מצד האם סערעל (באידיש, צילה בארץ ו-Cecilia בברזיל) של משפחת הלפגוט (מהעיר ידיניץ) ומצד האב אהרון שפילברג (מהעיר השכנה בריצי'בה), אז שתי עיירות בבסרביה, רומניה, וכעת ערים במולדביה.

האחים של האם (יששכר, מאיר, אהרון ומנחם) עיברתו את שם משפחתם ל-"עזריה", יוסל (יוסף) שמר על השם המקורי. אחיו של האב, נוטע, עיברת את שם המשפחה ל"גבעוני".

דרך אגב, כל מי ששומע ששושנה מבית שפילברג שואל אותה מיד אם היא קרובה של הבמאי המפורסם סטיבן שפילברג – יש דברים בגו... סטיבן שפילברג קרוב רחוק.

*

לשושנה תכונה טבעית קשה להסבר – מאז היותה ילדה קטנה עד היום, שהגבורות מאחוריה, היא מרכז של תשומת-לב הסובבים אותה בבית, במשפחה, בקיבוץ, בטוילים המאורגנים, במשפחה בארץ ובחוץ לארץ...

כאשר לאחר שלושים שנה ביקרנו בברזיל, היינו בסך-פאולו אצל משפחתי הענפה שם. שושנה עם מאור פניה וחיוניותה כבשה את כולם, הדודים ובני-הדודים שלי ובניהם, כולם. עטפו אותה באהבה ופינוק. בקושי הבחינו בנוכחותי... לא קינאתי בה – התמוגגתי מרוב נחת מהצלחתה בקרב בני-משפחתי. התגאיתי בה מאד.

בכל מקום היא כמו אלה שכולם סוגדים לה. היא מבורכת בקסם אישי המעורר חיבה אצל כל מי שמתקרב אליה. יתכן שאני נחום מנדל, המאוהב הנצחי בה, מגזים במקצת בתיאורי הנלהב, אך גם אם נסיר ונסלק את הסופרלטיבים העודפים, נישאר עדיין די והותר! האם הגזמתי?

*

עם סיום כתיבת ספרי הביוגרפי "משחק ילדים?", שלחתי עותקים של כתב-היד לארבעה מכרים, שהערכתי את כישוריהם הספרותיים, בבקשה לכתוב לי את חוות דעתם. הפובליציסט יעקב הורוביץ, מקיבוץ מסילות, טילפן אלי והביע רצון לבקר בביתי. הזמנתי אותו לארוחת ערב בביתי. שושנה כמנהגה הכינה שולחן ערוך, בטוב טעם, תרתי משמע. שלושתנו התיישבנו, התכבדנו ושוחחנו בנחת.

הסעתי את יעקב לביתו ובדרך שאל אותי: "אתה לא מסתקרן לדעת מדוע רציתי לבוא לביתך?" "למה לא? אני כולי אוזן".

"בקוראי את ספרך התרשמתי מאד מתיאורך את דמותה של שושנה
אשתך והתעורר בי הרצון להכיר אותה אישית", סיפר.
חייכתי ויעקב המשיך:
"לא הגזמת".

*

פרק ב': באיתבונה

שושנה נולדה כאמור ב-Salvador, בנובמבר 1929.
ל-Itabuna הגיעה כשהוריה עברו להתגורר בעירה
הזו והיא בת שנה בערך. מדוע? שתי סיבות: אחת,
שושנה הייתה תינוקת חולנית ("עשיתי הרבה צרות
להוריי") והציעו להם לעבור דרומה לעיר-שדה, היכן
שהאוויר צלול וקריר יותר.
סיבה שנייה. אביה לא היה מרוצה מעבודת הרוכלות.
משנה מקום, משנה מזל...

איתבונה, עיירה בדרום מדינת-מחוז Bahia, קרובה ל-
Ilhéos, מרכז האזור לגידול קקאו, ש- Jorge
Amado, מבחירי הסופרים בברזיל, היטיב לתאר בספריו, ביניהם
"Cacau". נדמה לי שבעיירה הציורית היו רחוב ראשי מאדמה מהודקת,
תחנת רכבת ונמל קטן. כאמור, האב לא היה מרוצה מעבודת הרוכלות
בעיר הגדולה – בה לא הייתה לו היכולת לפתוח חנות.
אכן, באיתבונה שושנה הרגישה מצוין ומצב הכלכלי של המשפחה
השתפר ללא היכר. האב נכנס לשותפות עם יהודי בחנות לרהיטים
ועסקיו פרחו.

האב אהרון, Artur למקומיים, איש שקט, שקדן, נעים הליכות ונוח לברייחות, התחבב ללקוחות, שהלכו והתרכבו. המוניטין ושמך הטוב הלכו לפניו וחזוואים עשירים רבים בסביבה העדיפו לרכוש רהיטים אצלו. ההצלחה הכלכלית האירה לו את הפנים.

ההורים רכשו בית קומתיים גדול ברחוב הראשי. למטה, באולם רחב-ידיים, חנות הרהיטים, מחסן גדול ונגריה קטנה לתיקונים והחזקה. למעלה, דירת המגורים מרווחת, עם סלון ומטבח גדולים, מספר חדרים ושירותים. בנוסף, מרפסת ענקית. בחצר, גינה מטופחת. הם לא היו מיליונרים, אבל ללא ספק שגשגו ונהנו מהחיים.

באיתבונה היו חמש משפחות יהודיות, שניהלו בינם קשרים טובים. נהגו לחגוג ביחד את החגים היהודים. האב, אהרון, יהודי מסורתי, משכיל, שידע עברית על בוריה, הכין נערים יהודים בעיירה לבר-מצווה, בהתנדבות, שלא על מנת לקבל שכר.

בריאותה של שושנה הייתה תקינה והיא שיחקה בהשגחת מטפלת כושית שגידלה אותה. שושנה אינה זוכרת אותה, אבל ברשותנו צילום בה כושית שמנה מחבקת בידיה את הפעוטה שושנה. החיבה ביניהן בולטת לעין.

מה ששושנה כן זוכרת היטב שהיו לה צעצועים רבים, הרבה בובות, עבורן הכין הנגר בחנות "חדר" מרוהט בזעיר אנפין – ארון בגדים, מיטה, שלחן וכסאות.

החזוואים של הסביבה הובילו העירה בסופי שבוע שיירות של סוסים וחמורים עמוסי שקים מלאים בגרעיני קקאו, בכדי לפרוק אותם במחסן ענק בקרבת הנמל ותחנת הרכבת.

שושנה זוכרת היטב שבגיל ארבע בערך אהבה לשחק עם ילד גוי, מבוגר ממנה במקצת, שהיה גר מולם, מעבר לרחוב. התחשק לה פעם לשחק עם החבר והחלה לחצות את הכביש בהתעלמה משיירת הבהמות שהתקדמה בו.

האימא הבחינה בה כשהיא כבר באמצע הרחוב וצעקה הסטרית עד השמיים, בכל כוחותיה. זבן מהחנות רץ והביא את הילדה הקטנה מבין רגלי הסוסים, לזרועות האם. לא הרביצו לה, אבל את הנזיפה שקיבלה בצעקות לא שכחה גם אחרי שמונים שנה... הפעם האחת ויחידה שדבר כזה קרה לה, אך המנה הספיקה לכל ימי חייה...

*

כאמור, שושנה הרגישה טוב, עד שחום גבוה וסחרחורת תקפו אותה ונהיתה כמשותקת. "טיפוס", קבע הרופא והציע להורים שהוא ייקח אותה לביתו, כי שם תקבל הטיפול הנאות שהיא זקוקה לה. כנראה שבעיירה לא היה בית חולים. ההורים, בייאושם כי רב, הסכימו. הרופא ואשתו היו זוג לא כל כך מבוגר, בעלי גוון עור שחום – טיפוסים ברזילאים אופייניים. אנשים טובים. משפחה חשוכת ילדים, שטיפלה בשושנה הילדונת באהבה ומסירות אין קץ. בתום חודש ימים החזירו אותה להוריה, בריאה לחלוטין. המשפחה הזאת נחרטה עמוק בלבה של שושנה.

*

כפי ששושנה מספרת בעדותה, להוריה היו קשרים הדוקים עם הלקוחות, ביניהם חוואי קקאו מהסביבה, שהרבו לקנות בחנותם. אחת המשפחות, מהאמידות ביותר, שעמדה לחתן בן, רכשה בחנות של אבא את כל הריהוט לבית שבנו לזוג החדש. הורי החתן ביקשו מאמה של שושנה שתאפשר לה להשתתף בטקס החתונה כילדת ליווי של המתחתנים. המחשבה ששושנה הילדה תכנס לכנסייה זעזעה והבהילה את האם,

שמעלם לא העזה לעשות זאת, אבל הכבוד בהזמנה היה רב ומדובר היה בלקוח חשוב ביותר. לא הייתה לה ברירה, אלא להסכים. תפרו לילדה שמלה לבנה צחורה, כולה מלמלה. שושנה הקטנה נכנסה לכנסייה אחרי המתחתנים ונשאה בידיה כרית עליו מונחות שתי טבעות הנישואין. הלכה כולה זקופה ורצינית, כיאה לתפקידה המרכזי בטקס. בעקבות הצלחתה המרשימה של שושנה, הכומר בא לבקש מהאם שהילדה תשתתף כ-anjinjo (מלאך קטן) בשמלתה הלבנה, עם כנפיים מנוצות לבנות בגב והילת כסף מעל ראשה, בתהלוכה השנתית לכבוד מריה הקדושה אָם ישו, סנדקית העיירה. עליה לצעוד בראש קבוצת anjinjos, עם נר דלוק בידה, לפני הפסל של סנדקית העיירה, על משטח מקושט פרחים, ששישה גברים יישאו על כתפיהם. אחריהם ילכו הכומר, הנזירות וקהל מאמינים. דבר כזה האם כבר לא יכלה לשאת... והסבירה לכומר שמשפחה אינה נוצרית – על פי דתה אסור להשתתף בתהלוכה כזאת. אחרי ההתנסויות האלו, האימא החליטה לשלוח את הבת להתחנך בסביבה יהודית בעיר הבירה הגדולה. שם פעלה קהילה יהודית מאורגנת היטב, עם בית-ספר יסודי יהודי. החליטה וקיימה – לקחה את הבת בת-השמונה ונסעו לסלודור.

*

בסלודור האימא פנתה עם בתה לביתו של ה-"לערער" (מורה) טריף, מורה לאידיש והיסטוריה יהודית, המורה החשוב בבית-הספר היסודי היהודי ומנהלו בפועל. המנהל הרשמי היה גוי, כי בברזיל, לפי החוק, עליו להיות אזרח ברזילאי מלידה. הן נתקבלו בסבר פנים יפות על ידי המורה ואשתו, שהסכימו לארח את שושנה בביתם (תמורת תשלום),

לטפל ולדאוג לה, ולקחתה לבית-הספר היסודי היהודי.

שושנה הובא מדי יום לבית-הספר, אבל לא הסתגלה כל כך טוב ללימודים. בבוקר למדו בפורטוגזית על פי התוכנית החובה של משרד החינוך הברזילאי ואחר הצהריים למדו באידיש, לפי הנחיות של המורה טריף.

*

בפגרת בית-הספר, אשת המורה טריף לקחה את שושנה לנמל ועלו לאנייה שעמדה להפליג ל-Ilhéos. האונניה הייתה גדולה מדי לנמל הקטן באיתבונה. היא סיכמה עם רב-החובל שייקח את הילדה לחסותו וידאג לה במשך ההפלגה של 24 שעות, עד שימסור אותה בידי הוריה. הוא אכן עמד בדיבורו ושמר עליה בשבע עיניים. בעת הארוחות היא אכלה בשולחנו, לאן שהלך, לקח אותה עמו וישנה במיטה נפרדת בתאו. נוסעים כינו אותה

בחיבה "העוזרת של הקברניט".

ב-Ilhéos, הוריה חיכו לה בנמל ונסעו ברכבת לאיתבונה. שושנה דיווחה בפרטי פרוטים כל מה שקרה לה בשהותה בסלוודור – בית-הספר, הכיתה, המורים, התלמידים, התלמידות. את הכול. היא סיפרה שהמורה ואשתו התייחסו אליה בחיבה ותשומת לב, אבל הרגישה לא טוב בביתם. השתעממה נורא – לא היה לה עם מי להתרועע. כתם של המארחים, נערה מבוגרת יותר ממנה, התעלמה כלל ממנה. היא איננה רוצה לחזור לשם.

*

בבית שושנה ה-"גדולה" בת-התשע שיחקה עם אחותה שרה בת-ארבע וחבריה מקודם. ימי הפגרה חלפו בנעימים, ביעף, ולקראת סוף תקופת החופש האימא לקחה שוב את שושנה לסלוודור, אבל הפעם לא לביתו של "לערער" טריף, כי אם לביתו של בן-דודו של אבא, אהרון, זליג שפילברג. הוא ואשתו dona Eva ("דונה" הוא תואר לגברת בברזיל) ניאותו בשמחה לארח את הילדה בביתם. היה להם שני בנים בערך בגילה, דוויד (דודה) ו-Jorge, עליהם עוד נספר, עמם התיידדה והסתדרה נפלא. הם שיחקו עמה, עזרו לה בהכנת השעורים, ליוו אותה לבית-הספר והחזירו אותה הביתה. האם הרעיפה עליה שפע אהבה וטיפלה בה כאימא מסורה. הפעם שושנה הייתה מאשרת.

*

נציין שזליג שפילברג ביקר בארץ ובמשך חודש ימים התאכסן בביתם של הורי שושנה, אורח מכובד ורצוי. הקשר בין שושנה לבין דודה (דוויד שפילברג) נשמר חזק וידידותי עד פטירתו. הוא ביקר פעמיים עם זינה אשתו אצלנו בקיבוץ. אחד הפעמים באו עם הנכדה אווה (Evinha) בת השש. בערב נסענו לטיילת של תל-אביב. הם התפלאו מאד – נערות צעירות מטיילות בערב לבדן, ללא לוויתא מבוגר... מחזה כזה לא יתכן בריו-דה-ז'ניירו!
כשביקרנו שושנה ואני בברזיל, התארחנו בריו-דה-ז'ניירו שבוע ימים בדירתם. זינה יצאה מגדרה כדי להנעים את שהותנו. למרות ידיעתנו את השפה הפורטוגזית, היא לא נתנה לנו, לצאת לבדנו העירה – העמידו לרשותנו את האוטו שלהם, עם הנהג.
כנראה שצדקה. פעם הלכנו לבדנו לסיבוב קטן בחולות חוף הים מול ביתם. היה שומם שם ושמעתי מאחורי "אדוני, אדוני, נפל לך כסף...".

סבבתי את ראשי וראיתי שני ביריוניים מצבעיים על שטר החול שטר של 100 קרוזיירוס. הסתלקנו בריצה לכיוון הבניינים. כבר שמענו על תרגיל "עוקץ" כזה – המתכופף להרים את כסף, מתנפלים עליו, מפילים אותו בבעיטות ריכוך וגונבים את ארנקו.

פעם אחרת, ששוב יצאנו לבדנו לסיבוב בסביבה, לא התרחקנו מהבניינים, אבל בחזרה קל התקשינו לזהות את הבניין שלנו (כל בנייני הסביבה דומים). שאלתי שוער זקן שישב על כיסא ליד הכניסה לבניין "הידוע לך היכן גרה משפחת שפילברג?". "אין בעיה. בואו איתי", קם והוביל אותנו... לבית השכן.

*

בביקורנו בבהייה פגשנו את Jorge, האח של דודה, במועדון היהודי בחוף הים המרשים של Itapuã. הוא ניגש לשושנה, נתן לה את היד, אמר לה "שלום, מה שלומך?"... והסתלק(!?). כעבור מספר שנים Jorge בא לטיול בארץ וביקר בביתנו. הוא התקבל בידידות וכבוד רב – בילה אתנו את כל היום. לא הזכרנו לו את המיפגש במועדון...

*

באיתבונה החיים התנהלו כסדרם, הכול שפיר. להורי שושנה נולדה בת שלישית, מרים (מירקה) והעסקים פרחו ברוח גבית. ביתם היה למרכז חיים חברתיים ותרבותיים תוססים של הקהילה הקטנה של חמש המשפות היהודיות באיתבונה.

ההורים פתחו עוד חנות ליד ביתם, של מסגרות לתמונות ותמונות של נופים ושל קדושים נוצריים. האימא היא מי שעבדה בחנות וניהלה אותה.

היא למדה לחתוך זכוכית עם עפרון מתכת שבחודו משובץ יהלום קטנטן ונעשתה למומחית במלאכה זו. בחור שעבד בחנות היה מניח את הלוח הגדול של זכוכית על השולחן המכוסה שמיכה צמר עבה והיא חתכה ממנו מלבני זכוכית שסמנה בעזרת גיר וסרגל עץ, לפי המידות הנחוצות. גם חתכה זכוכית עבור חלונות ומטרות אחרות, על פי הזמנה. היא רק חתכה – כל יתר פעולות, כמו הרכבה, הובלה וכדומה, היו מוטלות על העובד.

הכול היה נהדר, לולא הגעגועים לשובנה, שסיימה את בית-הספר היסודי והייתה צריכה להיכנס לתיכון. בנוסף לכך, שתי הבנות הצעירות גדלו בסביבה גויה, מצב שלא מצא חן בעיני האימא, שדאגה מאד להעניק להן חינוך יהודי. היא החליטה שחייבים לעבור לעיר הבירה. האב לא התלהב כלל וכלל מהרעיון. הוא היה מודע לכך שבעיר הגדולה לא היה לו סיכוי להשיג את רמת החיים הנוכחית ממנה נהנו. אבל האימא של שושנה תמיד הייתה השולטת במשפחה – כאשר היא מחליטה, היא החליטה! אין עירעור.

כאן המקום לציין שעם הופעת הציביליזציה בעולם, היא דחקה ממנו את מטריארכליות, שלטון נשים (רק בזמנים האחרונים, עם עליית הפמיניזם, נשים החלו להרים ראש...), אבל לא כך במשפחות של שושנה ושלי – האימהות שלנו היו הדמויות המובילות השולטות בכיפה, למרות שלא היו משכילות ומלומדות כבעליהן – האימא שלי, בעלת השכל הישר המפותח, כיוונה את העניינים בשקט, בחשאי ובתבונה, בלי שאבי המאצ'ואיסטי יחוש בדבר. אימא של שושנה עשתה זאת גלוי. היא ניהלה את הכספים בבית ובבנקים וידה הייתה בכול. המסורת הזאת המשיכה בדורות הבאים – כאלה גם שושנה, אחיותיה ובנותיהם... לנו, לבעלים, נשארה (כמו הבדיחה המפורסמת) זכות המילה האחרונה: "כן, אשתי!".

*

פרק ג': סלוודור

ההורים חיסלו את העסקים באיתבונה, מכרו את החנויות ואת הבית ועברו להתגורר בסלוודור.

*

האמצעים הכספיים ברשות האבא לא הספיקו לפתיחת חנות בעיר. לפרנסה הוא נאלץ לחזור לרוכלות.

הדירה הצרה והמאורכת ששכרו ברחוב da Bângala, כיום Luiz da Gama, לא דמתה כלל וכלל לארמון בו התגוררו באיתבונה – קטנה וצנועה יותר, קומה שנייה בבניין קומתיים. בקצה אחד, בו נסתיים גרם המדרגות, סלון, עם ספה וכורסאות מרופדות וחלון הפונה לרחוב, ובקצה השני מטבח רחב-ידיים עם כיריים לפחם וחלון הפונה לחצר האחורית. ביניהם התארך מסדרון צר ולאורכו דלתות לשלושה חדרונים עם חלון הפונה לפרוודור לא מקורה שחיבר את החצר האחורי לרחוב.

החדר הראשון היה החדר האוכל, בו שלחן עם ששה כיסאות, ארון לכלי האוכל ועל קיר, תלוי בכל הדרו, שעון-הקוקייה ה-"ההיסטורי", עליו עוד יסופר בכבוד הראוי לו. החדר השני – חדר השינה של ההורים. החדר השלישי היה של הבנות, עם שלוש מיטות צרות וארון בגדים, צפוף מאוד. להכנת השעורים הבנות השתמשו בשולחן של חדר האוכל.

*

חלק שני – התנועה

פרק א': ההתחלה

המשלחת מרסיפה

כפי ששושנה מספרת בעדותה המוקלטת ע"י עתליה בתה, בסוף 1947, ארי רושנסקי מ"השומר הצעיר" ברסיפה, עבר בסלוודור ויצר קשרים עם חוג צעירים יהודים בעיר, ביניהם שושנה שפילברג. הוא עניין אותה בתנועת "השומר-הצעיר" והשפיע עליה לבוא למושבת-הקיץ שמתארגנת בסאן-פאולו.

שושנה, פעילה מרכזית בנוער הציוני בעיר, החלה להקים קן שומרי בבאהיה עם קבוצה של נערים ונערות צעירים. היא יזמה התארגנות של קבוצה בת חמישה צעירים שבאו למושבה. הקהילה היהודית בבאהיה לקחה תחת חסותה את המשלחת למושבה: היא ערכה מבחן למועמדים ומימנו את ההוצאות לזוכה במקום הראשון (שושנה) ומחצית ההוצאות של המדורג במקום השני. יתר שלושת המשתתפים שילמו הכול מכספם.

בתקופה ההיא ארי רושנסקי היה מתכתב עמי, המזכיר הטכני של "השומר הצעיר" בסאן פאולו, דיווח לי על שושנה ועל קבוצתה בבהייה. הוא מסר לי את הכתובת שלה. פתחתי בהתכתבות עמה. כתיבת מכתבים היה תפקידי הראשי בקן.

*

פרק ב': המושבה

הרכבת המיוחלת מריו-דה-ז'ניירו הגיעה באיחור של שש שעות. כל אוהדי הקן בעלי-רכב גויסו להסעת הבאים ומזוודותיהם ללשכת "השומר הצעיר". המבצע לא היה פשוט, כי באו למושבה מספר משתתפים מעל למצופה ומזג-האוויר הסגרירי והקריר לא הוסיף לטובה.

חברי הקן המתינו לאורחים בלשכה (כך קראנו לדירה של הקן, בקומה הרביעית של הבניין). הם היו אמורים לארח אותם בביתם. עקב הצפיפות הרבה, של האורחים והמזוודות שלהם, רבים התיישבו על המדרגות, עייפים ורצוצים. הם המתינו לחלוקתם בין המארחים, שייקחו אותם לביתם לארוחת ערב וללינה.

יחד עם אנשי ריו-דה-ז'ניירו הגיעה הקבוצה מ-Bahia, שלוש בנות ושני בנים. חיפשתי לאתר את שושנה שפילברג, מזכירת הקן, עמה התכתבתי מבלי שהכרתי אותה אישית. היא ישבה במדרגה, נשענה לקיר. הציגו אותה לפניי והחלפנו מספר מילים; היא נראתה לי תשושה. בתוך המהומה הגדולה הבחנתי ברג'ינה גולדברג (אחותה של יהודית קוצינסקי, כיום שכנתנו בגעש) וביקשתי ממנה לקחת את שושנה לביתה. זה היה המקרה היחידי לו דאגתי אישית באותו ערב. אצבע אלוקים כיוונה את ה-"זיווג" שלנו ואף לא חשדתי בכך. אינני מאמין שההשגחה העליונה מזווגת את הזוגות כשנולדים, אך במקרה שלנו, אני מוכן להתפשר...

לפני שנפרדנו סיכמנו להיפגש לאחר המושבה, על מנת לשוחח על קן באהיה – שיחה בין מזכירי קנים...

*

למחרת מזג-האוויר השתפר. בסאן-פאולו תהפוכות אקלימיות כאלה הן תופעה שבשגרה העיר יושבת על רמה בגובה של שמונה מאות מטר מעל פני הים, על רכס הרי Mantiqueira, המתפרסים לאורך חוף האוקיאנוס האטלנטי. העיר נתונה להשפעות אקלימיות המתחלפים בשני מישורי פרשת המים, הימי והיבשתי. פתאום יום יפה – פתאום יום גשם. איש איננו מתרגש מכך. הרוצה להבטיח את עצמו, ייטול עמו מטריה גם ביום בהיר שטוף שמש.

*

כמאה איש תפסנו קרון שלם ברכבת לחווה. משך כל הנסיעה בקעו עד השמיים שירים עבריים ("הבא נגילה", "מה טוב ומה נעים", "זמר זמר לך"...) ובאידיש ("אז דער רעבע אלימלך", "בין איך מיר החלוצ'ל", "טומבה-לאלאיקה"...). חוויה.

בתחנה לא חיכה לנו איש, כפי שהיה מתוכנן. התיישבנו על הרציף ושני צעירים התנדבו לרוץ לחווה לברר מה פשר הדבר. הם חזרו ובפיהם הבשורה שהמשאית שאמורה לבוא לקחת את המזוודות שלנו, טרם הגיעה.

התחיל להחשיך. החלטנו לא להמתין. לקחנו את המזוודות ויצאנו לדרך, ברגל.

התארגנו בשיירה עורפית ארוכה, כשהחזקים יותר יסחבו את המשאות הכבדים יותר. בוגרים אחדים, ביניהם אני, הלכנו במאסף, כדי לעזור לחלשים ולאיטיים.

בתחילה המסע היה עליז ומבדח, במצב רוח מרומם. צעדה מלווה בשירה נלהבת. אך אט-אט קדרו השמים והחל לטפטף גשם דקיק, במסורה. רעמים וברקים בישרו לנו את הבאות. הגברנו את מהירות ההליכה. המטען הכביד ומישהו הניח את המזוודה שסחב מתחת לעץ בצד השביל ומיד נערם שם הר של חבילות ומזוודות. ארובות השמים נפערו ושיטפון של מים נשפך על הצועדים. האדמה הפכה לעיסת בוץ דביק ונדרש מאמץ להתקדם בהליכה המואצת, כאשר החזקים גוררים את הבנות ואת הצעירים יותר.

הגענו לחווה בעלטה מוחלטת. כולם הצטופפו בבית היחידי, בעל חדר-מטבח ושני אולמות די גדולים. דלקו שם כמה פנסי-רוח (פנסי "לוקס"). הייתי בין האחרונים שהגיעו ובדקתי, לפי רשימה בידי, אם לא נשכח מישהו בדרך.

המבוגר היחיד היה דוד קסוי, אביו של הצופה בנימין קסוי. איש שתקן היה, המקורב לחוג אוהדי התנועה, מין patrono (שושבין) של הקן, אדם אמיד הנכון תמיד לתמוך ולעזור לקן. הוא התנדב ללוות ביום הראשון של המושבה וגילה תושייה רבה במצב הביש אליו נקלענו. בשקט וביעילות פעל להצלת המצב.

רוב הצעירים שכבו על הרצפה בשני החדרים הגדולים, אחד צמוד לשני, ואבא קסוי התרוצץ ביניהם להגיש להם קפה חם. הצופים שהקדימו אותנו ביומיים להכנת המחנה, הביאו עמם את כל הנחוץ להם: שמיכות, מיטות-רוח מתקפלות, מזרנים ומזון. עיקר הציוד וההספקה הועמס במשאית שיצאה מסאן-פאולו לאחר יומיים וטרם הגיעה, למרות שהזמן המשוער לנסיעה שעתיים בלבד.

הבאים ממסע הצעידיה התקשו לייבש את הבגדים הרטובים. הם השתדלו להתמקם על הרצפה ולהירדם. כאשר ההמולה נרגעה, התכנסנו במטבחון

חברי ההנהגה הראשית והנהלת המושבה לטכס עצה מה הלאה. בחוץ גשם שוטף. המשאית – תעלומה. בקיצור: עסק ביש! פלא הדבר שהיאוש היה מאתנו והלאה. השכלנו לדון במצב עניינית ובקור רוח. גיבשנו ליום המחרת תכנית גמישה למדי: אלטרנטיבות עם גשם ובלעדיו, עם משאית ובלעדיה. דבר אחר איש לא העלה על דעתו להציע: לפזר את המושבה ולחזור העירה.

אבא קסוי לא השתתף בהתייעצות. הוא המשיך להסתובב בין הנרדמים, מתעניין בשלומם. אחרי שסיכמנו את מה שסיכמנו, כל אחד השתדל למצוא פינה פנויה להניח בה את עצמותיו. כמיטות השתמשו בספסלים ובשולחן במטבחון. גיליתי בפינה מיטת שדה מתקפלת. לא השתמשו בה בגלל רגל שבורה. בהרבה עמל ומעט תושייה, הצלחתי למתוח בעזרת מטאטא שהשחלתי בקצה של יריעת הברזנט (כד עבה) ולהשעין את הצד של הרגל השבורה על ספסל.

מרוצה ממלאכתי, החלטתי לבדוק את העניינים לפני לשכב במיטה שאלתרתי לעצמי. סירתני בכל הבית, בזהירות, שמא אדרוך על מישהו. קצב הנשימות והנחירות הקצובות של הישנים העייפים הזהדו באפלה. הבחנתי ברעש של נקישת שיניים מהירה שבקע מאחת הפינות. ניגשתי לברר מה קורה: בחורה ישבה בפינה, מכורבלת בעצמה, כולה רטובה ורועדת.

הייתה זאת שושנה שפילברג מבאהיה.

הושטתי לה את ידי, הזמתי אותה לבוא עמי והובלתי אותה בידה למטבחון. השכבתי אותה במיטה שהכנתי בשבילי וכיסיתי אותה במפת השולחן. חיפשתי היכן לשכב וכיוון שנשאר ליד שושנה מקום מספיק, נשכבתי לידה. עם חצי גוף באוויר... היא המשיכה לרעוד ללא הפסק ואז שמתי לב שנעליה מכוסות בוץ וספוגות מים. קמתי וחלצתי את הנעליים שלה והסרתי את הגרביים. רגליה היו קפואות, קרות כקרח. שפשתי אותן במגבת מטבח שמצאתי ועטפתי בה את רגליה, גם בעיתון. נשכבתי

שוב לידה והפעם חשתי שהיא נרגעת ונרדמת. גם בעצמי שקעתי בתרדמה עמוקה. אפילו בחלום הפרוע ביותר לא העליתי על דעתי מה עתיד היה צפוי לקרות לנו. על מיטת-רוח של ברזנט עם רגל שבורה לא הזדמן לנו שוב לישון ביחד...

*

השכם בבוקר.

איזה בוקר נפלא, שופע אור וחום. מהגשם ומהשלוליות מאתמול – לא נשאר זכר. הקרקע התייבשה כליל ובשמים להטה השמש. התלאות של אמש נגוזו, נמוגו, נשכחו, כאילו לא היו ולא נבראו מעולם. עליזות שרתה בכול. התארגנו במהירות: מי לנקות את החדרים והסביבה, מי להכין את הארוחה, מי ללכת להביא את המזוודות (מוטב לא לתאר באיזה מצב מצאו אותן).

פתאום הגיחה משאית הציוד – חורקת, נושפת ומתנדנדת, אבל הנה היא באה.

מסתבר שכל מה שהיה יכול לקרות למנוע ולמשאית – קרה. לא אפרט בשפה המקצועית המתאימה את כל התקלות בהן התנסו – over-all אמרו.

פרקנו את המטען והקימנו מיד את המאהל. ארוחת הצהרים התאחרה אמנם, אבל הייתה זאת סעודה לתפארת. או שמא היינו באמת רעבים...

לקראת הערב התכנסה הנהלת המושבה לסיכום המצב. הפעם שרר הלך רוח של שביעות רצון ושל אופטימיות. כך יכולנו מר קסוי ואני (בגלל סיבות משלי לא נשארתי במושבה) לנסוע בערב חזרה העירה, בהרגשת סיפוק שהנה חלפה הרעה ואנו משאירים מאחורינו מושבה שעלתה על דרך המלך...

לא פגשתי את שושנה במשך כל היום. היא כנראה נמנעה מלהתקרב אלי – התביישה.... כיבדתי את רגשותיה ולא פניתי אליה.

כאשר התקרבו קסוי ואני לשער החווה בדרכנו לתחנת הרכבת, שמעתי שקוראים לי "נחום... נחום...". עצרנו. שושנה רצה, השיגה אותנו ומכתב בידה. היא שאלה אותי אם אני מוכן לשלוח אותו בדואר להוריה. "בחפץ לב!", והבטחתי לה לדאוג להעביר מיד למושבה כל מכתב שיגיע לתיבת-הדואר של הקן (המפתח היה אצלי). בהזדמנות הזכרתי לה שסיכמנו להיפגש לאחר המושבה בסאן פאולו כדי לשוחח. היא הסכימה. להפגת הסקרנות ולמנוע רינונים – נגלה את המאוחר, מה שאני מניח שכל הקוראים כבר יודעים: שושנה ואני נישאנו... וכמו בסיום של סיפורי ילדים על עולמות קסומים "והם וחיים יחד באושר עד היום, עם בנים, נכדים ונינים".

*

במושבה הימים והלילות חלפו כמו חלום, כולם היו באופוריה. למרביתם המושבה היית הפעם הראשונה שבילו ימים כל כך רבים מחוץ לבית, לבד, עצמאים, בחיק הטבע, ישנים באוהלים (שלושה עד ארבעה בכל אוהל), מבשלים (בין הבוגרים יותר היו אשפי בישול ממש).

שושנה לא ידעה לבשל – אימה לא נתנה לה אפילו להתקרב למטבח. עליה היה מוטל בבית רק משימה אחת – ללמוד. זאת חובתה היחידה בבית, להכין את השיעורים ולשנן את החומר הנלמד בכיתה. לא לחינם הייתה שושנה התלמידה המצטיינת בתיכון.

אני הוא מי שלימד אותה איך מכינים כוס תה וה-cafezinho, הקפה הטחון הברזילאי שמסננים עם שקית מיוחדת לתוך ספלון חרס קטן. עם הזמן למדה לבשל ולאפות – המאכלים והעוגות שהגישה בארוחות המשפחתיות השבועיות (סעודות!) היו לשם דבר.

בגלל נסיבות מיוחדות שפרוטן אינן רלבנטיות לספר הזה, באתי רק עוד פעם אחת למושבה, לביקור חטוף, לישיבה חשובה עם ההנהגה. לא הזדמן לי להיפגש ולדבר עם שושנה, אבל שמת לי לב שהיא הייתה האחראית על שטיפת הסירים הגדולים. המים הובאו מהבאר בדליים, בידי קבוצת בנים. בחווה לא היה חשמל, מים זורמים וביוב.

בנוסף למשימות הקשורות לאכילה ולאחזקת המחנה, שהתחלקו בין כולם, המשתתפים במושבה עסקו בפעולות רבות ומגוונות – התעמלות בוקר, צופיות, שיחות קבוצה (לפי שכבות גיל), הרצאות רעיוניות על השומר הצעיר ועל הציונות, טיולים בסביבה, לימוד שירים וריקודים ישראליים. חשוב ומרשים היה מיסדר הבוקר של כל המשתתפים, לפי מיטב המסורת של התנועה השומרית – הנפת הדגל הלאומי והשומרי לראש שני התורנים במרכז המיגרש, שירת "התקווה" ו-"אנו עולים" (ההמנון השומרי).

בזאת אין דפליג – מי שהשתתף במושבה יזכור אותה כל ימי חייו, כמו שזוכרים את החתונה ואת מסיבת בר-המצווה. גם אם יעזבו את התנועה, את המושבה לא ישכחו...

*

מספר מילות השלמה על בואה של שושנה למושבה. מבאהיה באו עמה, כפי שסופר, חוץ ממנה עוד ארבעה חברים: קלרה שרקר, אדית שרייבר, אברהם אברמוביץ וליובה רוזנברג.

קלרה שרקר התחתנה עם חבר כיתה גוי, Humberto de Campos. אביה לא היה מסוגל לשאת שערורייה כזאת והתאבד. כך היה בזמנו, כיום נשואי תערובת של יהודים וגוים די מקובלים בברזיל (גם בארץ...) – אומרים שאין שם משפחה שאין בה גוי...

בביקורנו הראשון בברזיל, לאחר שהיינו שלושים שנה בארץ, שושנה ואני פגשנו בריו-דה-ז'ניירו את קלרה והומברטו – הוא ציוני נלהב ומעורה מאד ביישוב היהודי (חבר בהנהלת "חברת קדישא").

הומברטו היה ציוני בלב ונפש, התעניין ועקב במה שמתרחש בארץ, אף ביקר בה, אבל לעלות לא עלה. האבא שלי ז"ל היה נוהג לומר שציונים אמתיים יש רק בגולה – בארץ אין ציונים...

באותו טיול שושנה ואני פגשנו בבאהיה את אברהם אברמוביץ – רזה, גבוה וידידותי תמיד. הוא היה מבוסס היטב בעל חנות לרהיטים ב-Baixa dos Sapateiros, הרחוב המפורסם היורד כמגלשה מהעיר העליונה לתחתונה. הוא הראה לנו חדר-מחסן צדדי בחנות, מלא לעייפה תמונת שמן והסביר שהוא תומך בצעירים כושים עניים – מספק להם בדים, מכחולים וצבעי שמן וקונה את יצירותיהם. בחלקם שווים כעת עשרות פעמים ממה ששילם. אברהם נתן לנו במתנה שתי תמונות ענקיות יפיפות, שסירבנו לקבל – לא ידענו איך להביאם אתנו הביתה. מי יודע כמה המכס שלנו היה דורש עבורם. אברהם בחר לנו שתי תמונות אחרות, קטנות, נופי ים של Genaro, צייר כושי שהתפרסם ועבר לחיות בפאריס. כיום הן מקשטות את הסלון שלנו.

ליובה רוזנברג, בחור נאה יפה תואר, אדיב ונעים, החזיק למרות גילו הצעיר (19) סטודיו מצליח לצילום במרכז העיר. הוא מי שהנציח במצלמתו את חתונתנו. צלם מחונן ברוך כישרון – צילומיו של ההזוג הנשוי החדש, שושנה ואני, שנינו לבד, ביחד עם ההורים ועם בני המשפחה, הם מלאכת מחשבת.

בביקורנו לא פגשנו את ליובה. נודע לנו שהוא ניספה בתאנה כשנהג באופנועו.

*

את אדית שרייבר כן פגשנו. כיום היא פסיכולוגית. היא עזבה את התנועה ולא עלתה ארצה, רק ביקרה בה. אחיה אפרים שרייבר, כן הגשים – השתתף בהכשרה ועלה ארצה, לקיבוץ געש, עם רוזיניה, עמה התחתן. הם היו ידידינו הקרובים והאהובים עלינו, אך לדאבון לבנו חזרו לברזיל, אפרים סיים את לימודיו בהנדסת בניין. אחרי עשרים שנה הם

שוב עלו ארצה, עם ארבעת ילדיהם, ונתקבלו באהדה רבה בקיבוץ געש, כי היו מקובלים מאד. ידידותנו הישנה התחדשה כקדם.

רוזיניה נפטרה בדמי ימיה. אפרים השאיר את הבנים והנכדים בארץ וחזר שוב לברזיל, שם התקשר עם חברת נעורים.

בטיולנו בברזיל, ביקרנו בביתם בריו-דה-ז'ניירו. אפרים כבר ניפטר ובנו יוסי (עיברת את שם המשפחה ל-"שורר") הוא חבר טוב של בתנו ובעלה.

*

במושבה שושנה התיידדה עם רחל בורשטיין, מרסיפה, ודויד רזניק מקן ריו.

את רחל הכרתי עוד לפני המושבה, בבית חברים בסאן-פאולו – לדעתי, היא מהבחורות היפות ביותר שפגשתי...

דויד, מנהיג חשוב בקן ריו-דה-ז'ניירו, התיידד מאד עם שושנה במושבה.

בהכשרה שהתנועה פתחה אחרי עלייתנו ארצה, דויד התחתן עם רחל. הם עזבו את הגרעין עקב חיכוכים עם חברי ההכשרה ועלו ארצה, לא לגעש כפי שהיה צפוי, אלא לעין השופט. לאחר זמן הם עזבו את הקיבוץ ועברו לגור בירושלים. רחל ודויד ביקרו פעם אחת בגעש, היה זה בכנס של שומרים שהיה להם אי-פעם קשר לגעש.

עוד חבר מצוין של שושנה, שניסנו לפגוש בביקורנו בבאהיה, ולא הצלחנו, היה גוי שלמדה עמו בתיכון. בשיחת טלפון התנצל – אשתו קנאית קיצונית ואסרה עליו להיפגש עמה.

*

חלק שלישי – המפגש

פרק א': המפגש בסאן-פאולו

הקבוצה מבאהיה נשארה אחרי המושבה עוד ימים אחדים בעיר סאן-פאולו, לטייל בה. שושנה שפילברג התארכה שוב אצל רז'ינה. אני קיימתי בנאמנות את הבטחתי להעביר אליה את המכתבים שהגיעו בשבילה ובשביל משתתפי המושבה האחרים. בהסתמך על שיחתנו ביום הראשון של המושבה, הזמנתי אותה לארוחת צהרים בביתי.

אימא שלי יצאה מגדרה – "ניומלע בריינקט א מיידלע" (נחום מביא בחורה, באידיש). "ניומלע" היה כנוי החיבה שלי בפי אמי. שושנה ניסתה לשווא לשכנע אותה לקרוא לי "נחום". עד יומה האחרון הייתי עבורה "ניומלע".

כאן ראוי לציין שהורי, ואחותי ורדה, אהבו והעריצו את שושנה. הם רכשו כלפיה כבוד רב – עבורם הייתה אורים ותומים, ופרט לפרשת ה"ניומלע", מה שהיא אמרה, קדוש! – אם היו נוכחים באיזה דין ודברים ביני לבין שושנה – התרחשות שיכולה לקרות בכל משפחה, – תמיד צודדו בשושנה וגערו בי "כך לא מדברים אל שושנה!".

אל תצפו שהורי שושנה או אחיותיה יצדיקו אותי לו פעם אחת – אין סיכוי. ידה של שושנה תמיד על העליונה.

*

כאמור, אמי הייתה נרגשת מאד – הרי "ניומלע בריינקט א מיידלע". חברות שלי היו באות לביתנו, אבל זאת הייתה הפעם הראשונה, ויחידה, שהזמתי אחת לארוחה!

היא לא ידעה מה לעשות... אינני זוכר אותה כל כך מתוחה – אולי אינסטינקט או רחשי לב בישרו לה ששושנה היא כלתה העתידה? היא

הכינה בעצמה את המאכלים, בעצמה ערכה את השולחן, עם מפה לבנה צחורה מהארון, הושיבה בשולחן את שושנה ואותי זה מול זה – אנחנו בלבד! היא לא הרשתה לאיש להיכנס לסלון האכילה. רוזה אחותי (ורדה בארץ), הציצה בסתר מהפרוזדור. אימא הגישה את אוכל, את הקינוח ואת הקפה עם עוגה. היא נעמדה בצד, כמו מלצרית, דרוכה ומוכנה לשרת – הכול מושלם, פרפקט! ספק אם ביקור של מלכת אנגליה היה זוכה ממנה ליחס כזה...

*

שושנה ואני יצאנו אחרי האוכל לטייל בעיר. הסתובבו במרכז. מחוץ לחלונות הראווה ובנינים רבי-קומות ענקיים, אין הרבה מה להראות בעיר. חיפשתי "משהו מיוחד" ונזכרתי שב-Praça da República (כיכר המדינה) נפתחה גלידרייה יפנית, שמכרה מעדן חדש ומקורי: קאסאטה-בוואפלה. הזמנתי בעבור שושנה גלידה כזאת וכך גילתי את חולשתה: להיטות לגלידה!

"נחום, למה אתה לא מזמין בשבילך?" ,שאלה שושנה.

"אני לא אוהב גלידה".

האמת? לא היה לי מספיק כסף...

ביקרנו גם בקולנוע, בהצגת אחר-הצהריים. אבל שלא תהיינה אי-הבנות: משך כל הזמן שבילינו ביחד, שוחחנו אך ורק על נושא אחד ויחיד: "השומר-הצעיר". היא סיפרה על הקן שהקימה בבאהיה, ואני, על סיכויי הכשרה חלוצית בברזיל. כל אחד דיבר על התוכניות שלו – אף לא מלה נגעה בקשר האישי העשוי להירקם בינינו. מי היה מעלה על דעתו שבדיוק כעבור חמישה חודשים מהפגישה ההיסטורית הזאת, הראשונה והיחידה, נתחתן?

לאיזה סרט הלכנו? Extacy. להיט החודש בקולנוע – סרט צ'כי משנת 1933, קונטרוברסלי, מדובר בגרמנית. הכנסייה הקתולית בברזיל מנעה

את הצגתו – 25 שנים חלפו עד שהותרה הקרנתו. כולם אצו-רצו לראותו
ואליו לקחתי את שושנה...

הסרט היה אסור עד גיל 18 והייתה בעיה עם הכניסה של שושנה,
שנראתה כנערה בת-16. שושנה הציגה את תעודת התלמיד שלה (לא
הייתה לה עדיין תעודת זהות) והשוער ונתן לה להיכנס.

לא היה לי מושג מה צפוי היה לנו בסרט, שהיה יוצא דופן לתקופה.
השחקנית הראשית, Heddy Lamar, מופיעה עירומה כביום היוולדה
במספר הסצנות של התעלסות. מחצית הסרט הוא סצנות ממושכות של
התעלסות. קורס קומפלט ומושלם ליחסי מין! דבר שכזה טרם נראה
בקולנוע... ישבתי במבוכה – מה תחשוב שושנה עליי? היא כזאת
פוריטנית... ביננו, גם אני.

לא נודע לי מעולם מה חשבה. יצאנו מהקולנוע ושושנה לא העירה מילה
על מה שראתה – כאילו לא ראתה כלום. הסרט היה יפה ואנושי מאד
ואני מניח ששושנה הפוריטנית נהנתה. אינני יודע.

למען ההגינות, עלי לציין שוב, במפורש, שמה שאני מתאר בפרקים ב', ג'
וד', מהגעתה של שושנה לסאן-פאולו כדי להשתתף במושבה, עד
לחתונתה איתי, מבוסס כולו אך ורק על הזיכרון ולפי מבט הראות שלי!
אין לי מקור מידע אחר (פרט לעדותה של שושנה, שהוקלטה ע"י עתליה)
על ההתרחשויות המכוננות כל כך והחשובות בחיינו המשותפים, שלי עם
שושנה – משום מה לא שוחחנו מעולם על רגשותיה כלפיי. על נושאים
בינה-וביני דיברה איתי רק כשרצתה ועל מה שרצתה, וביוזמתה. אף פעם
לא שאלתי ולא חקרתי אותה על כך – תמיד כיבדתי את פרטיותה, כפי
שכתבתי במבוא הספר. לכשעצמי אני ההפך הגמור – אין לי מחשבה,
רגש ותוכנית שלא שיתפתי בהם את שושנה. כל אדם והטבע שלו...

*

פרק ב': בחור עם מזוודה

עם הכרזת מדינת ישראל רוח תזזית אחזה ביישוב היהודי בברזיל – תחושה של זקיפות קומה, של התעלות הנפש.

עם פרוץ מלחמת הקוממיות, נודע בסאו-פאולו שצה"ל מגייס מתנדבים במסגרת מח"ל (מתנדבי חוץ לארץ). בוגרים של "השומר-הצעיר", ראו כאן דרך להגשים את התשוקה לעלות ארצה, התארגנו כגרעין עלייה והתנדבו להתגייס למח"ל.

לפתע החלו להתרחש בגרעין דברים שונים ומשונים בקצב מסחרר – שיטפון של חתונות, של זוגות ותיקים וזוגות שנוצרו יש-מאין ברגע אחרון.

בגרעין התהוו 7 זוגות נשואים, 3 רווקים ורווקה אחת. בולמוס החתונות האיצו אותי הרווק 'לעשות חושבים!' הייתי מאז ומתמיד איש קשור למשפחתו הענפה והפריעה לי המחשבה להיהפך פתאום לבודד. עד אז לא עלה על דעתי לחשוב על נישואין. היו לי חברות, ידידות, גם בתנועה וגם מחוצה לה, אבל שום קשר מעבר לידידות. מעולם לא חיזרתי אחרי בחורה – פשוט לא היה לי ראש וזמן לכך. בבוקר למדתי בכיתה האחרונה בתיכון והתכוננתי לבחינות הבגרות. הערבים היו קודש לתנועה...

*

לצורך העניין ערכתי, בעזרת אחותי רוזה, אותה שיתפתי בסודי, מעין ספירת מלאי. אבל כמה שאימצתי את מוחי, לא ראיתי באף אחת ממכירותי מועמדת לנישואין. אז נזכרתי בשושנה מבאהייה ומשהו נצבט בקרבי – הרעיון מצא חן בעיניי...

למרות שהיכרותי עם שושנה הייתה שטחית למדי, בסך הכול פגישות חטופות, חשתי שיש לנו הרבה מהמשותף בהשקפתנו (הרי התכתבתי

עמה). כתבתי מכתב קצר וענייני – הצעה לנישואין ועלייה ארצה ביחד. חד וחלק, ללא גינונים. דומה יותר למכתב מסחרי מאשר מכתב אהבה (שושנה טוענת שאני אינני יודע לכתוב בנימוס – לדידה כתיבתי פשטנית).

שושנה ענתה לי בנימוס (הרי היא לא "פשטנית"...) שעז רצונה לעלות ארצה, אבל אין היא מאמינה שהוריה יסכימו. את רגשותיה כלפיי קשה לה לסכם: היכרותנו קלושה. אין היא מאוהבת בי, אבל גם איננה חשה דחייה כלפיי. הצעתי איננה מעשית בעיניה: איך אפשר בתוך שבועיים להתחתן, להוציא פספורט, לרכוש כרטיס נסיעה ולהכין את הניירת הדרושה לעליה? היא מצטערת: אי-אפשר!

הייתי נחוש להוכיח לשושנה שהיא טועה; שאפשר! מאז שאנחנו יחד, בכל פעם שדעותינו חלוקות, בדרך כלל שושנה הצודקת וידה על העליונה, אבל הפעם, כפי שיתברר בהמשך, ניצחתי.

החלטתי לטוס לבאהייה באמתלה של ביקור תנועתי, כפי שנסעו חברים מגרעין העלייה באותם הימים למקומות אחדים, אבל נתקלתי בבעיה פרזואית קטנה: קופת ההנהגה התרוקנה ולא הייתה יכולה לממן עוד נסיעה, הוצאה גדולה מדי. מהוריי לא ציפיתי לעזרה, משום שלא רציתי לספר להם את המטרה האמתית של נסיעתי. חסכונותיי – אזלו. מזלי הטוב בא לקראתי: אמנון חברי, אשר לו גיליתי את מצוקתי, מימן את כרטיסי הטיסה. ארזתי מזוודה קטנה וטסתי לבהייה, ללא הודעה מוקדמת!

"א בוחר מיט א רענצל" (בחור עם מזוודות) בשפתה הציורית והעסיסית שבפי חותנתי העתידה.

יום ראשון, שבתון בברזיל, אחר הצהריים. הגעתי לביתה של שושנה, בלתי-צפוי כרעם ביום בהיר!

נקשתי בדלת, שמעתי ששירדים במדרגות. הדלת נפתחה ואדם רזה בעל-קרחת שאל אותי מה רצוני. "אני נחום מנדל מסאן-פאולו ובאתי להיפגש עם סוזנה שפילברג". הסתבר שהיה זה אביה של שושנה. נדמה לי שבשומעו את שמי, נבוך והחוויר במקצת, אבל פתח את הדלת לרווחה והזמין אותי להיכנס. נוכחתי לדעת שהיה אדם מנומס, אדיב, נוח לבריות ובמיוחד טוב לב. אינני יודע מה היה קורה אם היה אומר "שושנה איננה בבית" וטורק את הדלת...

מצאתי את שושנה עצובה ובוכייה. הסתבר לי שהתווכחה עם הוריה על כך שלא הרשו לה לנסוע לכנס הבוגרים בריו, לבחירת הנהגה חדשה לתנועה. בדיעבד נודע לי, שאמה נהגה לקרוא את המכתבים ששושנה קיבלה, שלא בידיעתה, וכך נודע להוריה על פנייתי לשושנה להינשא לי ולעלות עמי ארצה. הם לא הרשו לה לנסוע לכנס בתירוצים שונים, אבל הסיבה האמיתית – מניעת פגישה איתי. הנה דוגמה מאלפת נוספת לאופן פעולתו של מזלי הטוב שלא סר ממני: לו אימה של שושנה הייתה מכבדת את התקנות-דרבנו-גרשום ולא דוחפת את אפה במכתבים לא לה – לא היו נודעות לה כוונותיי כלפי בתה, שושנה הייתה נוסעת לכנס הבוגרים ולא הייתי מוצא אותה בבית. מי יפלל איך סיפור זה היה מתגלגל מהנקודה הזאת? אבל, מכיוון שאימא של שושנה – "א יידישע מאמע" למופת – פתחה בהסתר את מכתביה, קראה אותם ומנעה משום-כך את נסיעתה לכנס – יכול אני לגולל בנחת את הסיפור כפי שאכן הוא קרה.

*

תירצתי את בואי הפתאומי כהיענות לבקשת שושנה שאבקר בקן באהייה במסגרת הביקורים שחברי גרעין העלייה עורכים לשובים שונים, לפני

עלייתם ארצה. כולנו שיחקנו כאילו זאת מטרת הביקור... הורי שושנה הציעו לסדר לי להתאכסן בבית בו בנים, כי אצלם אין חדר ואין מיטה פנויה בשבילי. סירבתי בתוקף – איני מוכן להיות בבית של זרים. אני מעדיף את ביתה של Suzana ולא מפריע לי לישון על הספה בסלון. בלילה, כאשר שכבתי בספה בפיוזמה, האימא באה להגיד לי שייתכן שבלילה יהיה קר והביאה לי סדין לכסוי....

*

עוד באותו ערב נפגשנו שושנה ואני במועדון הקהילה עם בוגרי הקן ומספר נערים ציוניים. הרצאתי על דרכו של "השומר-הצעיר" ועניתי על שאלות. חזרנו הביתה מאוחר ולא הצלחתי לשוחח עם שושנה על עניינינו.

*

יום ב' בבוקר. שושנה לקחה אותי לסיור מודרך בעיר: Mercado Modelo, Baixa do Sapateiro, Elevador Lacerda (לפי הסדר: השוק המקורה, הרחוב המשופע המפורסם המחבר בין שני חלקי העיר, והמעלית הענקית המקשרת בין העיר העילית לתחתית). גם ביקרנו באתרים תיירותיים אחרים בעיר. מההסברים על העיר והשיחות על הקן בבאהייה גלשנו לביורור פנייתי. שושנה הייתה עניינית וגלויית לב: לא הייתה אומרת שהתאהבה בי אהבה לוחטת, אבל גם לא הייתה קובעת שאינני מוצא חן בעיניה כלל. הבעיה היא שאיננו מכירים מספיק, מעבר למה שאפשר להסיק מחליפת מכתבים עסקיים – הגבתי שבסרטים הוליוודיים האהבה נגמרת בחתונה – בסין היא מתחילה בה!

שושנה ממשיכה בשלה – אין היא מאמינה שבמשך הימים המעטים העומדים לרשותם ניתן לשכנע את הוריה להסכים לחתונתם, להספיק להכין את כל הניירת (מסתבר שאפילו תעודת זהות לא הייתה לה עדיין!) ולערוך את החתונה. לבצע כל זה בשבוע ימים – משימה בלתי אפשרית! לטענותיה אלה הגבתי כציוני נאמן – הזכרתי לה את האמרה המפורסמת של בנימין הרצל "אם תרצו – אין זו אגדה", וש-"אין דבר העומד בפני הרצון".

כיאה לשני אנשים רציניים ואחראיים, ניהלנו דיון נוקב ומייגע.

לפנות ערב התרחשה התפנית. כשהתהלכנו לאורך הטיילת בחוף הים, מסלול חובה בעיר לנאהבים ולמחזורים (כך הסתבר לי אחר-כך). הבריור ביננו נקלע למבוי סתום. הגענו ל-Farol da Barra, מגדלור עתיק ימים, עוד מימי המתיישבים הפורטוגזיים הראשונים. שושנה הפסיקה את מהלך השיח כדי לציין שבדיוק במקום הזה ביקש בזמנו אביה את ידה של אמה. אחזתי מיד בידה (יש להניח שהייתי בשיא כושרי הזרמטי והתיאטרלי) ושאלתי אותה: "אם כך, גם אני אבקש כאן את ידך. האם תינשאי לי, שושנה? עני לי – כן או לא?".

אחר רגע של מבוכה, הגיבה שושנה בהחלטיות "כן!". חיבקתי ונשקתי אותה. נשיקתנו הראשונה! ממעמד מרגש זה עבר נושא שיחתנו לאפיק חדש – מה עלינו לעשות למימוש החלטתנו. הסכמנו שעוד באותו ערב נדבר עם ההורים, חרף אזהרתה של שושנה שביום שני בשבוע הוריה לא יחליטו לעולם החלטה על צעד כל כך חשוב בחיים – להשיא את בתם. כיוון שחבל היה להפסיד יום, החלטנו לפתוח בכל זאת הערב במשא-ומתן הגורלי.

פרק ד': החתונה

ארוחת ערב. האווירה מחושמלת. סעדנו בדומייה – רק מילות נימוס פה ושם הפרו את הדממה. חשתי שהורי שושנה ידעו בדיוק מה עומד להתרחש, אבל כולנו שיחקו נאמנה עד הסוף את תפקידנו שאין הם חושדים בכלום. מרים בת השמונה, אחותה הצעירה של שושנה, הביטה בי כמהופנטת ולא הסירה ממני את המבט. שושנה העירה לה שאין הדבר נאה – "יש לו עיניים כל כך יפות!" הגיבה הילדה. מוסר-השכל: עם קורטוב של רצון טוב, אפשר לגלות אצל כל אחד משהו יפה...

בתום הארוחה נצטווו שתי האחיות הצעירות ללכת לחדרן. הבנתי שהגיע הרגע הגדול! פתחתי בהתקפה חזיתית בהודעה על החלטתנו, שושנה ואני, להינשא ולעלות ארצה וביקשתי את ברכתם. רגע של הלם ומיד החלו ההורים במגננה. מהלך משא-ומתן מותח ופתלתל מעניין בהחלט, אבל תיאורו המפורט היה גוזל עמודים רבים. למען הקיצור: הם העלו נימוקים והצעות-נגד שונים. ביקשו לדחות את החלטתנו בשנה לפחות.

הם מוכנים לערוך טקס אירוסין ושאבוא לגור בעיר (לא בביתם, כמובן).

שושנה ואני היינו נחושים בעמדתנו – אין נסיגה, אין ויתורים! בחצות צלצל בסלון שעון הקוקייה – חסל היום השני בשבוע וקללותיו והחל היום-השלישי-פעמיים-כי-טוב וברכותיו. אבא של שושנה קם ומכריז חגיגית "לפי המסורת היהודית יש לשאול את פי הנערה: שושנה, האם ברצונך להינשא לבחור הזה?" תשובתה – "הן" חד-משמעית. "אם כן, אין לנו ברירה אלא להיכנע לרצונך. שיהיה במזל טוב!"

האב ניגש לשושנה, נישק אותה במצח וחיבק אותי – האם בכתה.

הידיעה ששושנה שפילברג נישאת לבחור מסאן-פאולו ועולה עמו ארצה התפשטה כמו fogo no paiol (אש במתבן). כאשר יצאנו בבוקר לבשר לקרובים ולמקורבים את הבשורה, כולם כבר ידעו ומכל צד צצו לקראתנו בברכת "מזל-טוב, מזל-טוב!".

לפי ההמונים שבדרכנו חיבקו וברכו אותנו בהתרגשות למדתי את מידת הפופולריות של שושנה בישוב היהודי בעיר.

בעיית שמלת הכלולות הסתדרה בכי טוב. התופרת הסכימה ששרה, אחות שושנה, תשמש כדוגמנית והיא, התופרת, תתאים את השמלה לשושנה ביום החתונה, שנקבעה למוצאי השבת בעוד שבוע. על

שנינו לטוס לסאן-פאולו להכנת הניירות לשושנה ולחזור ליום החתונה. זאת ועוד. על מנת שנוכל להנפיק בעבורה את התעודות עם שם המשפחה המשותף, עלינו להתחתן קודם בחתונה אזרחית. חוקת היסוד של ברזיל נערכה בהשפעת הפוזיטיביזם הצרפתי של סוף המאה הקודמת והיא חילונית לעילא: לפיה אין לנישואין דתיים תוקף משפטי (וזאת במדינה נוצרית-קתולית מובהקת!).

אימא של שושנה קבעה שאחיה אהרון בעל-הקשרים-הטובים יסדר את העניינים הפורמליים. כיוון שהוא סוכן-נוסע המגיע מעבודתו רק בערב, לא נותרה ברירה אלא להמתין לו.

בינתיים עגנה בנמל אונייה עם קבוצת עולים מהתנועה הארגנטינאית, שפניה להצטרף לגרעין הדרום-אמריקני בנגבה. כיום רובם בקיבוץ געש. שושנה ואני קיבלנו את פניהם, סיירנו עמם בעיר ולצהרים הורי שושנה אירחו אותם לארוחת צהריים. כשנודע להם על המתרחש בין שושנה לכיני, שני חברי הקבוצה – דב ליפמן (להב) ואבא מזייבצקי (דובני) – תפסו יוזמה וניגשו לאימא של שושנה, הטרודה במטבח, לשכנעה

שעשתה עיסקת מקח מצוינת בזאת שהסכימה לנישואינו. הם לא הכירו אותי כלל, אך, כמו שני שדכנים מקצועיים, שיבחו את מעלותיי, בידיש עסיסת מלאת הומור ("זיווג מהשמיים!"). מחזה מבדח בלתי נשכח: ממנו נודע לי (שלא מפי אימי...) עד כמה אני חכם, פיקח ונחמד!

*

דוד אהרון הלפגוט בא כמצופה בערב לברך אותנו. כאשר שמע על בעיית החתונה האזרחית, ניכנס מיד לפעולה. הוא נזכר בידיד (לקוח...) שופט-שלום ולקח אותי אליו. בוילה המפוארת של השופט חגגו מסיבה עם אורחים רבים, אבל השופט בשמעו מהמשרת ש-Senhor Aharão מבקש לראותו בדחיפות, הוא התפנה מיד והכניס אותנו למשרדו. הדוד הציג אותי כארוסה של אחייניתו וסיפר שקיבלתי מלגה ללמוד באיטליה והוחלט במשפחה שנתחתן, כדי שבחירת לבי תוכל לנסוע עמי. הסביר השופט שעל מנת להינשא חייבים לפרסם מודעה בעיתון הרשמי ולהמתין חודש ימים, שמא יופיע מישהו עם סיבה להתנגד. שנית: כבת שמונה-עשרה, מותר כבר לשושנה להתחתן לפי החוק של ברזיל, אבל מבחינה משפטית היא עדיין קטינה (פחות מגיל עשרים ואחת שנה!), ולכן דרושה ההסכמה הרשמית של הוריה ב-tabelionato (רשם ממשלתי). הראיתי לשופט את כרטיס האנייה שלי, לפיו עליו להפליג בעוד שבוע וביקשתי אותו להתחשב במצבנו המיוחד. הוא הסכים לחתן אותנו בתנאי שלפני-כן תתפרסם מודעה בעיתון הרשמי, שיציגו לפניו תעודה רשמית המאשרת את הסכמת ההורים ושיביאו לפניו שני אנשים היכולים להעיד בשבועה שהכלה והחתן רווקים ופנויים.

דוד אהרון רץ עימי למערכת העיתון הממשלתי הרשמי. הגענו בחצות ושוב הקשרים של הדוד פעלו כשורה: ממש ברגע האחרון הוכנסה המודעה לדפוס. בבוקר קנינו את העיתון – המודעה נמצאה בו.

*

למחרת, יום רביעי, בשעה תשע בבוקר, התייצבנו בפני השופט בבית-משפט לשלום, מצוידים בעיתון הרשמי עם המודעה ובהצהרת הורי שושנה, בתעודה רשמית מבוילת ומוחתמת כחוק, שהם מסכימים לנישואיה: שושנה הכלה, אני החתן, ארבעה עדים וכל בני המשפחה. השופט ישב בקתדרה מוגבהת, כאשר מאחוריו, בין סמל-מגן המדינה לבין דגל הלאום, עמד בכל קומתו הנמוכה General Eurico Gaspar Dutra, נשיא המדינה, והביט עלינו בעיניים בוהות, מתוך תמונת שמן ענקית.

כל הציבור נעמד מול השופט. מימינו רשם פקיד בספר עבה-כרס את חוזה הנישואין, ומשמאלו, לבלר קרא אותו אחר-כך בקול רשמי, חגיגי. שושנה ואני, העדים ונציגי החוק חתמנו על המסמך ואז הכריז השופט חגיגית שאנו בעל ואישה כחוק וכדין. חיבוקים, נשיקות, טפיחות על כתף מכולם לכולם וטקס החתונה האזרחית תם כהלכתו.

על כל המכשולים התגברנו, אבל הדפסת תעודת הנישואין הרשמית במכונת כתיבה, לבייל אותה ולהטביע עליה את חותמת בית המשפט, הנו תהליך מסובך המצריך ימים אחדים. לכן, לצורך הוצאת הדרכון לשושנה, נאלצנו להסתפק באישור זמני בכתב-יד. באותו יום, אחר צהרים, טסנו לסאן-פאולו.

*

התרוצצנו להשלמת הניירת הדרושה. הפקידות הבראזילאית מפורסמת בעבודתה האיטית: "calma no Brasil, que o Brasil é nosso!" ("סבלנות בברזיל, כי ברזיל היא שלנו". דרך אגב, המילה הראשונה ששמעתי בארץ – "סבלנות!"). אבל אם יודעים היכן ולמי 'לשמן את הגלגלים', המערכת בברזיל פועלת להפליא! באמצעות Antonio המתווך (ה-"מאכער", יהודי מפולפל המצוי בנבכי הבריורקטיה הבראזילאית), הגשנו למשרדים המתאימים את הבקשות בטפסים מבויילים, עם תמונות ועם החתימות הדרושות. מה שבדרך כלל לוקח חודש-חודשיים, התבצע ביומיים. מי אמר שהמנגנון הממלכתי הברזילאי איננו יעיל?

עוד מבאהיה הברקתי להוריי את בשורת חתונתי וביקשתי אותם שיקדימו לבוא, כדי להכיר את המחותנים. הידיעה הפתיעה אותם, אבל אחותי, שהייתה שותפה בסוד המעשה (הרי לה כן סיפרתי על המטרה האמתית של "שליחותי" לבאהיה), ידעה להסביר את הדברים להוריי ודאגה שהם אכן יטוסו לבאהיה, מבצע לא פשוט, עקב פחדה של אימי לעלות על מטוס (הסתבר שלחששותיה היה יסוד – היא סבלה מאוד בטיסה). אחותי היחידה, Rosa (כולם קראו לה Rosinha, עברתה את שמה ל-"ורדה" ולא ל"שושנה", בגלל שושנה שלי) לא באה לחתונה. מצבם הכלכלי של הורי לא איפשר זאת.

*

חזרתנו לבהייה הייתה הרפתקה מרתקת ובלתי נשכחת: ביום חמישי בערב טסנו לריו באווירון האחרון של אותו יום, כדי להספיק למחרת לתפוס את המטוס הראשון לצפון, הממריא בחמש בבוקר.

*

הגענו לריו קרוב לחצות ושמו לב שאין בידי שושנה שום תעודה לזהותה (הרי לשם כך באנו לסאן-פאולו – להוציא לשושנה תעודת זהות ודרכון ולקנות בשבילה כרטיס אונייה לאיטליה). השארנו במשטרה בסאן-פאולו את כל ניירותיה, כולל האישור הזמני של החתונה, תעודת לידה ותעודת הלימודים בגימנסיה. הכול! בלי תעודות לא יכולנו להשיג חדר בבית מלון מהוגן.

הפקיד במשרד הקבלה של בית-המלון אליו פנינו חשד ששושנה קטינה בורחת איתי מביתה (גם אני נראיתי קטין, מה שלא היה רחוק מהאמת – רק לפני כחודשיים עברתי את סף ה-21 שנה, גיל ההתבגרות הרשמית בברזיל). הפקיד לא הספיק להזעיק את המשטרה, כי הסתלקנו כשניגש לטלפון. טוב שלא היו לנו מזוודות לסחוב.

כדי "להרוג את הזמן" נכנסנו לקולנוע לראות סרט, נסענו באוטובוס circular (שמסלולו סיבוב סביב מרכז העיר) עד שבחצות סיים את הנסיעה במגרש החנייה.

נאלצנו להסתובב סתם ברחובות הראשיים, עד שכיבו את האור בחלונות הראווה.

*

שתיים אחר חצות. עייפים מלהתהלך, התיישבנו בספסל בטון בטיילת לאורך חוף הים, Copacabana. המקום היה נעים ורומנטי, אבל רק התיישבנו הופיע שוטר צעיר חמור סבר שפקד "הביתה... הביתה", ולא היה מוכן להסברים. בכל זאת, בשמעו שפני ה-"נאהבים" לבאהיה, חקר אותנו על העיר הזאת, הראיתי לו את כרטיסי הטיסה וכאשר השתכנע שאנחנו דוברים אמת, יחסו אלינו השתנה מקצה לקצה – מסתבר שהשוטר הוא בעצמו baiano (יליד באהיה) ושמפחתו אף מתגוררת

באותו הרחוב של בית שושנה, Rua da Bângala. הוא הציע שניגש לשדה התעופה, שלא היה רחוק, וליווה אותנו לשם.

במשרד הקטן של חברת התעופה הקשור לכרטיסי הטיסה אשר בידינו היה דלפק ופקיד – אף לא מקום ישיבה אחד... השוטר גילה תושייה ושכנע את הפקיד לפתוח לזוג העייפים את אוטו-טראנזיט של המשרד, שעמד בכניסה.

רק התיישבנו שושנה ואני בכיסאות המרופדים, שקענו בתרדמה עמוקה... ואלמלא השוטר, שבא להעיר אותנו, היינו מאחרים למטוס ואולי אף לחתונה שלנו. ראו עד לאן מגיעה אחוות-בני-אותה-עיר. השוטר נתן לשושנה פתק עם כתובת וד"ש להוריו, שהיא טרחה למסור להם אישית.

יום שבת. בבהייה. הכול ערוך ומוכן לחתונה. שמלת הכלולות, אחרי תיקונים קלים, התאימה להפליא לשושנה. הישוב היהודי כולו השתתף בחתונה – מאתיים משפחות! מי שלא הוזמן, לא ויתר ובא ביזמתו – "לא

יתכן שלא נהיה בחתונה של שושנה...". האולם היה צר מלהכיל את כל הנוכחים ומקומות הישיבה לא הספיקו לכולם. חברי התנועה התייצבו בתלבושת אחידה – הבנות בשמלות צהורות והבנים

בחולצה לבנה ובמכנסיים כחולים. יודעי דבר אומרים שחתונה כמוה לא נראתה בבאהיה – מאורע השנה של הישוב היהודי בעיר. הכול התנהל כפי שצריך, על פי ההנחיות המפורטות ותחת ניצוחה הקפדני של אמה של שושנה, החותנת המיועדת שלי. געפילטע-פיש, מרק צח של עוף,

סלטים, מנה בשרית, פירות ו-"שטרודל" (עוגת תפוחי-עץ) לקינוח. נדמה שהורי שושנה הוציאו על החתונה הראוותנית הזאת את כל הנדוניה שבמשך שנים חסכו בשקידה ובעמל רב.

*

הייתי במצב רוח מרומם. הטא-רא-ראם בידר אותי ולא התייחסתי ברצינות רבה לטקסים. התמקחתי בעליזות על הסכום שהתחייבתי בכתובה והצלחתי להורידו באופן בולט – הישג מסחרי נדיר בעבורי. אולי בזאת טמון הסוד מדוע הנשואים הפזיזים שלנו עדיין מחזיקים מעמד – בגלל סכום זעום כזה, לא כדאי לשושנה להתגרש ממני...

סיפור הנשואים התארך לא רק בגלל מקומו הנכבד בזיכרונות האישיים של הזוג המאושר, אלא משום השתלבותו בתולדות "השומר-הצעיר" בברזיל – הוא אופייני בדרך בה התהוו משפחות רבות בתנועה בתקופה ההיא, לפני

עלייתן ארצה. מחצית ויותר מהזוגות שנוצרו אז לא עמדו במבחן הזמן והתפרקו. המפליא הוא איך קרה, שחרף התקשרותם החפוזה, שושנה ונחום עדיין מחזיקים מעמד.

*

אחרי מסיבת החתונה באו קרובים ומקורבים לביתם של הורי שושנה להיפרד מהזוג הצעיר, שבדרכם לישראל אמורים לטוס למחרת, השכם בבוקר, לסאן-פאולו.

כולם באו: הדודים והדודות וידידים קרובים. חזר האורחים הענק נעשה פתאום קטן, צר וצפוף. לא הכרתי את כל הנוכחים ושושנה לחשה לי מדי פעם מי הוא הפונה אלי לברך אותי ולשוחח עמי.

הצוות. שוב מרימים כוסיות "לחיים" ואיחולי דרך צלחה. זוד אהרון-
איש-הקשרים נשא נאום פרידה רווי רגש והמשיך אחריו דוד יוסף, אחיו
המבוגר ממנו. תשעת האחים והאחיות של אמה של שושנה, ההלפגוטים,
הם נואמים מחוננים מטבעם, באידיש ובעברית, הידועה להם על בוריה
מעייירתם בבסרביה. אינם מחמיצים הזדמנות לשאת ברמה את דבריהם.
יוסף הלפגוט, יהודי פיקח, משכיל, המצוי בספרות האידיש ומדבר אידיש
מלוטשת וספרותית, טיפוס מובהק של 'פרוגרסיבי' (חסיד ה-'יבסקציה'
הבראזילאית), שטח את ה'אני מאמין' שלו, ביקר קשות את הצינונות
והעלה על נס את תרבות האידיש ו-'שנצח העם היהודי בגולה לא
ישקר", אבל איחל הצלחה לזוג הצעיר, בכל לבבו. סופו, שעלה ארצה
ואט-אט התנער מעברו הרבולוציוני, ממנו נשאר לפליטה רק נאמנותו
לאידישקייט.

*

אחרון המברכים היה בוריס טבקוב, בחור בגילי וקשה לקבוע מי מבין שנינו היה רזה יותר.

בוריס, ראוי להתייחסות מיוחדת. בן דוד של שושנה, ממדרגה שניה אמנם, אבל הקשר בין משפחותיהם הדוק ביותר. הוא חיזר אחרי שכנה של שושנה וידידתה הטובה, שולמית דרברניר, עמה התחתן ולהם שלוש בנות ושני בנים. הערכה עמוקה שררה (ועדיין קיימת) בין שושנה ובניו.

שושנה הציגה לי אותו כבר ביום הראשון של הגעתי לבהייה. שוחחנו רבות. הוא הרשים ברצינותו ובדיבורו השקט, השקול והמדוד, שלא היה תפור לאיש צעיר כמוהו.

בדבריו בוריס שיבח את פועלה של שושנה בקרב הנוער היהודי בעיר והתפלא מנחישותה. כאיש המפלגה הקומוניסטית הביע ספק אם מדינת ישראל היא התשובה הנכונה לשאלה היהודית, שתבוא על פתרונה רק במסגרת מהפכה סוציאליסטית בינלאומית. בכל זאת אימץ את ידה של שושנה בדרך בה בחרה.

לבוריס קורות חיים מסעירות – עקב פעילותו הפוליטית המרכזית במפלגה הקומוניסטית הברזילאית, נעצר בתקופה של רדיפת המנהיגים הקומוניסטיים. שנים לאחר שהשתחרר זכה להימנות למזכיר המשק, (Secretario da Fazenda), כלומר שר-האוצר, של מדינת-מחוז בהייה). בסאן-פאולו היה נשיא הבנק הכי חשוב בברזיל ונהיה למנהל הראשי של הרכוש של קלבין, הרוטשילד הברזילאי.

עושרו הרב ומעמדו הרם לא העבירו אותו על דעתו – בביקורינו בברזיל מצאנו את אותו בוריס החביב, הרציני, השקול והשקדן שהכרנו בבהייה. שערותיו הלבנו, אבל הוא שמר על גיזרתו. אישתו שולמית פעילה במוסדות יהודיים, קהילתיים וציוניים.

*

כאשר בוריס סיים את דבריו, האיכו בי לענות לברכות. אני אוהב לשוחח ולפטפט, אבל אמנות הנאום, הרטוריקה, איננה כישורי החזק – לכן ביקשתי לספר אגדה במקום לנאום: מלך באחת המדינות קרא לשלושת בניו והורה להם לתור את העולם ולהתחקות אחר סוד החיים. המוצא את הנשגבה המשמעותית ביותר – יזכה לרשת את ממלכתו. ראשון חזר בנו הבכור, עשיר ועתיר נכסים. מצא את הממון, השולט בכול והקונה את הכול. אחריו חזר בנו השני, עטור תארים אקדמאים, בפילוסופיה, במדעי הטבע ובמדעי החברה – הוא מצא את הלמדנות ואת ההשכלה, עמן מגיעים לפסגות שאין הממון משיג. הבן הצעיר התמהמה לחזור וסוף-סוף הופיע. בא רק על מנת להתראות ולחזור שוב לדרך: האושר, הטוב והיפה אכן קיימים בעולם – בזאת הוא משוכנע – אבל הוא עדיין לא מצא אותם.

למותר להוסיף, שסיכמתי את האגדה שגם אנחנו, שושנה ואני, יוצאים ליעד נשגב, בדרך ארוכה מבלי-דעת מה מצפה לנו, חדורי אמונה שחרף הקשיים והאכזבות העשויים לקרות לנו, לא נתייאש לעולם ולעולם לא נחדל מלחתור להגשמת חלומנו.

*

חצות, היינו עליזים ומאושרים, אבל עייפים וסחוטים. הלכנו לישון. לא שמתי לב שההורים פינו לנו את חדר השינה והמיטה שלהם, שסידרו אותם חגיגית – מצעים חדשים מעומלנים, פרחים... ליל הכלולות שלנו.

אינני יודע היכן ישנו ההורים. גם אינני יודע היכן התאכסנו הוריי, שבאו לחתונה מספר ימים קודם.

*

פרק ה': מטוס משא

למחרת בבוקר, יום ראשון (שבתון בברזיל), טסנו לסאן-פאולו. ביום ההוא לא היו טיסות רגילות לדרום, אבל מזלנו הטוב שיחק לנו גם הפעם: דוד אהרון רב-הפעלים הפעיל את קשריו והשיג לנו מקום במטוס משא שחנה לתדלוק בדרכו לריו – מטוס מדגם Mosquito (מטוס הפצצה במלחמת העולם השנייה). משני צדדיו היו פתחים פעורים וביניהם הצטופפו על שמיכות פרושות ברצפה מהגרים מה-Nordeste (איזור צפון-המזרח, השחון והעני), התרים אחרי פרנסה בדרום העשיר. שושנה ואני התיישבנו במקום שפינו לנו ליד אחד הפתחים, כאשר המזוודות שלנו משמשות לנו כמשענת לגב. עם המראת המטוס פחדנו מנפילה החוצה, אבל מהר מאוד הסתגלנו למצב ואף נהנינו מהנוף המרהיב שהשתרע מצדנו (מתחתנו!). כך טסנו בניחותא שש שעות תמימות. בקרבת ריו, כאשר המטוס עבר מעל הכף Cabo Frio, אזור הידוע כשקע ברומטרי (מטוסים נוהגים לעקוף אותו), האווירון התחיל להיטלטל כמו עלה נידף ברוח וכדי לא להתגלש החוצה נאחזנו איש בשכנו ובחבילות שמאחור כבקרנות המזבח.

*

יום ראשון אחר הצהרים בסאן-פאולו. לשובנה ולי עמדו לרשותנו שלשה ימים בלבד להשלים את כל הסידורים ולכן התרוצצנו ללא הרף

כדי להספיק. עוד באותו יום ניגשנו להוציא את התעודות שהזמנו. מכיוון שהיה יום ראשון (שבתון), לקח אותנו המתווך (ה-"מאכער" היהודי Antonio, שעליו סופר קודם) לבית הפרטי

של ה-Delegado (מפקד משטרה), שקיבל אותנו באדיבות, כיבד אותנו ב-cafezinho מהביל ומסר לידינו את התעודות. המתווך נתן לו בצנעה מעטפה עם סכום מכובד, עליו סוכם מראש, "לא בשבילו, אלא לכיסוי ההוצאות המיוחדות שהיו לו בזירוז הנפקת התעודות".

משם מיהרנו לקונסוליה האיטלקית להחתים ויזה בדרכון החדש של

שובנה. ביום ראשון אין קבלת קהל בקונסוליה האיטלקית הנוצרית, אבל אמנון ימפולסקי חברי, אשר ליווה אותנו, לקח אותנו לכניסה צדדית. היו לו קשרי ידידות עם פקידת הקונסוליה וכשהזדהה בשער

נתנו לנו להיכנס. קיבלה אותנו אישה רזה ותמירה, עם שער קצר בצבע אפרפר, בעלת הופעה אצילית ומכובדת, כיאה למטרונית רומאית קלאסית. חזרתי באוזניה על סיפור המלגה ללימודים באיטליה ועל חתונתנו החפוזה, כדי שאשתי הטרייה תיסע עימי. האישה לקחה את הדרכון של שובנה ואחרי פרק זמן חזרה ובידה הדרכון עם אשרת הכניסה לאיטליה.

בדרכנו ליציאה, פתחה הגברת בשיחה ערה עם אמנון, לתדהמתי הרבה – בעברית שוטפת! היא נפרדה מאתנו ב-'שלום' לבבי בעברית ואמרה לי, עם חיוך שוכב על פניה: "אני מקווה שאתם תגנו על ה Terra Santa (ארץ הקודש) שלנו בכבוד וחירוף-נפש". רק אז אמנון גילה לנו שהאישה הזאת אוהדת את העם היהודי ותומכת נלהבת בציונות, מאז ששרתה שנים רבות בקונסוליה האיטלקית בירושלים, שם נולדו שתי בנותיה. היא ידעה על הקבוצה המפליגה לאיטליה על מנת להעפיל משם לישראל, להתגייס לצה"ל.

*

יום רביעי בצהרים. מול בניין לשכת "השומר הצעיר" המתינו אוטובוסים וציבור רב של קרובים וידידים, שמילאו וחסמו את הרחוב – באו להיפרד וחלקם (כמאתיים איש) ליוו את החברים של גרעין העלייה עד לנמל בעיר Santos. היו קרובים וידידים שרכשו כרטיס כדי להפליג עמנו עד ל-Rio. שיירת האוטובוסים יצאה לדרך...

חלק רביעי – אנו עולים ארצה

פרק א': "Argentina"

ב-Santos, נמל הקפה החשוב בברזיל, עגנה "Argentina", אוניה איטלקית. על הרציף קהל נלהב של מאות מלוויים הצטופף מול כבש האוניה דרכו עלו הנוסעים. בכבש מקביל הזדחלה לתוך בטן האנייה שיירה אינסופית של סבלים כהי-עור וחשופי חזה הנושאים על ראשם שניים-שלושה שקי קפה, כמו בימי העבדים. מן הסתם חשבו שהקהל הרב על הרציף בא ללוות איזה Bispo (הגמון מהכנסייה הקתולית) רם-מעלה. שושנה ואני נפרדנו מידידים ומבני המשפחה – דודים, דודות ובני-דודים. כולם היו שם.

בשעות הערביים האנייה הרימה עוגן. הקהל ברציף שר את "התקווה".
בלילה האחרון ב-"Argentina" עמדנו שושנה ואני על הסיפון והבטנו
לים, לאופק, לשמיים ולירח. ברגע של השראה רומנטית חרטתי באולר,
על מעקה העץ עליו נשענו, צורה של לב ובתוכה כתוב "Suzana-
Nahum".

האוניה "Argentina" נרכשה על ידי חברת "צים" הישראלית, שהסבה
את שמה ל-"ירושלים". כעבור כמעט שנתיים, כאשר הוריי ואחותי עלו
בה ארצה. אחותי Rosa נתקלה בלב החרוט עם שמותינו.

פרק ב': גנואה

חודש ימים שטה האנייה עד גנואה. שושנה ואני לא סבלנו כלל ממחלת-ים ונהנינו מכל רגע – עברנו שייט "ירח דבש" עליז ונפלא... כל דבר בידה והצחיק אותנו.

מדי בוקר, ויקטור וקאז'ו, שני קצינים שהצטרפו לקבוצה כדי להתנדב לצה"ל, הדריכו על הסיפון את קבוצת העולים בהתעמלות לפיתוח הכושר הגופני. בארוחות הוגש חינם שפע יין איטלקי משובח. החבורה בילתה רוב שעות היום בצוותא, במשחקים ובפעולות שונות. בשיחות הגרעין השתתפו חברי הגרעין בלבד.

התנאים באוניה לא תרמו להתקרבות אינטימית בין שושנה לבניי הכרטיסים שהסוכנות היהודית רכשה עבורנו היו הזולים ביותר. לרשות הגרעין היו שני תאי-מגורים גדולים: אחד לבנות, אחד לבנים. ירח-דבש קולקטיבי...

אבל אין להתלונן: תמיד יכול היה להיות גרוע יותר! בגנואה הסוכנות היהודית אכסנה אותנו במחנה מעבר לשארית הפליטה מהמלחמה, בטירה ב- 17 Via de Gasperi. גרנו באולם ענק, בו

שורות צפופות של מיטות בשתי קומות, יחד עם עוד עשרות משפחות וילדים. אבל כפי שנאמר, לא צריכים להתלונן... יכול להיות גרוע יותר! באנייה שהשיטה אותנו ארצה, 'אביאוניה' (הולם לה יותר את השם 'סב-סביאוניה'), אלף ושש מאות נפש הצטופפו שבוע ימים בספינת-דייגים,

קליפת-שום אחת, ללא הפרדה וללא מחיצות. לא היו שם מיטות כלל, אלא דרגשי עץ רצופים, בחשכה חלקית עם סירחון מחניק. מחנה-ריכוז צף! (יסלחו הקוראים אם המחבר מספר באיזה תנאים בילו הזוגות הטריים בחודשיים הראשונים אחרי הנישואים).

*

בגנואה אספו מהעולים מברזיל ומארגנטינה את הדרכונים ואסרו עליהם להסתובב בעיר, כי הדרכונים לא היו אצלם ובכל רגע היו אמורים לצאת לדרך. כללי המשמעת החמורים האלה היו כנראה נחוצים בטירה לאחזקת הפליטים שהמתינו שם לעלייה. בימים הראשונים נהגנו כילדים טובים ולא יצאנו מהמחנה, אבל אחר-כך ביצענו "התגנבות יחידים" העירה. בראזילאים יודעים להסתדר (dar um jeitinho, בפורטוגזית). פעמיים התחמקנו מהמחנה במאורגן, כולנו ביחד. לא ייתכן שברזילאים מסאן-פאולו ישהו באיטליה ולא יטעמו pizza. ה-"חברה" גילו בסביבת המחנה את 'Liddo', מסעדה לפיצה (בתקופה הזאת שרר באיטליה משטר צנע ומחסור במזון). באחד הערבים התחמקנו מהמחנה ופנינו למסעדה הממוקמת על מיפלוס גבוה עם תצפית יפה לכל הכיוונים. היינו עליזים ובילינו כמה שעות בשירה ובבדיחות דעת. מקום ציורי ונאה, אבל המאכל האיטלקי המפורסם, אכזבה מרה. ב-Gigeto וב-Garroto, שתי מסעדות איטלקיות בסאן פאולו בהם נהגנו בוגרי הקן לסעוד את לבנו אחרי הישיבות שהסתיימו בחצות, הפיצות היו לאין שעור טעימות יותר! סוף-סוף הסכמנו כולנו על דבר-מה...

*

באחד הימים שושנה הרגישה ברע, כאבים חריפים מעל למפשעה וקיבלה חום. קיבלתי מהאחראי המחנה כתובת של רופא ולקחתי אותה אליו.

הרופא בדק אותה וקבע שיש לה *apendicites acutis*, שחייבים לנתח בהקדם. כששמעתי את הדיאגנוזה (הבנתי – האיטלקית דומה לפורטוגזית), נתקפתי בסחרחורת – התעלפתי!
הרופא במקום לטפל בשושנה, טיפל בי...
כאשר חזרנו למחנה, באורך פלא מיחושי שושנה נעלמו, החום ירד והיא הרגישה נפלא. כך גם בימים הבאים.
בדיעבד הסתבר שמה שגרם לכאבים של שושנה היה העובר בכרסה שלה – עתליה בתנו הבכורה.

*

ערב עזיבתנו את העיר, יצאנו מהמחנה כולנו ביחד לביקור ב- Campo Santo (השדה הקדוש).. הפעם לאור היום ובאישור.
היה זה ביום ראשון בשבוע ונסענו בחשמלית עד לבית הקברות הענק בעיר.
בוקר שלם טיילנו בשדרות הצרות בין הקברים והאחוזות המשפחתיות והזנו את עינינו במצבות המפוארות ובפסלים העדינים משיש לבן.
טיול אומנותי מהנה.

*

המחנה, תחנת מעבר לעולים, נוהל על-ידי שניים-שלושה שליחי הסוכנות היהודית.
התנאים נראו לנו נוראים. האוכל – מחריד. גילינו במרתף מלאי עצום של שקי קמח, סוכר ומזונות אחרים (שימשנו לפעמים כסבלים להעמסה ולפריקה של השקים האלה). בין הפליטים התהלכו שמועות שהמזון הזה

מוצא את דרכו ל-'שוק השחור' ותמורתו לכיסי השליחים. לא הצלחנו לבדוק את האמת.

ביום הראשון לבוא הקבוצה למחנה נדבקו אליה שני בחורים, שאשא וגרישא, צמד חמד שופע עליזות, שדיברו אך ורק רוסית. מצאנו עמם שפה משותפת, מי יודע איך... הם סיפרו שערקו מהצבא האדום, בו שרתו כטנקיסטים (שריונאים), על-מנת להצטרף לצה"ל. אחד מהם נשא על כתפו גרמושקא (אקורדיון קטן), ממנו לא נפרד מעולם. לשניהם קול ערב והם הרבו לשיר שירים רוסיים נוסטלגיים, במיוחד את 'קטיושה' ואת 'קאליניקה', שהפכו ללהיטים שלנו בדרך ארצה. הם שרו אותם בקצב של מצעד צבאי, בלהט ובהשתפכיות סלאביות, וכל הסובבים (אנחנו במיוחד) מלווים אותם. בארץ התגייסו לצבא. שני הבחורים האלה שאשא וגרישא הופנו עם וויקטור וקאז'ו לחיל השריון ועקבותיהם נעלמו. רק פעם אחת ויחידה נפגשתי באקראי עם אחד מהם ברחוב אלנבי. היה לבש מדי קצין צה"ל וסיפר לי ששניהם משרתים כקציני קבע בחיל השריון.

עוד זוג פליטים, אם ובנה הנער, נצמד לקבוצה במחנה. אישה חביבה בשנותיה הארבעים, אלמנה, שכל רכושה – הבן, ילד כבן-עשר. מצאתי אותה אחרי-כן עובדת כמלצרית במסעדת 'תנובה' מול הכניסה לנמל חיפה. בכל פעם שהזדמנתי לשם שמעתי מפיה על הצלחותיו של בנה, עד התגייסותו לצה"ל.

מהשהות במחנה בגנואה נשארה לשושנה ולי חוויה חיובית – המסדר החגיגי שנערך בערב בו קיבלנו מהנהגת "השומר הצעיר" במילנו סמלי החבצלת עם ה-"חזק ואמץ". הטכס התקיים בהפתעה ונערך לפי מיטב המסורת השומרית, בנוכחות מאות שוכני המחנה. הוענק בו לכל אחד מהבוגרים המגשימים, סמל החבצלת בליווי תעודת ההנהגה העליונה המתירה לענווד אותו.

פרק ג' – אביאוניה

היום המיוחל הגיע. כולם הוזעקו ללא התראה מוקדמת. העמיסו אותם עם המטלטלים על משאיות והשיירה הדרימה למחנה של הסוכנות היהודית בסביבת נאפולי, שם אכלנו ארוחת צהרים. עם רדת הערב נלקחנו באותן המשאיות לרכבת, שהסיעה אותנו במשך הלילה עד לקצה הדרומי של איטליה, למקום שנקרא Grotta Ferrari, בקרבת נמל Bari.

*

השכם בבוקר, כאשר עדיין היה חושך, הובילו אותנו עם המטלטלים לנמל דייגים צדדי. צמודה לרציף עץ די רעוע המתינה לנו בכל תפארתה "Avionia", ספינת דייגים שהוסבה לאניית מעפילים. 1600 איש, אישה וטף נדחסו לתוכה.

*

צוות הספינה: קברניט ושמונה מלחים איטלקיים. ארבעה אנשי 'פל-ים' ישראליים, ביניהם מפקד האנייה, דן בן-אמוץ (לימים עיתונאי וסופר מפורסם). יוסי, בחור ידידותי שהתחבב עלינו, נווט האונייה (כניראה שלא סמכו כל כך על הניווט האיטלקי). בחור נוסף, בלונדיני וחייכן, היה האלחוטאי. הוא נפל בקרב, זמן לא רב לאחר שהגענו ארצה. אינני זוכר את שמו של הבחור הרביעי.

הצפיפות – נוראה. להגנה מפני קרני השמש הלוהטת משכו בין התרנים ברזנטים ענקיים. מרוב חום התהלכנו כמעט עירומים – רק בתחתונים. דמינו לספינת שודדי-ים.

בנוסף לקבוצה הברזילאית הייתה על האנייה עוד קבוצה של גרעין-עלייה דרום-אמריקני, מ'-הנוער הציוני' בארגנטינה, שפניו לקיבוץ ניצנים. גם

מבין הפליטים היו קבוצות קטנות שיעדן התנועה הקיבוצית. עוד בנמל היציאה מפקד האנייה דן בן-אמוץ כינס אותנו, החלוצים, והטיל עלינו את השמירה על הסדר בעת ההפלגה ואת האחראיות על האוכל והחשוב מכל – על חלוקת מי-השתייה. חמישים צעירים השליטו סדר על צבור של אלף שש מאות איש למודי תלאות וסבל. מלאכה לא קלה כלל וכלל!

*

משטחים מלוחות עץ וקרשים פיצלו את בטן האנייה לשבע קומות, כמספר מדורי הגיהנום של דנטה. אין זאת הקבלה מליצית..

משני צדי הפרוזדור הצר להליכה לאורך האנייה הרכיבו משטחים ארוכים ששימשו דרגשי שינה. הגובה בין מפלסי הדרגשים – מטר אחד בקושי. לא היו מזרנים ולא תאורה. פה ושם פנסי נפט הבהבו באור קלוש למניעת אפלה מוחלטת. סירחון חריף טמטם את החושים. לא יכולנו שלא לחשוב על מחנות ההשמדה – רוב רובם של מפליגי האנייה היו ניצולי מחנות ריכוז. יש לשער שלהם השהות במכלאה השטה הזאת הייתה חוויה קשה – חזרה לעברם הנוראי...

על הסיפון לא היה מקום לכולם (אפילו לא לרבע מהנוסעים!). המצאנו פטנט איך להכריח אנשים לשהות בבטן האנייה: הגשנו את מי השתייה, ספל לאיש בכל פעם, ליד המדרגות העולות מבטן האנייה אל הסיפון מול גשר הפיקוד. על מנת להגיע לשם היו מוכרחים לרדת במדרגות שבירכתי הספינה בקצה השני לבטן האונייה ולחצותה לכל אורכה, בין הדרגשים

עמוסי אנשים וילדים – מסע מפרך של שעתיים לפחות! שתיית ארבעה ספלי מים ליממה, המינימום הדרוש בחום היבש ששרר, חייבה ארבע נגלות, דבר שהבטיח שכל נוסע ימצא בבטן האנייה שמונה שעות לפחות.

האוכל הטרי הספיק בקושי ליומיים. לאחר-מכן אכלנו מקופסאות שימורים בלבד. המזון המחומם היחידי שאכלנו היה מרק (מי יודע איך הצליחו להכינו!). הנוסעים חולקו לחמולות ונציגיהן קיבלו את המנות המגיעות להן. האוכל והמים העסיקו את כולם במשך כל הזמן: מי שלא ישן או לא רבץ סתם על הדרגשים או על הסיפון, עמד בתור האין-סופי לאוכל ולמים.

לעשיית צרכים הותקנו בדפנות הספון, תלויים על המעקה, משטחי עץ עם חורים הפונים ישר לים (מהיצרן לצרכן...). ליצירת תאים נפרדים הקימו על המשטחים האלה מסגרות מקרשים המכוסים יוטה שהסתירה טפח וגילתה טפחיים. השמש הפכה את השירותים למסך של תיאטרון צללים. שושנה הפוריטנית שלי שנמנעה מלהשתמש בשירותים האלה במשך היום והתאפקה להטיל שתן ולרוקן את קיבתה, גרמה לעצמה נזק וסבל רב לכליות (עוד יסופר על כך).

פרשת "אביוניה" שבעת ההפלגה התקבלה כדבר טבעי ומוכן מאליו, שכך אמורה להיות העלייה ארצה. אף על פי שידוע באיזה תנאים היסטוריים היא התרחשה, "אביוניה" לא נחרטה אצלי כמעשה גבורה, אלה כסיוט משפיל.

*

שבעה ימים וששה לילות התנענעה "אביוניה" לאיטה על הים הרגוע.
חום מחניק, צורב.
במשך היום השתדלו האנשים להימצא בצד המוצל של הסיפון – האנייה
נטתה על צידה. לשווא זעק דן בן-אמוץ בכל גרונו לתוך מגבר-הקול
(סתם שפופרת-פח) בצעקות ובתחנונים בידיש, שחלק מהאנשים על
הסיפון יעבור לצד השני (לשמש), כדי שהאנייה לא תתהפך.
"הרי הכרמל!" נשמעה צעקה.

חלק חמישי – חבלי קליטה

פרק א': תל אביב

כולם הצטופפו על-יד המעקה של סיפון האנייה, לחזות בצללים המצטיירים באופן. האנייה שקעה בצד הזה כמעט עד למפלס המים והסיפון דמה לאמפיתיאטרון הפונה מזרחה, אל החוף. כאשר התקרבה האנייה לחוף, נצמדו לדפנות האוניה דוברות ענקיות והגברים מגיל 18 עד 50 נתבקשו לעבור אליהן. נאמר לנו שלפי הסכמי שביתת-הנשק כל גבר כשיר לשרות צבאי שיגיע לנמל יילקח על-ידי משקיפי האו"ם למחנה עתלית, עד לסוף המלחמה. הדוברות נגררו לנמל קישון. על החוף המתינה שיירה ארוכה של משאיות ואוטובוסים ירוקים בגוון זית, שהסיעו את כל הגברים למחנה הצבאי ליד כפר יונה, מתקן צבאי שהבריטים נטשו וצה"ל השתלט עליו. נקרא מחנה 20. שם גויסנו לצה"ל. אני ביניהם.

*

הנשים, זקנים וילדים שנשארו על האונייה, ירדו בנמל חיפה עם מה שיכלו לשאת ביד, לרוב מזוודה אחת, והוסעו למחנה עולים בבת גלים. הציוד הנותר הובל למחסן של הסוכנות היהודית בכורדני (דרום חיפה) והושלך ללא סדר בשטח פתוח בלי גג ובלי כסוי להגנה מפני שמש וגשם – הרכוש הזרוק של העולים נראה כמזבלה אחת גדלה.

*

בנות הגרעין במחנה העולים בבת גלים המתינו לבעליהם. חלקם הגיעו למחרת, חיילים לכל דבר – מדי צבא בצבע חקי, מכנסיים קצרים, כובע

"איטלמאכר", תיק-צד מבד תלוי בכתף, שלוש לירות ישראליות בכיס ואישור לארבעה ימי חופשה ("after duty").

אני באתי עם דוד אורצי לאחר יומיים ומצאתי את שושנה אוכלת בחדר האוכל. אחרי הארוחה היא הובילה אותי לחדר בה ישנה, עם עוד נשים – חדר מאורך עם שתי שורות של מיטות. מונחת על מיטתה מזוודה, שהיא בתמימותה השאירה פתוחה וכמובן, נשדדה... נעלמו ממנה שעון מעורר (קפיצי פשוט, שהוריה שלחו לסבים הלפגוט) ושקית עם תכשיטי זהב. התכשיטים ניתנו לי על ידי ידיד אבי, בכדי למסור אותם לקרובים פליטי השואה שבדיוק אז עלו ארצה. סירבתי, אבל לא עמדתי בפני תחנוניו – הוא בכה.

הקרובים, בעל ואישה, באו לבית הסבים הלפגוט לקבל את התכשיטים ולא האמינו שנגנבו – הם כתבו לקרוב בברזיל שסירבנו לתת אותם להם. שושנה חושבת שהסבים כן האמינו שהשעון נגנב.

*

סיפרתי לשושנה שלאחר שהתחייילתי במחנה 20, הסיעו את החיילים החדשים לקצין העיר בנתניה, לקבל כתובות של משפחות לארוחת ערב וללינה. אני עם אורצי (אורון מנדל, דודי שעלה עם הגרעין, להצטרף לקיבוץ רוחמה), העדפנו לנסוע ב-"טרמפ" לתל-אביב. לי היתה הכתובת של הסבים הלפגוט, הורי אימא של שושנה.

נהג המשאית הצבאית חשב שהוא טייס – הטרמפיסטים, שישבנו בארגז המתכתי ללא כסוי בשרוולים ומכנסיים קצרים, קפאנו מקור. ירדנו ליד תחנת טרנספורמטורים (שנאי חשמל) שעמדו בתחילת רחוב אבן גבירול.

Blackout, עלטה מוחלטת! לא נראתה נפש חיה ולא את מי לשאול – פנינו לכיוון שהיה נראה לנו העירה וכך הגענו ל-'בית החלוצות' (חוש של חייל...), קרוב לגן מאיר. שם הדריכו אותנו איך להגיע לשכונת

"נורדיה", מצבור של צריפים המטים ליפול, שהזכיר לנו את ה favela בריו.

הסתובבנו בשכונה באפלה מוחלטת ולא ידענו באיזה דלת לדפוק; החלטנו לנסות את מזלנו ונקלענו בדיוק לצריפו של הרב אונטרמן, רבה האשכנזי של ק"ק תל-אביב. כן, הוא מכיר את יעקב הלפגוט, סבה של שושנה, והוביל אותנו, בעצמו ובכבודו, עד לדלת הצריף שלו. הסבים, שהתעוררו משנתם, נבהלו בראותם שני חיילים בפתח ביתם: "מה קרה?". הרגענו אותם והסברנו להם, ביידיש, שאני בעלה של נכדתם שושנה בת-סערל ושבאנו מברזיל. ההודעה על חתונתנו ועלייתנו ארצה טרם הגיעה אליהם, לכן נידרש קצת זמן עד שהבינו מה מתרחש. לאחר חקירה צולבת על בניהם בברזיל (סערל-צילה אמה של שושנה ואחיה אהרון ויוסף הלפגוט) שיכנע אותם.

סבתא חיה ערכה את השולחן, הכינה תה מהביל וכיבדה אותנו בעוגיות יבשות טעימות. מעדן זה היה "הסמל המסחרי" שלה. ביקשו לשמוע עוד ועוד על בניהם בברזיל. לבסוף הציעו לנו מיטת רווקים ליד מיטתם. כל הדירה כולה – חדר אחד קטן של צריף נשען על עץ, שתי מיטות ברזל, שולחן קטן וארבעה כסאות, ארון בגדים קטנטן בפניה, ארגז צר ונמוך עם ספרי-תפילה, וארגז עץ גדול (מה שנקרא קאראזינע) מונח על ארבע לבנים ועליו ערמה של שמיכות מכוסה מפה רקומה. המטבח – נישה בצד. השירותים – ביתן מלוחות עץ (על בור) בחצר, משותף לשכנים. דירה קטנה ודלה, רהיטים עלובים, אבל בית נעים וחמים. במקום צריפי העץ של שכונת "נורדיה" הציורית היא מתנשא כיום בכל הדרו ותפארתו ה-"דיזנגוף סנטר".

אריה סלוצקי, רכז המדור לדרום-אמריקה בהנהגה העליונה של "השומר הצעיר", בא להפגש עם קבוצת השומרים מברזיל ולהציע לנו להצטרף לגרעין הלטינו-אמריקאי בנגבה. ההחלטה נדחתה למחרת, כדי שכל חברי הגרעין יספיקו להתכנס.

עם רדת הלילה ירדנו כל הקבוצה אל חוף הים. סביב מדורה מענפים שקוששנו בסביבה, ישבנו ושרנו שירים רומנטיים ונוסטלגיים. התפתח ויכוח קשה – אחד החברים ביקש במפגיע לפרק את הקופה המשותפת ולהחזיר לכל אחד את חלקו. נימוקיו שניים: ראשון, אין לו אמון ביושר החברים. הוא יודע שלא כולם מסרו את כל כספם לקופה! שנית, הוא מצא בבית העולים קרוב משפחה, פליט ללא רכוש וללא אמצעים, וברצונו לעזור לו להסתדר. הדיון הכאוב והמייגע הסתיים בזאת שהכספים הפרטיים, הנתח השמן של הקופה, הוחזר לחברים. הוויכוחים והעלבונות בליל השימורים הוא הוסיפו נדבך נוסף לתרעומת שלי על חבריי, עמם לא הסתדרתי בזמן האחרון, והחלטתי לעזוב את הגרעין.

*

בבוקר הודענו לאריה שמצטרפים לגרעין בנגבה. הוא הביא משאית להסעתנו, קודם כל למחסני הסוכנות בכורדני לחפש ולאסוף את המזוודות.

גילינו את המזוודות והחפצים שלנו המפוזרים בחצר הענקית, בין ערמות של אלפי מזוודות וחבילות. קצת פרוצות ושדודות, אבל מצאנו את כולן. העמסנו אותן על המשאית, התיישבנו עליהן והמשכנו דרומה.

*

נגבה עמדה בימים ההם בקו החזית הראשון מול הצבא המצרי. נשים, טף וחלק מחבריה פונו מהקיבוץ במצור והתאכסנו בבית-הספר בהרצליה. חברי הקיבוץ והגרעין מזרם-אמריקה קיבלו אותנו בלבביות.

*

בערב, שושנה ואי שוחחו ארוכות. חזרי הכיתות בבית-הספר התיכון בהרצליה בו התאכסנו חולקו לתאים על-ידי מחיצות של סדינים לבנים, התלויים כווילונות מסרגלי עץ. עד שעות הקטנות שכבנו ודנו, בלחש (רק סדין דק חצה בין מיטות המשפחות), על מצבנו. אני הייתי נחוש בדעתי לא להמשיך בגרעין ויהי מה. שושנה לא רצתה לעזוב: לאן תלך לבדה (הייתי מגויס לצבא), במקום זר ובלי ידיעת השפה? סיכמנו, שרק אני אעזוב. היא תמשיך בגרעין, לפחות עד לגמר המלחמה ואז, כאשר אשתחרר מן הצבא, נחליט מה הלאה: או שאשנה בינתיים את דעתי ואחזור לגרעין, או שהיא תצטרף אלי ונפנו שנינו לקיבוץ אחר.

בכלל: מי ידע מה צופנת בחובה המלחמה? בבוקר הודעתי למזכירות הגרעין על החלטתי להיתנתק ממנו וכדי שעזיבתי לא תתפרש כבריחה, כל זמן שנגבה במצור, אשרת שם כחייל עם החברים האחרים, אבל כאשר ישחררו את משטרת עיראק-סוידאן מידי המצרים, אבקש העברה ליחידה אחרת וכך אממש באופן מוחלט את עזיבת הגרעין.

*

למחרת נסענו במשאית כל הבחורים המגויסים לקיבוץ נגבה. בנגבה דיברתי עם מפקד הישוב, חבר הקיבוץ, וסיפרתי לו שלא הספקתי עדיין לפגוש ולהכיר את המשפחה הענפה של אשתי בארץ – ההורים של אמה ואביה, דודים ודודות ובני-דודים לרוב. בלי משים הוא רשם לי "פס" לשבוע ימים חופש.

חזרתי למחרת בבוקר לתל-אביב בקומנדקר צבאי והמשכתי באוטובוס להרצליה. לא פגשתי שם את שושנה – עזבה עם כל הפעקלאות. מצאתי אותה אצל הסבים הלפגוט. מיד אחר נסיעתי לנגבה הרגישה שבלעדי לא נעים לה בגרעין ועברה לסבים עד שהמצב יתבהר. פנינו למחלקת החברה של "הקיבוץ-הארצי" שיפנו אותנו לקיבוץ צעיר. אם אפשר קיבוץ העולה להתיישבות. במחלקה השתכנעו שאין טעם לשדל אותנו לנסות בכל זאת בגרעין הדרום-אמריקאי והבטיחו לברר מה האפשרויות ויתנו לנו מענה לפני תום חופשתי. ניצלנו את ימי החופשה לעריכת ביקורי היכרות עם החמולה של שושנה בקבוצת מסדה, פרדס חנה, נתניה, כפר ויתקין ומקומות נוספים, בליווי והדרכתו של סבא הלפגוט, זקן חביב וזריז.

*

כאשר גמרנו את הסיבוב, כבר חיכתה לנו כתובת: הגרעין האמריקאי בעין-השופט, העתיד להתיישב בסאסא. "הם מאותה היבשת", העירו, עובדה העשויה לעזור לקליטתנו.

*

שושנה ואני נסענו לעין-השופט. בטרמפ, כמובן. נתקבלו בסבר פנים יפות על-ידי אהרון אפרת, רכז המשק, אליו הופנינו ע'י מחלקת החברה (אשתו ציפורה היא החברה שטיפלה בנו במחלקה). אהרון, קרוב משפחה של דודי זלמן, קיבל אותנו בחמימות רבה ואירח אותנו בביתו. הוא התעניין בנו, בנעשה בברזיל ובקרוביו, שהכרתי. בערב הציג אותנו אהרון למזכיר הגרעין, וילי טחורניצקי. הסתבר שהוא אחיו של יוסף טחורניצקי, שליח "קרן היסוד" בברזיל, עליו סיפרתי. וילי היה ממקסיקו ומצאנו עמו שפה משותפת – הספרדית. הוא ואשתו התנהגו כלפינו באדיבות רבה. סיכמנו, שנתקבל כאורחים לתקופת ניסיון ושושנה תישאר אצלם. היה מאוחר ולא יכולתי לחזור לתל-אביב. מכיוון שלא היה להם חדר פנוי, סידרו לנו מקום לינה על ספה במועדון שלהם.

*

בבוקר השכם יצאתי לכביש כדי לתפוס טרמפ דרומה. הייתי חייב להגיע לנגבה. זה היה היום האחרון של חופשתי. שושנה נשארה. לא מצאו חדר פנוי בשבילה – היא המשיכה "להתגורר" בספה של מועדון הגרעין...

*

במשך כחודש ימים הקשר שלי עם שושנה היה רק במכתבים. היא הסתדרה היטב עם המקסיקאים. עברית לא ידעה כלל – קניתי ביום הראשון בתל-אביב שיחון עברי-אנגלי, מילון עברי-אנגלי לתלמידים ואת הספר "הדקדוק העברי" של נאור, מוסבר באנגלית. בפחות משבועיים הייתי מסוגל לנהל שיחה קלה בעברית. עם האנגלית העילגת שלה, שושנה התקשתה להידבר עם האמריקאים, אבל במקומות עבודתה שוחחה חופשית עם החברות הוותיקות, באידיש. אהרון אפרת פגש מדי פעם את שושנה, דאג לה, אימץ אותה.

*

בנגבה ישנתי בבניין רק לילה אחד בלבד. למחרת בואי המצרים פתחו בהפגזת תופת על הקיבוץ ואיש לא יצא מהתעלות ומהעמדות המבוצרות, עד שהצבא והאלוף יצחק שדה עם השריון כבשו את משטרת עיראק-סועידן.

קיבלתי after-duty לשבוע ימים, אך, כפי שנראה בהמשך, לא חזרתי יותר לנגבה – אינני זוכר איך השגתי בחזרה את המזוודה שהשארתי שם. לעין-השופט הגעתי בערב ומצאתי את שושנה במועדון של הגרעין הצפון-אמריקני, לבדה. כשראתה אותי פרצה בבכי חרישי. הפעם הראשונה שראיתי אותה בוכה, נעמדתי נבוך ולא ידעתי מה לעשות. "אני בהריון" הצלחתי להציל מפיה. "זאת סיבה טובה לשמחה, לא לבכי", ניסתי להרגיע אותה. "אינך מבין: בגלל מצבי לא רוצים אותנו!". שושנה סיפרה לי שלפני שבוע חשה בחילה, הלכה לרופא והתברר לה שהיא בהריון. כשנודע הדבר למזכירות הגרעין, השתנה היחס כלפיה והודיעו לה שמפסיקים את האורחות שלנו: הם עומדים לצאת להתיישבות ואינם מוכנים להסתבך עם תינוקות.

וילי, מזכיר הגרעין, שוחח איתי והצטער על עמדת המזכירות – הוא ואשתו מחבבים מאוד את שושנה, אבל לא הצליחו לשנות את ההחלטה. הערתי לו ששמתי לב שבגרעין יש בחורות "שמנות", אז מה כבר משנה אם תהיה עוד אחת? ענה לי, שאישית הוא באותה הדעה, אבל הרוב במזכירות בדעה שמה שיש, יש, ואין להוסיף.

כעבור שנים פגשתי את וילי באקראי והוא הודה בפניי שטעו. הילדים הבכורים של סאסא, הנקודה בה התיישב הגרעין, היו מעטים מדי כדי להוות מסגרת חינוכית-חברתית מינימלית ובשל-כך משפחות ממייסדי הקיבוץ עזבו.

אהרון אפרת הציע לנו מקלט בקיבוצו "עד יעבור זעם" – כאשר אשתחרר מהצבא נחליט מה לעשות. מצדו היה מוכן לדאוג לקליטתנו בקיבוץ, כמועמדים וכחברים. הייתי מוכן לקבל את הצעתו, אבל שושנה בעלת הגאווה העצמית הגבוהה לא הסכימה להישאר במחיצת חברי הגרעין שהוא אפילו דקה נוספת. אהרון סידר לנו הסעה במשאית המשק לתל-אביב, עד ביתם של הסבים הלפגוט.

שושנה נסעה בקבינה, ליד הנהג – אני בארגז האחורי, על התוצרת שהקיבוץ שלח ל-"תנובה".

*

מיד עם הגעתנו נחפזנו לרחוב יהודה הלוי 20 (ברגל, כמובן), למחלקת החברה, לברר מה הלאה. הם כבר ידעו מה התרחש (ציפורה אפרת, אשת אהרון, הייתה פעילה במחלקה). הם הציעו, שבגלל מצבה של שושנה. שנשאר באופן זמני בעין-השופט, שמוכן לקלוט אותנו, משום שיהיה קשה למצוא קיבוץ צעיר שיקלוט בחורה בהריון עם בעל בצבא. שקלו כל מיני פתרונות ביניים, כגון ששושנה תישאר אצל הסבים עד

אחרי הלידה. בינתיים אולי תיגמר המלחמה ואשתחרר, אז לא יתקשו למצוא לנו מקום מתאים. הם הביעו נכונות לממן את החזקתה של שושנה. גם להצעתם הנדיבה הזאת לא יכולנו להסכים. בכל מקרה, הסבירו, אין טעם לנסות מקום חדש אם לא נלך ביחד. הם התייעצו באיש המחלקה לביטחון של התנועה והוא הציע להשיג בעבורי 'חופשה ללא תשלום' מהצבא. מסרתי לידי את התעודות שברשותי, בכדי שייטפל בדבר.

*

לנגבה כבר לא חזרתי. ניגשתי לנס-ציונה, לשם הועברה האוכלוסייה הבלתי-לוחמת של נגבה, עם מכתב של המחלקה לחברה למזכיר הקיבוץ, שרשם לי פס לשבוע ימים נוספים והבטיח שמזוודתי המפורסמת תועבר למשרד הקיבוץ-הארצי בתל-אביב.

*

פרק ד': מחנה אילת (קיבוץ שובל)

המחלקה סידרה לנו אירוח לחודש היכרות וניסיון במחנה הארעי של קיבוץ שובל, "מחנה אילת", בחוף של נתניה, ליד אביחיל. התקבלנו באדיבות. שיכנו אותנו בחדרון גדול מספיק כדי להכניס בו מיטה זוגית, לא רחבה במיוחד, ששימשה לנו גם ככיסא, שלחן וארון. בעינינו נראה המקום כארמון. עם המעט שהיה לנו, שושנה בתושייתה האופיינית ובחוושה האסתטי המפותח הפכה את החדרון, חדרנו הפרטי הראשון מאז שהתחתנו, לקן חם ונעים! באו לקצם הנדודים (ארבעה חדשים!). היינו מאושרים: התייצבנו וחשנו שקשרי משפחה אמיתיים מתחילים להירקם בינינו.

*

שושנה עבדה בקומונה (מחסן בגדים) בעבודה היחידה שידעה: תיקון גרביים בצלוחית, חוט ומחט. אותי סידרו בסניטאריות, לשון סגי נאור לניקוי בתי-השימוש ושטיפת המקלחות הציבוריות, בפחון אלומיניום. עבדתי קשה, התאמצתי וזכיתי לשאוב נחת מעמלי. החברים והחברות לא הסתירו מפניי את הערכתם: "כעת נעים להשתמש בשירותים"...

שושנה ואני השתדלנו לדבר רק עברית. בקשנו עזרה ללימוד השפה וקבעו לנו מורה, בחור בשם יהושע, שלא נראה מתלהב מהמשימה. תמיד היה עסוק בדברים חשובים יותר. בכל זאת, סחטנו ממנו שעורים אחדים שקידמו אותנו מאוד בהתערות עם הסביבה הצברית.

יצרנו ידידות עם חברים מקבוצת 'בוכנוואלד', על שם מחנה הריכוז בו ישבו בגרמניה. הם בעצמם היו בשלב היקלטות בקיבוץ. בין הותיקים התעניינו וטיפלו בנו גדעון, צלם חובב, ושולמית הסנדלרית. הקשר עם החברים האחרים אפשר להגדיר כקורקטי.

חשתי הערכה לחריצותי בעבודה, אבל מצבה של שושנה לא היה שפיר כלל וכלל. היא לא חשה בטוב, סבלה ממיחוישים במותניים הולכים ומחריפים. היא דייקה בהתייצבותה לעבודה, אבל לא שוחחה עם איש. מדי יום ביומו הסתגרה יותר ויותר. ישבה לה חרישית בפינה, נתונה כולה בתיקון הגרביים שלה.

הדסה, רכזת ועדת הבריאות, קבעה לה ביקור אצל רופא באביחיל והלכנו שלושתנו אליו. הוא בדק את שושנה ביסודיות: יש לה עודף אלבומין בכליות (תוצאה, כנראה, מפרשת השירותים ב-"אביאוניה"). עקב הריונה קשה לטפל במחלה, כי אסור לרשום לה תרופות. המלצתו – אוכל-דל-מלח, תוספת פירות והרבה 'סבלנות' (מילת הקסם בארץ בשנות החמישים). הדסה התעניינה לדעת מה יהיה והרופא הרגיע אותנו: אחרי הלידה שושנה תקבל טיפול באנטיביוטיקה ו-"יהיה טוב!".

רק לאחר כמה ימים הבנו את דאגתה של הדסה בשלומה של שושנה: ראינו על לוח המודעות, בסדר-היום לשיחה הקבוע, סעיף על מועמדותנו בקיבוץ, עם תום חודש האורחות.

איש לא בא לשוחח עמנו על כך ואיש לא התעניין בדעתנו. למחרת השיחה שאול המזכיר פגש אותי ב-'ענף' שלי – שטיפת המקלחת – וניגש ישר לעניין: שיחת הקיבוץ החליטה להפסיק את ה"אורחות" שלנו. נקודה.

ההודעה הפתיעה אותי. לא חשנו בהתנהגות החברים כלפינו שום רמז דק שבדקיק שאין אנחנו מוצאים חן בעיניהם. אני שאלתי מדוע. שאול גמגם והתפתל בניסיון להתחמק מתשובה ישירה, אבל בסוף אמר לי שממני הם מרוצים, אבל שושנה איננה "חברותית" ולעולם לא תסתגל לחיי קיבוץ. היא איננה "טיפוס לקיבוץ". השבתי שהם טועים בהערכתם את שושנה: פשוט אינם מכירים אותה, את שושנה האמיתית. אין לשפוט אותה במצבה הנוכחי החולף. הריונה הקשה מדכא אותה. אחרי הלידה ירפאו אותה באנטיביוטיקה והיא תשוב להיות עליזה וחיונית כמקודם. הרי הרופא אמר את זאת בפירוש.

"נכון שהוא אמר, אבל אי-אפשר לבטוח שכך יהיה". סיכם שאול את השיחה.

*

שושנה נפגעה מאוד והייתה מוכנה לאסוף את החפצים ולעזוב מיד. השתדלתי להרגיעה ולשכנע אותה שקודם שננקט בכל צעד – אפנה למחלקת החברה ב-"קבוץ-ארצי". באותו יום נסעתי לתל-אביב, למחלקה לחברה. הם הופתעו מהחלטת הקיבוץ והיו מוכנים לפנות למזכירות, כדי לבקש להופיע בפני השיחה בדיון חוזר. חייבים להסביר להם מי היו שושנה ונחום ב-"השומר הצעיר" בברזיל וזכויותיהם בתנועה.

הסברתי שאין בזאת טעם: לא נשאר במקום שאיננו רצויים. בכל זאת הציעו לנסות שנשאר בקיבוץ עד ללידה – בהתחשב שבמצבה של שושנה לא רצוי לטלטל אותה. המחלקה הייתה מוכנה לפצות את הקיבוץ בכל ההוצאות שיהיו להם על שושנה ולממן את כלכלתה.

בערב מסרתי לשאול את המכתב של המחלקה לחברה, ובה הצעתה. אמרתי לו שאין אנחנו מערערים על החלטת הקיבוץ שלא לקבל אותנו למועמדות, אך עקב הנסיבות בהן אנחנו שרויים, אני מבקש להאריך את האורחות שלנו עד הלידה. שושנה איננה במצב המרשה טילטול. אין לנו לאן ללכת וקשה להניח שנוכל במצבנו הנוכחי למצוא קיבוץ שיסכים לקבל אותנו. המחלקה לחברה מתחייבת לשאת על חשבונה את כל ההוצאות שיהיו על שושנה ושאררי הלידה המחלקה תדאג לסידור עבורנו.

מסרתי לשאול שגם ביררתי במחלקה לביטחון מצב שחרורי מצה"ל. הודיעו לי שהנושא בטיפול מתקדם, אבל ייקח עוד חודש לפחות עד שאקבל את התעודות המתאימות ועד אז המליצו לי לא להסתובב בעיר, שמא אתפס ללא תעודות ואסתבך. שאול האזין וענה שלמחרת מתקיימת ישיבת המזכירות והוא יביא אליה את הבקשה.

*

הישיבה התקיימה אחרי הצהרים. גמרתי את העבודה, התקלחתי, החלפתי את הבגדים וחיכיתי מחוץ למשרד לסיום הישיבה. שאול יצא לקראתי למסור את החלטתם: לא נוכל להמשיך. אם נשאר תקופה נוספת, החברים יתקשרו אלינו ויהיה להם קשה 'לשלוח' אותנו... "אם כך", הגיב נחום, "אנחנו עוזבים מיד!".

שאלו הצייע לי כסף להוצאת הדרך. סירבתי בבוז לקבל ממנו דבר. תוך חצי שעה ארזנו את חפצינו ויצאנו לדרך, מבלי להיפרד מאיש. למזלנו (שוב המזל פעל), היה לשובנה זוד באביחייל, הדוד 'סוכער' (יששכר עזריה), האח הבכור של אמה. הלכנו לביתו. ביד אחת סחבתי את המזוודה ובשנייה תמכתי בשובנה וכך נגרו, צעד ועוד צעד – מהזעם שבער בלבי שאבתי את הכוח לשאת את המשא.

*

צחוק הגורל: לא עברו שנתיים ורוב חברי המזכירות המחמירים, שפסקו שאין שושנה מתאימה לקיבוץ, סולקו בעצמם מקיבוץ ומהתנועה כ- "אנשי סנה". איש מהם איננו חי בקיבוץ! לדעתי אין זה מקרה – לפי השקפתי התכונה הראשונה להתאמה לחיי קיבוץ איננה הקנאות האידיאולוגית, אלא קודם כל קורטוב של אנושיות. מה ערך ההטפה ל- "אחוות-עמים" ולתיקון העולם כולו בפי "מהפכן" שאין בלבו רגש של חמלה והתחשבות במצוקת הזולת?

דרך אגב: בערב הראשון לבואנו לקיבוץ זכינו לביקורו של רכז ועדת החברה. הוא בא להדריך אותנו בפסיעותינו הראשונות בחברה של שיתוף ושוויון. תוך כדי הרצאה על הכללים והנורמות בקיבוץ שובל, שם לב שבכיס הקטן של חולצתי מבצבץ בכל תפארתו עט-נובע Parker. הוא ביקש לברר מה פשר הדבר. הסברתי לו שזהו העט שלי מתקופת בית-ספר התיכון והראיתי לו שעליו חרוט בפורטוגזית שמי המלא. רכז ועדת החברה הסביר שנהוג אצלם שיתוף מלא (מה שנקרא "קומונה א") ופריט כזה עדיין לא חולק לחברים. "אחביא אותו במזוודה". "לא!! אין דבר כזה אצלם, שמישהו יחזיק ברשותו רכוש פרטי ו-"הלאים" ממני את העט, למרות היותנו עדיין במעמד של אורח (באנו לחודש "אורחות", להיכרות הדדית). העט נמסר לשימושו של הגזבר, מגדלסון.

שושנה שאני אוהב

למותר לציין שאיש לא נזכר להחזיר את העט כאשר יצאתי את הקיבוץ ולא ידוע לנו אם הגזבר, מראשי הלוחמים הנחושים נגד המשך שהותנו בקיבוץ, מסר את העט למחליפו בתפקיד כאשר הוצא מהקיבוץ עם קבוצת השמאלניים.

*

פרק ה': פרדס כץ

אצל סבא יעקב הלפגוט, בצריף הדל של חדר האחד המט ליפול, ללא מקלחת. בחצר בית שימוש המשותף לשכנים... והימים ימי צנע.

המצאתי פטנט לסתימת החורים בקיבה: בשוק ברחוב מלך ג'ורג' קניתי בפרוטות חבילת חלבה והיא הספיקה לאיזון את הקלוריות לימים אחדים. האוכל לשושנה היה בעייתי יותר, למרות שהסבים השתדלו למענה מעבר ליכולתם. מצבה הלך ורע. היא קיבלה חום שעלה מדי שעה. סבא הלפגוט הציע להזמין ביקור-בית של רופא מקופת-חולים. הוא ניגש איתי למרפאת 'זמנהוף' השכנה, לרופא מכר שלו, ד"ר שור. סבא ניכנס לחדרו ללא תור וסיפר לו שנכדתו מברזיל בהריון והיא שוכבת בביתו עם חום גבוה. הרופא הבטיח לבוא לבקר אותה בתום הקבלה. אכן הרופא בא. בדק את שושנה ונתן הנחיות מדוקדקות איך לטפל בה. למחרת בבוקר הוא חזר מיוזמתו, בדק אותה שוב והציע לאשפז אותה בבית-חולים, כי אין בבית הסבים תנאים לטפל בה. הוא המליץ לקחת אותה לבית-החולים פרדס-כ"ץ. הסבא נבהל – זהו בית-חולים למחלות מידבקות, טיפוס, דיזנטריה, דיפתריה והשד יודע מה עוד. ד"ר שור הרגיע אותו שאין לחשוש מהידבקות ממחלות בבית-החולים זה – תנאי הבידוד בו מעולים ולא נשקפת שם סכנה לשושנה. מובטח לה שתקבל טיפול נאות.

הוא בטוח שאין לשושנה שום מחלה. היא רק בהריון עם עודף אלבומין בכליות. הוא חייב 'לחשוד' במשהו מסוכן, אחרת לא יקבלו אותה בבית-החולים הזה ובאחרים אין טעם לנסות אפילו – כולם תפוסים על-ידי פצועים מהמלחמה. במכתב ההפניה ד"ר שור רשם 'חשד למחלה אקזוטית' והוסיף בסוגריים 'מלריה' עם סימן שאלה מודגש.

מצוידים במכתב מהרופא, מיהרנו סבא ואני, ברגל, למשרד הבריאות להשיג את טופס הדרוש לבית-החולים. המשרד שכן בבניין ישן על-יד הדפוס של 'על-המשמר', ברחוב השחר בדרום תל-אביב, מאחורי גימנסיה הרצליה (שבמקומו הקימו את 'מגדל שלום'). משם המשכנו ברגל, הסבא לביתו ואני הלכתי לאורך כל רחוב דיזנגוף עד רחוב

הירקון, בקצה הצפוני של העיר, לבקש אמבולנס מקצין העיר. הקצין התייחס לכל העסק בשאננות מפליגה, שהוציאה אותי מהכלים. אינני זוכר באיזו שפה השתמשתי – כנראה אידיש – ומהיכן לקחתי את האומץ, אבל "עשיתי שם שמח".

הצעקות שלי, יצאתי לגמרי מגדרי, ואיומי "להפוך את המשרד" השפיעו, משום שהקצין יצא וחזר עם חייל-נהג וכתב לו צוו להסעת שושנה לבית-החולים.

*

עטפתי ביחד עם הנהג את שושנה בשמיכה ו-"העמסנו" את החבילה על ה-"קומנדקר" הצבאי הפתוח ודהרנו לפרדס-כ"ץ, כשאני סוכך עליה בגופי, בכדי להגן עליה מהרוח והצינה. היא התקבלה לאשפוז – לי לא נתנו להיכנס לבניין.

*

למחרת שושנה שכבה נינוחה, עסוקה במחשבותיה. פתאום שמעה שריקה המוכרת לה. היא התרוממה מעל מיטתה, עמדה על קצות אצבעות רגליה, החזיקה בשתי ידיה בסורג החלון הקטן בקיר והסתכלה החוצה – היא הבחינה בי למטה, שורק ומתבונן לאורך הבניין.

"נחום... נחום... אני כאן..." , צעקה, בקול קלוש. הגעתי בטרמפים וברגל. "היום אין ביקורים" אמרו לי ולא נתנו לי אפילו לעבור את מפתן דלת הכניסה.

עוד לפני החתונה, כבר בביקורי הראשון בבהייה, חיברתי לקשר עם שושנה שריקה מיוחדת, שאני משתמש בה עד היום... (יש לי כשרון

לאלתור לחנים. חבל שאני לא רושם אותם) – כזה "פּו-פּו-פּו-פּו"
מסתלסל, "האות המוזיקאלי" שלנו, המוכר גם לבנים ולנכדים.
התהלכתי סביב הבניין, בניין קומתיים מלבני – גבוה, גדול, ושרקתי בכל
ריאותי את ה-"פּו-פּו-פּו-פּו" שלי, עד ששמעתי מענה "נחום... נחום...
אני כאן...". חלש אומנם, אבל ברור. הסתכלתי לכיוון ממנו בא וגיליתי
את הפנים של שושנה מאחורי הסורגים של אשנב קטן בקומה העליונה.
ראיתי בקושי את פניה, אבל שמעתי אותה היטב. הוא אמרה בפורטוגזית
"שלומי טוב והטיפול בי מצוין. אין לי חום יותר. לא הבחינו אצלי בשום
מחלה. התופעות המציקות לי הן תוצאות לוואי להריון, בתוספת בעיות
בכליות. ישחררו אותי בעוד ימים אחדים."

*

חלק שישי – רוחמה

פרק א': קומונה

ביקרתי במחלקה לחברה של "הקיבוץ-הארצי". לא סיפרתי ששושנה מאושפזת. גם כך היה להם קשה לסדר לנו קיבוץ מתאים. הציעו לי שנישאר בבית הסבים עד אחרי הלידה. הם ישלמו את כל הוצאות הקיום שלנו ועוד יוסיפו לנו דמי כיס, שנוכל להסתדר עד שהם יפנו אותנו לקיבוץ מתאים.

בפרוזדור נתקלתי באחיו של אהרון אפרת, יאשקה (יעקב אפרת) שדודי אורצי הציג אותו לפניי כחברו הטוב, עוד מימי הקן בלוצק, עיר מולדתם בפולין, חבר קיבוץ רוחמה, פעיל ב-"משקי הנגב". הוא זכר אותי וניגש למסור לי ד"ש מאורצי, שהיה אז ברוחמה.

דרך אגב התעניין אודותינו וכששמע מה מצבנו הציע בו במקום שאבוא לרוחמה. לדעתו שושנה ואני זקוקים לקיבוץ כמו רוחמה, המנוסה יותר בחיים. ברוחמה "השלמות" גדולות בגילנו. לא הייתי במצב לבחור הרבה – הסכמתי לבוא לניסיון. סיכמנו שתחילה אבוא רק אני, להכין את הקרקע, ושושנה תצטרף אליי אחר-כך. ממילא רוב הנשים וילדי הקבוץ מפונים עדיין בבית-ספר בעיר וכשיחזרו הביתה בעוד שבוע-שבועיים, יוטבו התנאים לקליטתה של שושנה.

*

התקבלתי ברוחמה על-ידי יוסף שמיר, מזכיר הקיבוץ. הוא התעניין אודותינו, שאל שאלות וסיפר משהו על אורחות הקבוץ, ערך עבורי סיור

קצר במשק והראה לי את החדר המיועד לנו בצריף, בו רק מיטה ושרפרף, אבל די מרווח.

במחסן הבגדים נתנו לי בגדי עבודה ומגפיים (ברוחמה אדמת לָס ובגשם הקל ביותר הקרקע נעשית בוציית).

סידרו אותי לעבודה ב-"אינסטלציה" (אחרי ה-'סניטריות' בשובל, לא ידעתי מה מצפה לי ב-אינסטלציה...). בבוקר פגשתי בחדר-האוכל את עלי, רכז הענף, שהציג אותי לשלושת הבחורים עמם יצאתי לעבודה: הפירת תעלה בשדה להנחת קו המים הראשי לרישות החלקה.

'מַצְרָה' (משה?), המבוגר שבהם (כך היה נראה), היה מוצק וחסון, יוסף ועמוס, שניהם בערך בגילו, מבנה גופם אפרוחי כמוני. שלושתם, בוגרי התנועה הציונית החלוצית במצריים, התגוררו בחדר אחד הצמוד לחדרנו. שלושתם התחבכו עליי ובמשך שנתיים של שכנות טובה נוצרה בינינו ידידות עמוקה. שקטים, חרוצים וחביבים, אבל הם לא השתלבו בקיבוץ; שושנה ואני הינו ידידיהם הקרובים ביותר, אם לא היחידים. מאוחר יותר הם עזבו את הקיבוץ. פגשתי את יוסף במפעל התאורה של געש, אליו בא כקניין צה"ל – שלושתם הקימו משפחות והסתדרו יפה בעיר.

*

למי שכלי העבודה הכבד ביותר בו השתמש מימיו היה העיפרון (בברזיל עבדתי חצי-מישרה כשרטט במשרד של אדריכל), לחפור תעלה בעומק של מטר בקרקע בוציית היה מעבר חריף במקצת. ביום העבודה הראשון לא יכולתי להדביק את קצב חבריי, למרות שעל-יד יוסף ועמוס, עם הארבעים ותשעה הקילוגרם שלי, נראיתי כאתלט. כשחזרתי לצריף לא רציתי להיכנס לחדר, כדי לא ללכלך אותו בבוץ. משכתי את השרפרף עד לפתח הדלת והתיישבתי עליו, בהשאירי את הרגליים במגפיים מלאי הבוץ מעבר למפתן הדלת. לא נשאר לי הכוח לחליץ אותם. העצמות – לא הרגשתי אותן. הידיים – בועות בועות. התכוונתי לנוח קצת לפני

המקלחת לפני ארוחת הערב. זאת הייתה באמת כוונתי, אבל העייפות גברה.
נרדמתי.

*

אני מתאר בפירוט חלק מחוויותי בימי שהותנו ברוחמה, למרות שהן אינן שייכות ממש לביוגרפיה של שושנה, כדי להמחיש ולו במקצת את חבלי קליטתנו בארץ.
התאוששתי עם עלות השחר. מיהרתי לעבודה.
לא הצטרכתי ללבוש בגדי עבודה ולא לנעול מגפיים...

*

הימים ימי חורף. במשך החודש שהתמחיתי במלאכת החפירה, לא פעם ירד גשם. המים הציפו את השטח, מילאו את התעלה על גדותיה ומוטטו אותם. הצטרכנו להתחיל הכול מבראשית. לחפור את הסחף החולי היה קל יותר. מטבעי בעל-המצאות: הצעתי להניח מדי יום את הצינורות בפרק שהספקו לחפור, לסתום את הקצוות בפקק ולכסות את הקו באדמה, שהצינור לא יצוף אם התעלה תתמלא במים. אחרת, מי יודע מתי היינו מסיימים...
המחבר התעכב על אירוע זה בגלל השלכותיו – הוא התפרסם בקיבוץ ופתח רצף של הישגים שהקנו לי מוניטין והערכה.

*

פרות? גויאבות היו בשפע, אבל תוצאות אכילתן היו קשות תרתי משמע. בננה, פרי ברזילאי עממי, זול והאהוב עלי – לתינוקות בלבד. בשר עוף, כפי שנהוג היה לומר, "רק כאשר אתה חולה או כאשר התרנגולת חולה". אורז – מיצרך קשה להשגה. ירקות היו, אבל, אנטי-צמחוני מובהק כמוני הייתה לי אלרגיה תהומית כלפיהן. בקיצור, רעבתי.

*

מלחמתי שלי בירקות הייתה מלחמה אכזרית וממושכת, אבל יכולתי לה! אני רואה בעיני רוחי את מבע השתוממותה של אימא בעת קריאת מכתביי שאני כבר אוכל כרובית, חציל ו... שמו שמיים – תרד! אני מניח שהתמורה בהרגלים התזונתיים אצלי הן הן ששינו את יחסה של אימי לציונות: היא החלה להאמין שבמדינת ישראל אכן מתחוללים נסים.

*

לקראת יום בואה של שושנה, הקיבוץ לבש אווירת חג, עליזות ושמחה. השער הראשי קושט כולו בפרחים וסיסמת 'ברוכים הבאים' גדולה התנוססה עליו. כל תושבי המקום עמדו על הכביש וציפו בדריכות לאוטובוסים המיוחדים מתל-אביב. כאשר פתאום הופיע האוטובוס הראשון מפיתול הדרך, פרץ הקהל הרב בצעקות צהלה ובמחיאות כפיים. לא היה גבול להתלהבות. באוטובוס הזה, ובעוד שניים נוספים אחריו, הגיעו בחזרה לקיבוץ, יחד עם שושנה, המפונים – הנשים והילדים שבעת המלחמה בילו חודשים ארוכים בגולת תל-אביב.

*

בהתחשב ששושנה הגיעה שמנה מאד (כרסה בין שיניה), העניקו לה שבוע ימים כדי "לסדר את החדר ולהתארגן". קיבלנו את הציוד הראשוני שהיה מגיע לנו כעולים חדשים: שתי מיטות ברזל עם מזרני-קש + שולחן 'סוכנות' עם שני שרפרפי-עץ. עם ארגזי 'תנובה' שאספתי בחצר, ושני בלוקים מבטון, בניתי במו ידיי כוננית. אבל פאר יצירתי בתקופה ההיא ללא ספק היה ארון הבגדים שהרכבתי מחתיכות דיקטים וסרגלי עץ. רהיט זה היה בתחילה מכוסה בוילון מסדין לבן, אבל עם הזמן הוספתי לו דלתות על צירים מרצועת עור של חגורה ישנה שיצאה מהשימוש. עדות מוחצת לכשרוני הטכנולוגי, ששירת אותנו בנאמנות שבע שנים תמימות!

*

ביום א' של השבוע התייצבה שושנה במחסן הבגדים, לעבודה. סדרו אותה לתיקון גרביים – ה-"מקצוע" שלה. הושיבו אותה מול סל גדוש גרביים פעורי פיות הזועקים לתיקון. שושנה נטלה לידיה את כלי העבודה (צלוחית, מחט וחוט תפירה) והתמסרה כולה למלאכה, עד שזהרה הקומונרית שמה לב שהיא חיוורת וניגשה אליה לשאול לשלומה. זהרה הציעה לשושנה לחזור לחדר לנוח קצת וליוותה אותה לשם, דאגה שתשכב במיטה והלכה לקרוא לאחות. מהיום הוא לקחה זהרה על עצמה את האחראיות המיניסטריאלית על ה-"עובדת שלה" ומידי יום ביומו באה לשאול לשלומה (ותק שושנה במקום עבודתה – שעתיים בקושי!).

האחות חזרה למחרת עם ד"ר סנדלר, רופא-תושב בקיבוץ דורות השכן. קבוץ רוחמה היה בתחום טיפולו. הוא הורה לשושנה שמירת הריון

מוחלטת. מדי יום הביאה לה חברת קיבוץ שעבדה ב-"טיפול חולים" מטעם סידור-העבודה ארוחת בוקר וצהרים, דאגה לכל מחסורה, שטפה את רצפת החדר ואפילו דאגה לרוקן את סיר הלילה בשירותים שנמצאו מחוץ לצריף.

אני עבדתי כל היום בחוץ, בשדה מרוחק, בחפירת תעלה ב-"ענף" שלי – ה-'איסטלאציה' – וקיבלתי את "טיפול החולים" בקיבוץ כדבר מובן מאליו, למרות שלאחר התנסותנו בגרעין בעין-השופט ובשבל, היחס שזכינו לו ברוחמה נראה בעינינו כחלום. רק כעבור שנים גיליתי שהרופא הודיע לאחות המרפאה שלשושנה רעלת הריון ואלבומין בכליות. חייה בסכנה והסיכוי שתלד תינוק חי קלוש למדי. עליה לשכב כל הזמן.

לנו לא סיפרו על כך דבר.

*

פרק ב' – עתליה

חלף חודש והרופא שלח את שושנה לבדיקה ברחובות. נסענו במשאית של הקיבוץ, שושנה בקבינה, אני בארגז, על שקי תבואה. שלומקה הנהג הסיע אותנו עד לשער הכניסה של בית היולדות ברחובות. הוא רשם את הכתובת של סבא שפילברג בתל-אביב, איפה שהיינו אמורים להמתין לו לקחת אותנו בחזרה לקיבוץ.

הרופא שקיבל את שושנה, גינקולוג מפורסם שהתמנה אחר-כך למנהל בית-החולים קפלן, הישב שחסרים לה עדיין חודשיים ללידה והזמין אותה לביקור חוזר בעוד חודש. נסענו לתל-אביב, באוטובוס.

התארחנו בביתה של דודה שרה הוכמן, אחות אביה של שושנה. בביתה ברחוב גרוזנברג, הצמוד לביתה של אחותה המבוגרת מלכה בן-יהודה, בו התגורר גם סבא יעקב שפילברג.

*

אחרי הצהרים ניגשתי למשרדי 'משקי הדרום' לברר מה עם החזרה לקיבוץ. מזג האוויר היה סגרירי והחל לטפטף גשם דק וטורדני. שלומקה סיפר לי שהמשאית תקועה במוסך ועקב מזג האוויר ההפכפך הוא החליט לדחות את הנסיעה למחרת. שנמתין בסבלנות – הוא יבוא לאסוף אותנו.

*

בערב שושנה לא חשה בטוב. הכאבים בגב הלכו וגברו. גיסתה של שרה, רעיה, חברת קיבוץ דליה, הזדמנה לביקור. היא שמה לב ששושנה מתכווצת לפעמים מכאבים ושאלה אותה על כך. שושנה אמרה שסובלת מהם כבר חודשים. רעיה הציצה מדי פעם לשעון והביעה דעה שנחוצה בדיקה של רופא: מחזוריות הכאבים חשודה בעיניה. דודה שרה הזמינה מונית ושתייה לקחו את שושנה לרופאה פרטית ברחוב גאולה, על-יד שפת הים.

הרופאה בדקה את שושנה ביסודיות וקבעה שמצבה נזיל: הלידה יכולה להתרחש בעוד חודשיים, או בעוד שעתיים... בכל מקרה, לרוחמה אסור לה לנסוע; עליה להימצא בקרבת בית-היולדות, בשמירת הריון מוחלטת. רק חזרנו הביתה והכאבים תכפו וגברו. התייעצות קצרה בין הנשים וההחלטה – לא להמתין יותר. שוב הזמינו מונית – שושנה נסע איתי לרחובות.

גשם שוטף ליווה אותנו משך כל הדרך ובקושי אפשר היה להבחין בכביש דרך השמשות. הנהג נסע במהירות מסחררת. בכל אנחה של שושנה – הוסיף לחיצה על דוושת הדלק...

הגיענו לבית-היולדות בפחות מחצי שעה – שושנה נשארה בו. לי לא נתנו להיכנס – שאבוא למחרת.

סבא שפילברג צייד אותי במכתב לידידים ברחובות – משפחת פרנס. למרות השעה המאוחרת, הסבירו לי פנים, הגישו לו ארוחת ערב והציעו לי מקום לינה.

בבוקר ניגשתי לבית-היולדות ונתבשרתי שחצי שעה אחרי בואה, שושנה ילדה בת.

*

חזרתי לקיבוץ רוחמה באוטובוס היחיד שהגיע אליו. בארוחת הערב בחדר האוכל ניגשתי לשולחן שבו ישב אורצי, דודי, ואמרתי לו "מזל טוב!".

"איך נזכרת שהיום יום ההולדת שלי?", הגיב מופתע, בהתרגשות. "בהחלט מגיע לך מזל טוב ליום הולדתך. התכוונתי ששושנה ילדה בת". רגע של תמהון. אורצי, כולו התרגשות, קם על רגליו, חיבק אותי בצעקה "מזל טוב!". הוא היה באופוריה. חברים קמו ובאו לברך... את אורצי.

אורצי זו דמות מעניינת הראויה לספר... "אקס-שומר" (כך קראו לשומרים המבוגרים – בשנות השלושים – יוצאי פולין, שתמכו ב-"השומר הצעיר" שלנו). הוא היחיד מהם שהגשים עם הגרעין השומרי הראשון שעלה מברזיל והצטרף לרוחמה. לאחר שלש שנים עזב את הקיבוץ, ירד בחזרה לברזיל, התחתן והיה פעיל מאד, תמיד בהתנדבות, עד סוף ימיו בגיל 90, במוסדות הציוניות, בקהילה, ב-"השומר הצעיר" ובמפ"ם. הוא היה בין מייסדי ה-"הבראיקה", מועדון יהודי, חברתי, תרבותי וספורטיבי, מהגדולים בעולם.

סבא יעקב שפילברג בא לבית היולדות לבקר את שושנה. שושנה הבינה שהוא בא לבקש שנקרא לתינוקת על שם אשתו המנוחה, שנפטרה לא מזמן. שושנה הקדימה ואמרה לו שהיא מתכוונת לקרוא לתינוקת על שמה של סבתא אטל, אבל ברצונה לעברת את השם, כי אינה רוצה בשם גלותי. הוא ביקש זמן לחשוב, חיפש בעצמו שם עברי בעל צליל דומה ל-'אטל' והעביר לשושנה פתק שרשם בכתב-ידו, כתב יפה ומדויק להפליא, המבקש שיקראו לילוד 'עתליה'. אנחנו ההורים הסכמו. טוב שלא ידענו את תולדות עתליה התנכית: אנחנו אוהבים את השם המלכותי הזה, ההולם לדעתנו את הבת, אף-אל-פי שאיננה מרשעת כלל וכלל.

*

רכזת ועדת הבריאות ברוחמה אמרה לי מכיוון שהתינוקת פג, מוטב שמטפלת מנוסה תלווה את האם והתינוקת הביתה. דבריה נראו לי הגיוניים ומטפלת בכירה של בית-התינוקות נסעה לרחובות להביא את שושנה. אני הלכתי לעבודה כרגיל, אבל הקדמתי לסיימה בצהרים. כאשר הגעתי לצריף ופתחתי את הדלת, נדמה היה לי שטעיתי בחדר: הוא דמה לחנות פרחים. בכל מקום פנוי בחדר – על הכוננית, על השולחן ועל הרצפה סביב-סביב – עשרות צנצנות פרחים עם פתקי ברכה להולדת עתליה.

על החלונות – וילונות חדשים. על המיטה – כסוי חדש. הלכתי להתקלח ולאכול צהרים. נחתי בחדר של שכן – לא העזתי להיכנס לחדרי, שמא אקלקל משהו.

שושנה והמטפלת הגיעו לפנות ערב, באוטובוס גדוש לעייפה, עם עתליה בת השבוע עטופה כולה בצמר-גפן בתוך קופסת קרטון.

גיטה, מטפלת ותיקה ומנוסה, האחראית לבית התינוקות, המתינה בתחנת האוטובוס ולקחה את עתליה ישר לבית-התינוקות. אז עדיין לא היה מקובל בקיבוץ להשאיר את הרך הנולד בחדר האם, אפילו לא ביום הראשון.

שושנה הלכה כל כמה שעות, בכל מזג אוויר (היה חורף גשום וקר) לבית-התינוקות להיניק את התינוקות.

שנים אחרי-כן, כאשר קלטנו לאשורו את מה שעבר על שושנה ונדע לנו על אזהרת ד"ר סנדלר, הבנו איזה מזל היה לנו שהיינו בקיבוץ רוחמה ושעתליה הקדימה להיוולד בחודשיים. הבנו גם את פשר שפע הפרחים והיחס החם בו פינקו את שושנה. בתחילה חשבתי לתומי שכך נוהג הקיבוץ לקבל את פני היולדת.

דרך אגב, הרעיון איננו רע!

*

בימים הראשונים לא העזתי לקחת את עתליה לידי, כה פעוטה ושברירית נראתה, אבל מקטנותה היא גילתה את רוחה הספורטיבית: מידי שבוע שברה את כל השיאים בבית-התינוקות בעלייה במשקל. עתליה התחסנה והתפתחה לשביעות רצון

המומחיות שטיפלו בה. כאבא אובייקטיבי ובלתי משוחד, יכולתי להעיד שעתליה הייתה ילדונת יפיפייה עם תלתלי פז, פיקחית, עליזה ומלאת מרץ, שעד כמה שאני זוכר, פרט לפעם אחת ויחידה שהבהילה את הוריה כהוגן, רק נחת ידענו בגידולה. מה שקרה, קרה בבית-הפעוטון, בחורף. גשמי זלעפות בלתי פוסקים השתוללו בחוץ וניתקו את הקיבוץ מהעולם – אין יוצא ואין בא! מעניין לשים לב לתפקיד הגשמים, החוזרים מפקידה לפקידה בספר. ערב בבית התינוקות – עתליה התעלפה פתאום בידי. המטפלת והחברים בחדר החיו אותה והזעיקו את אחות המרפאה.

*

יומיים חלפו ומצב התינוקות לא השתפר. העיניים היו נפוחות, החום עלה בהתמדה. עתליה נמנמה כל העת, רגועה, רגועה, רגועה! למרות הדאגה והטיפול המסור מידי המטפלות, אנחנו הוריה לא היינו שקטים. חיפשתי בתחילת הלילה את חיים, רכז הנגרייה שהיה גם רכז ועדת הבריאות,

שבמקרה שמר לילה בחצר. מצאתי אותו ואמרתי לו שלא ייתכן, אפילו במזג-האוויר הקשה הפוקד אותנו, להשאיר יצור רך במצב של עתליה ללא רופא וללא תרופות. האחריות גדולה! חייבים לעשות משהו: או להביא אותה איכשהו לבית-חולים או להזעיק עזרה באמצעות תחנת הרדיו צבאית לשעת חירום שהיתה בקיבוץ. חיים הרגיע אותי והבטיח שלמחרת, השכם בבוקר, ינסה להביא את הרופא מקיבוץ דורות השכן.

בבוקר רתם לייבוש החצרן את הסוסה לעגלה ויצאו לדרך, לקיבוץ דורות. לאחר שעה חזר בגפו, בגדיו נוטפים מים וספוגים בבוץ – כשניסה לחצות את ואדי ג'ממה (השם ממנו גזרו את השם "רוחמה") המוצף במים, הזרם גרף את הסוסה עם העגלה. הוא נחלץ איכשהו. אינני יודע אם מצאו את הסוסה או את העגלה.

הפעם שלחו את הטרקטור-על-שרשרות של הקיבוץ ואחרי שעה הוא חזר עם ד"ר סנדלר יושב על כנף המושב של הנהג.

הרופא קבע שעתליה לוקה בדלקת ריאות בשלב מתקדם. היא חייבת מהר ככל האפשר לקבל פניצילין, תרופה די נדירה אז. שוב יצא הזחל לדרך, להחזיר את הרופא ולהסיע לכביש הראשי חבר שנסע במיוחד לתל-אביב להביא את התרופה. היא אכן פעלה פלאות: אחר ימים אחדים עתליה החלימה כליל. חזרה לאיתנה, עליזה וערנית. לא חלף שבוע והיא התרוצצה כאילו כלום לא קרה.

*

עתליה התפתחה יפה. מגיל הרך ביותר, נהגה עתליה בטיולים של הקבוצה לאסוף כל מיני מציאות, אבנים קטנות, שבלולים ועוד חפצים מעניינים. בבית הילדים מיינה וסדרה אותם בקופסת קרטון. רבקה המטפלת הזמינה במתפרה תרמיל-בד שתלתה על צווארה, וכך יצאה עתליה לטיולים – כמו קנגורו קטן עם כיס גדול על הבטן... נטייתה לאיסוף ולמיון לא פגה: אבנים, עלים מיובשים, בולים, מטבעות, פרקי

שושנה שאני אוהב

עיתונים... בקבוץ געש היא לקחה על עצמה את הדאגה לארכיון הקיבוץ
ובהמשך יצאה לפעילות בארכיון התנועה בגבעת חביבה, במיון ובקטלוג
של תעודות וצילומים. הייתי מתלוצץ ומבקש ממנה שרק לא תאסוף
בעלים...

*

שושנה לא חזרה לעבוד במחסן הבגדים. סידרו אותה ב-"חינוך" – לנקות ולשטוף רצפות של בתי-ילדים. היא התחבבה על המטפלות והגננות. התקשרה לילדים – הם אהבו אותה. לאור הצלחתה, הועלת בדרגה – מינו אותה מחליפה של "מקימות" (חברות שבאו לשעתיים לבתי הילדים, לאחר שהמטפלות מסיימות את עבודתן, לשמור על הילדים ולהכין אותם לבואם של ההורים).

לא עבר זמן רב ושושנה שוב התקדמה בקריירה החינוכית שלה. השלב הבא – מקימה בגן של 18 ילדים. לא נעצרה כאן, נתמנתה "מחליפה" של מטפלות בשלושה פעוטונים.

מטפלת של אחד הפעוטונים יצאה לחודש השתלמות בקורס למטפלות פעוטים בתל אביב. ועדת החינוך בחרה בשושנה כמחליפה שלה, למרות שהייתה חסרת ניסיון כמטפלת פעוטים וללא שום הכשרה במקצוע זה.

פרק ד: ההורים בארץ

עליית הוריי לא הייתה מסודרת. למרות שביקשתי במכתב שימתינו עד שהמצב הכלכלי בארץ ישתפר קצת, אבי לא יכול היה להחזיק מעמד רחוק מאתנו – מכר במחצית המחיר את ביתם בן הקומתיים והמפעל הקטן לחולצות ועלו ארצה: אבא, אימא ובתם, אחותי.

אבא אדם טוב, ישר ורודף צדק (עלה לו תמיד ביוקר), אבל בעל מזג אימפולסיבי, שלא חשב פעמיים – החליט ועשה. אשתו, אימא שלי, פשוטה מאד, שקולה והגיונית, בעלת תושייה (common-sense) מפותח, לא תמיד הצליחה לרסן אותו. מצאתי

אצלו חבילה גדולה של שטרות-חוב של לקוחות – "מדוע לא השארת אותם אצל עורך-דין שייגבה לך את הכסף?". עשרות אלפים ירדו לטמיון.

הם שהו כחודשיים במעברת באר-יעקב, באוהל אחד עם עוד משפחות (אני מתאר לעצמי את סבלה של אימי) עד שאבא, בעזרת ידיד בנס-ציונה, קנה שם בית בעל חדר אחד, מטבח ושירותים, מרוחק מהכביש.

*

שושנה כתבה להוריה "מה אתם עושים בברזיל? יש לכם בארץ הורים זקנים, אחים ואחיות, משפחה גדולה ונהדרת!". לא היה צורך בהרבה

שכנוע – הוריה לא עמדו בגעגועיהם אל בתם הבכורה. וכשושנה הודיעה
שהיא ילדה, נפל הפור – והם עלו ארצה!

*

ביום חמסין כבד, שושנה ואני (במכנסיים ובשרוולים קצרים), סבי
הלפגוט, ועוד בני משפחה, חיכינו ברציף של נמל חיפה. כולנו בבגדי חקי
פשוטים וקלים.

אוניית הנוסעים עגנה, נקשרה, התקינו את כבש הירידה והנוסעים ירדו –
הנה יורדים במדרגות הורי שושנה ולפניהם שתי אחיותיה, שרה ומרים,
לבושות במיטב שמלותיהן – שמלות מלמלה צחורות מפוארות, נעליים
וגרביים לבנות, כובעים קטנים לבנים, שמשיות צבעוניות קטנטנות של
גיישות יפניות ו... כפפות לבנות.

ליויתי את צעידתן בזימזום חרישי של "מארש הניצחון" מהאופרה
"איידה" של ורדי...

ההורים, שהתאכסנו תחילה אצל המשפחה, רכשו דירה ברחוב קרוב
לשכונת מונטפיורי בתל אביב ועברו לגור בה.

*

גם שושנה הביאה מברזיל שמשייה יפנית יפיפיה – משי כחלחלה עם
פרחים צבעונים על סרגלי עץ דקיקים. טיילנו פעם ברחוב אלנבי בתל
אביב, ביום קיצי חם שטוף שמש. שושנה פתחה את השמשייה, שסככה
את ראשה מהשמש הלוהטת. נשים שעברו לידה שאלו אותה "גברת,
יורד גשם?".

שושנה סגרה את השמשייה ולא השתמשה בה שוב.

פרק ה' : מטפלת תינוקות

מהיום הראשון שושנה השתלבה נפלא בעבודתה – אולי עמדה לזכותה ניסיונה כמדריכת ילדים בבהייה, אולי האינטואיציה החינוכית שלה, אך בעיקר, עקב קסמה האישי, שכבש את לב הסובבים אותה (פרט לאמריקאים מהגרעין בעין השופט והדרום-האפריקאים והצברים במחנה אילת של שובל, בתקופת דיכאונה בהריונה הראשון).

מהר מאד העריכו את שושנה כמופת של מטפלת פעוטים – ששת הילדים בקבוצתה אהבו אותה והיו כרוכים מאד אליה. גם הוריהם היו מרוצים מההתקדמות הבולטת של בניהם, במשמעת והרגלי אכילה וניקיון. ההורים פנו לוועדת החינוך בדרישה ששושנה תמשיך עם הקבוצה ומנעו מהמטפלת הקודמת לחזור אליה בגמר ההשתלמות שלה.

לא נרחיב על הישגיי שלי ברוחמה – הם מפורטים בספרי הביוגרפי "משחק ילדים?".

שושנה ואני נהגו ללכת במדרכות הקיבוץ שלובי זרוע, לתדהמת כולם – טרם נראה אצלם מחזה כזה... כינו אותנו "זוג הנאהבים, רומיאו-ויוליה, של רוחמה".

*

פרק ו' – ברזילאים וידידים ברוחמה

בקיבוץ החלה להתקבץ קבוצה של עולים מברזיל שלא האריכו בו שנים. אחד מהם היה בן-ציון, רווק שנהיה נהג המשאית בקיבוץ. היה מיוחד אתנו ואהב לשחק עם עתליה הקטנה. גם שלושת המצרים השכנים הקדישו לילדה תשומת לב רבה.

כאן המקום המתאים להזכיר שמאז שנפרדנו מהגרעין הלטינו-אמריקאי, שבינתיים יצא מנגבה להכשרה בקיבוצים אילון ומעברות, שושנה ואני לא קיימנו עמם קשר או מגע כלשהו. לא ידענו שום דבר על החברים ועל מעשיהם, עד שיום בהיר אחד הופיע פתאום אברהם לבנדובסקי לביקור ועדכן אותנו

בחדשות וברכילויות. ממנו נודע לנו על עלייתו ארצה של גרעין מההכשרה הראשונה של "השומר-הצעיר" בריו, המיועד להשלים את קיבוץ געש המתהווה. הגרעין הופנה לקיבוץ מעברות לקבלת הכשרה לחיי קיבוץ. דבר אשר עורר את הגעגועים הכמוסים אצל שושנה והיא התחילה ללחוץ עליי (בפעם הראשונה והיחידה שנהגה כך) שנצטרף אליהם, משום שברוחמה אין לה "חברות בגילה".

שושנה צדקה – חברי ההשלמה של רוחמה – גרעין 'אילון' – היו בגילנו ויצרו עמנו יחסים אדיבים וקורקטיים, אבל עקב תהליך ההתגבשות החברתית בו היו נתונים, הסתגרו ב-ד' אמותיהם וניסיונותינו להשתלב במסגרתם לא נשאה פרי. נוצרה אמנם ידידות עם חברים מהגרעין, אך הגרעין לא גילה נכונות לקלוט אותנו בקרבו.

תהליך דומה התרחש בין ההשלמה האיטלקית החדשה שהגיעה לקיבוץ. חבריו היו בגילנו והתיידדנו, אולי משום שהשפות שלנו דומות או המשותף בין התרבות הלטינית של איטליה וברזיל. קשרי ידידות נוצרו, אבל לא התקרבו מבחינה חברתית.

דווקא עם ותיקי הקיבוץ, המבוגרים מאתנו בסביבות חמש-עשרה שנה, היו קשרים לכביים ביותר. המצב היה לרוחי, המסופק מעל ומעבר ממעמדי ומצבי ברוחמה – חשתי מגשים את חלומותיי. אבל לא שושנה – היא הייתה זקוקה ל- "חברות בגילה", עם מי לפטפט שיחות אינטימיות...

בעבודה ההצלחה האירה פנייה לשושנה. לאחר הלידה התאוששה וחזרה לאיתנה, פעלתנית וחיננית כפי שהכרתי אותה במיטבה – אבל היא רצתה "חברות בגילה". המושג "חברה" אצלה – אינטימיות – היה שונה בתכלית השינוי ממה שציפיתי מחבריי. הבנתי את רגשותיה.

*

קבוצה של בוגרי ההכשרה הראשונה בברזיל שעלו ארצה הופיעה ברוחמה לביקור. געגועיה, ולחצה עליי, גברו לאין שיעור – היא הפסיקה לבוא לשיחות הקבוץ והחרימה את הפעולות התרבותיות.

שושנה איננה מהיריבים שניתן להכניע בנקל. בכושר עמידתה על דעותיה ודביקותה במטרה, אין היא נופלת ממני. שושנה לעולם לא תרפה. לא היה טעם בהתמודדות הזאת – לא היה לי סיכוי לנצח. לכפות עליה את רצוני עד אין-סוף? נכנעתי – "אם אחד מאתנו חייב לסבול, יהיה זה אני".

בשבילי הצעד הזה היה צעד קשה, מכאיב ומשפיל, אבל לא ראיתי מוצא אחר – נכנעתי.

*

כדי לברר אם מוכנים לקבל אותנו בחזרה, שושנה נסעה לעלי-קאסם, מחנה על-יד מושב בני-ציון, בשרון, בו שכן באופן זמני הגרעין הלטינו-אמריקני, לפני עלייתו על הקרקע באדמות ח'לאפי ליד הים, להקמת קיבוץ געש.

רכז ועדת החברים, דב בראונפלד, ביקש לשוחח איתי לפני הבאת פנייתנו למוסדות הקיבוץ.

בדרך חזרה לרוחמה, שושנה ביקרה את הוריי בנס-ציונה, ואבא החליט ללוות אותה לקיבוץ. הם לקחו את האוטובוס לבאר-שבע (יתכן שאיחרו את האוטובוס לקבוץ) – ירדו בקיבוץ גבים, ליד הדרך לרוחמה, שעדיין היה בשלבי סלילת הכביש.

היה חורף, שנת 1950. הם היו ארבעה: שושנה אשתי, אבי, נער מחברת הנוער וחבר מהשלמת "אילון", שאצה לו הדרך. בכדי לקצר אותה הוא פנה לשדה והתקדם בקצב מהיר. יתר השלושה הלכו אחריו, אך לא השיגו אותו. הוא רץ ונעלם באופק מעיניהם.

החשכה ירדה במהירות והחל לרדת גשם. הקרקע נהפכה לביצה טובענית. השלישייה הנבוכה לא ידעה מה לעשות – הגיעו עד ואדי שמימיו עלו על גדותיו ולא ניתן לחצותו.

חושך, עלטה מוחלטת! הם הבחינו בנקודת אור מנצנצת, רחוק-רחוק, והחליטו ללכת לכיוונה. סופת שלג גדולה הפתיעה אותם.

מספר קילומטרים והנה הם בקיבוץ דורות. אין מילים להביע איך טיפלו בהם – הגישו להם ארוחה חמה, סידרו להם חדר ללינה, הביאו להם פיז'מות ובגדים יבשים ואת הרטובים ספוגי הבוץ והשלג לקחו לשטיפה ולייבוש במכבסה.

למחרת, לאחר ארוחת הבוקר, הסיעו את השלושה לרוחמה בבגדיהם הנקיים והיבשים בפלטפורמה הנגררת על ידי טרקטור.

מדוע לא דאגתי כאשר שושנה לא חזרה אמש? היכיתי לה בתחנת האוטובוס הבא מתל-אביב, כאשר לא הגיעה איתו – הנחתי שנשארה ללון אצל הסבים.

שושנה ספרה לי על התנהגותו של הבחור מההשלמה. דמי רתח – ישבת עמו אמש בארוחת הערב בחדר האוכל באותו שולחן והבחור לא אמר מילה על כך שהשאיר את שושנה בדרך.

בכניסתי לחדר האוכל לארוחת צהריים, ראיתי את בחור ההשלמה יושב לו בנחת ואוכל. לבי התמלא חימה. איבדתי את העשתונות, הפכתי לאדם-חיה וזינקתי בטירוף לכיוון הבחור בצעקה "למה לא סיפרת לי שהשארית את אשתי בשלג?", התנפלתי עליו והפלאתי בו מכות רצה. חברים תפסו אותי, הושיבו אותי על כיסא ובקושי החזיקו אותי עד שנרגעתי. מהמזכירות לא קראו לי לשום בירור – איש לא גינה אותי על מעשיי ולא אמר לי מילה על התנהגותי האלימה, למרות שלא מזמן הוצא חבר (עם אישתו וילדו) בגלל סטירה שהפליק. מכיוון ש"בקיבוץ לא מרביצים!".

*

פרק ט' – עלי קסם

נסעתי לעלי-קאסם להיפגש עם דב בראונפלד. ניהלנו שיחה ממצה וממושכת. הייתי כנה ואמיתי "החלטתי לחזור בגלל שושנה, אבל אם כבר החלטתי – אני מוכן לכל הקשיים הצפויים בהסתגלותי". לאחר שבועיים קבלנו מדב תשובה חיובית לקבלתנו והודענו למזכירות רוחמה על החלטתנו לעבור לגעש. אין לתאר את התדהמה ומה התרחש בהמשך: מעולם לא עמדתי מול מכבש כביר כזה שהופעל עלי. עשרות חברי קיבוץ, גם כאלה שלא היו להם קשרים עימנו, באו וניסו לשכנע אותנו שלא נהיה פזיזים, שנשקול שוב את צעדנו – טוב לנו ברוחמה, מדוע לנו ללכת? בנוסף להזמנה לישיבת המזכירות (שושנה לא הסכימה להשתתף), שתי שיחות חברים הוקדשו בניסיון לשכנע אותנו שנישאר. אחרי שהודחנו פעמיים על-ידי קיבוצים, הייתי זקוק לעצבי פלדה ושריון בלתי-חדיר כדי לעמוד מול עוצמה כזאת של "רוצים אותנו". בתוכי נקרעתי לגזרים – מי יוכל היה להעריך עד כמה רצתי להישאר, אבל לא הייתה לי ברירה: שושנה רצתה חברות בגילה!

*

המזכירות השתכנעה שאנחנו נחושים ואין טעם להמשיך במאבק. רכז ועדת החינוך בא אלינו לבקש משוב שתישאר עוד שלושה חודשים, על מנת שימצאו מטפלת אחרת לקבוצה שלה ושהיא תעביר אליה את הקבוצה באופן מסודר. למרות שהיינו מעדיפים לקצר את תקופת המעבר – שושנה, בהתחשב בחובה העצום לרוחמה – הסכימה. ההתנהגות ההוגנת והחברית של הקיבוץ כלפינו, שלא השתנתה משך כל הזמן, דווקא הכבידה עלי: התהלכתי עם תחושת אשמה וכפיות טובה – בליבי לא יכולתי להצדיק את עצמי.

*

בינתיים הגרעין הלטינו-אמריקאי שישב בעלי-קאסם, ליד בני ציון, היה צריך לעלות להתיישבות קבע באדמות חלאבי ליד הים, ביו שפיים לבין יקום. לא היה לו עדיין שם – חבריו טרם הסכימו על כך.

כאשר הגזבר הלך לבנק לפתוח חשבון לקיבוץ החדש, נאמר לו שלשם כך הוא זקוק לשם. המנהל הציע שם זמני "געש", שלדעתו הלם את המזג הוולקני המתפרץ של הדרום-האמריקאים – כידוע, אין בארץ דבר יותר קבוע מהזמני...

שושנה ואני הוזמנו לטקס. באנו. לא היה פשוט – אוטובוסים לנתניה דרך כביש החוף נסעו לעיתים רחוקות.

הטקס התקיים מול הים, בקרבת מגדל המים של היום. ליד שולחן הנשיאות המאורך ישבו האורחים המכובדים: נציג הממשלה השר יצחק שפרינצק, "אבי ההתיישבות" אברהם הרצפלד, מנהיגי הקבוץ הארצי מאיר יערי ויעקב חזן, ועוד.

מאחוריהם התנוססו שורה של דגלים, הלאומי ודגלים מהמדינות מהן יצאו חברי הקיבוץ. לפנייהם במה גדולה, עליה הופיעה בהתלהבות להקת הריקודים של הקיבוץ, לאחר שכל מי שצריך היה לנאום, נאם.

לסיום מקהלה גדולה שרה את "שיר השבייה" מהאופרה "נמבוקו" של ורדי, בניצוח חבר. יום מהנה.

*

*

אפיזודה קטנה ממחישה את יחס הקיבוץ כלפינו: זהרה (שהתנהגה כאפוטרופסית על שושנה) באה לברר, בתוקף תפקידה כמחסנאית בגדים, את מצב הביגוד שלנו. שושנה אמרה לה ש-"אין אנחנו זקוקים לשום דבר – יש לנו את כל הציוד הדרוש לנו". פלטתי בבדיחות הדעת שאם היו שואלים אותי מה הייתי רוצה, הייתי מצביע על באטלדרס (מעיל קצר), כמו זה שהגזבר לובש בנוסעו העירה, אבל אני מבין שפריט כזה איננו בתקן – מחוץ לגזבר, לאף חבר לא היה עדיין מעיל דומה! זהרה לא הגיבה, אך ערב יציאתנו באה להיפרד ונתנה לי פתק-הזמנה לחנות החייט "סלפטר", ברחוב נחלת בנימין בתל-אביב, לתפירת מעיל קצר עבורי, "הדוגמה והבד לפי בחירת המוכ"ז".

*

פרק יא' – האופק הנעלם

השכם בבוקר בן-ציון הנהג העמיד על-יד הצריף שלנו משאית עמוסת שקי גרעינים עד הסולמות. הנחנו עליהם את כל חפצינו: המזוודות, המיטה והמזרון, השולחן ושני השרפרפים, ואחרון חביב – "ארון הבגדים" מעשה ידיי להתפאר.

שושנה התיישבה בתא הנהג, עם עתליה על הברכיים. אני, כמנהגי מכבר, טיפסתי גבוה-גבוה על הארגז האחורי והתמקמתי בין החבילות. ידעתי בלבי: מה שלא יהיה – זה לא יקרה שוב!

בדרך אל השער חצינו את הקיבוץ. חברים שהזדמנו בדרך נפנפו לנו לשלום. אינני זוכר אם החזרתי להם את הברכה – הרגשתי קפוא, מבויש, עצוב, ומדוכדך...

חשתי כקורבן עולה המקריב את חייו על מזבח אהבתו לשושנה. מעולם לא הצטערתי – אין גבול למה שהנני מוכן לעשות למענה.

בשער המתין לנו הטרקטור-על-שרשרות של הקיבוץ. הוא ליווה אותנו עד לצומת גבים, בכביש הראשי. החורף היה עדיין בעיצומו וגשם ירד בלילה. כביש הגישה לרוחמה עדיין לא הושלם ובפרקים בוציים רבים המשאית שקעה, היטלטלה, גלשה והתפלשה בבוצ, מסרבת להתקדם, אבל הטרקטור החזק גרר וחילץ אותה. מאבק זה חזר על עצמו הלוך וחזור, עד לכביש הראשי. המשאית עלתה על האספלט ופנתה צפונה, בהגבירה את המהירות עד דהירה. הצמיגים התנערו מהבוצ שדבק בהם, בהתיזו לכל עבר.

ממקום מושבי היה לי שדה-ראייה רק אחורנית: נוף מוריק, עטור כתמים אדומים של כלניות ונוריות, המבשרות את האביב החדש. העצמים מתרחקים, הולכים ונעשים קטנים, מטשטשים, נעלמים באופק. לכיוון הנסיעה, קדימה, לא היה מבט: יכולתי לצפות רק אל מה שנשנו...נמנמתי.

חלק שביעי – קיבוץ געש

פרק א' – אתנחתא

לפני שאמשיך בסיפורנו אבקש אתנחתא, להקדים את המאוחר ולסכם קצרות כמו שנהוג לעשות ב-"אחרית דברים" (אפילוג) בסוף הספר. מי יערוב למחבר המבוגר בן-86, אני, שאזכה לסיים אותו? אין להתפלא על כך – בכל ספריי הקודמים תמיד כתבתי קודם את המבוא ואת אחרית הדברים – רק אחר-כך את התוכן ביניהם.

שושנה צדקה! היא תמיד צודקת – גם כשהיא לא צודקת. מהרגע שרגליה דרכו בגעש, היא השתנתה – הפסיקה להתנהג באדישות, כלאחר יד. בעתיד לא לחצה עוד עלי בנושא כלשהו. רוחה הוטבה, קורנת מאושר. הכול כפי שרצתה.

ברצוני לציין שמאז שהגענו לגעש, בנוסף לעבודתה השוטפת, שושנה פעלה בהתנדבות, כחברה או כמרכזת, באחת הועדות בקיבוץ (ספרתי ברשימות בארכיון שבתקופה פעלו בעת ועונה אחת כחמישים ועדות שונות), אותם אני אפרט בבוא הזמן במקום אחר. כמעט ערב ערב הייתה עסוקה בישיבות ובירורים אישיים. בקיבוץ העכשווי החדש, רב-ההפרטות, רוח ההתנדבות נחלשה מאד – החברים מעדיפים בערבים לבלות בחיק המשפחה (הילדים בבית) או לדאוג לעניינים הפרטיים.

*

מה עם "החברות בגילה" שכל כך השתוקקה להן? מיד עם בואה לגעש, משלושת חברותיה הטובות, ריבה עזבה למושב בדרום, סוניה יצאה לשנה לחיפה ללמוד אחות מרפאה וחברתה הטובה ביותר, רוזיניה, ובעלה אפרים שרייבר, ירדו בחזרה לברזיל – אבל שושנה לא התקשתה להתרועע עם חברות חדשות בקשרי ידידות אינטימיים, עם אחת או שתי

"חברות בגילה". הן התחלפו במשך השנים, אך תמיד היו לה ידידות נפש עם מי להיפגש ולשיחות סתם, על דא ועל הא.

זה מה שהיה חסר לשושנה ברוחמה – לכך התכוונה ב"חברות בגילה". ברוחמה חברות קיבוץ רבות, לרוב ותיקות, התייחסו אליה יפה מאד, בכבוד ואף בהערכה, אך בערבים השתעממה בחדרנו העלוב בצרף. ולא היה לה מה לעשות בין ארבעת קירותיו. כמה אפשר היה לסדר ולנקות אותו? ברוחמה לא היו לה "חברות בגילה".

מצבי ברוחמה היה שונה. פעולותי הרבות בעבודה, ואחריה, הסבו לי סיפוק רב. שלושת השנים ברוחמה נחרטו בי כמאושרות בחיי, אבל מעולם לא הצטערתי על הצעד שהלכתי לקראתה בעוברי לגעש – לראותה מאושרת ונהנית מכל רגע, שווה היה את המחיר... אין גבול למה שאני מוכן לעשות כדי להסב לה נחת. אושרה – אושרי.

הערה: אין לי ברירה אלה לספר בספר ביוגרפי של שושנה אי-אילה דברים שקרו לי, משום שמאז חתונתנו הייתי חלק מחייה.

*

פרק ב' : יום ראשון בגעש

המשאית העמוסה בשקי תבואה, עליהם אני שוכב עם כל חפצי המשפחה, נעצרה בקיבוץ געש קרוב לצרף המיועד לנו. שושנה רעייתי ובתנו עתליה הפעוטה נסעו בקבינה עם הנהג. רק שני צרפתי מגורים לחברים היו בנקודה ורוב חזריהם טרם היו מרוצפים – המגורים הנוספים היו בפחוני אלומיניום קטנים (צמדים של שני חדרונים) ואוהלים. מרכזת ועדת החינוך הודיעה לנו שבגלל מחלת הפוליו המשתוללת בארץ (גם בגעש נפגעו ילדים), עתליה תצטרך להישאר שבוע ימים ב-"בידוד",

לפני שתוכל להצטרף לפעוטון. בטענה שאין זה חינוכי שהילדה תישן עם הוריה באותו חדר, למרות שסיפרנו לה שלא פעם ישנה אתנו באותה מיטה. סידרו לי מקום חלופי ללינה, עד שעתליה תיקלט בפעוטון, בחדר הפחון של חווה בַק, אשתו של אריה בַק, שבמלחמת השחרור בנגבה עזר טנק מצרי. אריה שהה באותה עת במקסיקו. החדר היה כל כך קטן, שבקושי נכנסה בו מיטה אחת ובה ישנתי על יד חווה – הפעם הראשונה והאחרונה שישנתי ליד אישה שלא הייתה שושנה.

לאחר פריקת החפצים וסידורם איך שהוא במשכננו החדש. שושנה נשארה בו עם עתליה ואני יצאתי לסיור בסביבה. הגעתי לצריף (המכונה "פגודה", בגלל צורת הגג שלו) בו שכנו חדר האוכל והמטבח של היישוב. ליד דלת הכניסה עמדה חווה קורנפלד (פאוסט) האקונומית, שגמרה בדיוק את עבודתה.

"האם אתה החבר החדש?", שאלה. אישרתי.

"האם אכלת ארוחת צהריים?"

"לא".

"סיימנו את ארוחת הצהריים", אמרה, "אבל בוא ואכין לך משהו לאכול".

חלפה כרבע שעה וחווה הגישה לי חביתה, לחם וצלוחית "גלוקוזה" – נוזל למריחה על לחם, מתוק ודביק, הדומה לדבש. גם חבילת צידה לשושנה ועתליה.

בפינה עמד פסנתר ועליו הייתה מונחת מחברת בכריכה קשה – ספר הפרוטוקולים של שיחות הקיבוץ. הצצתי בו. ממש במקרה פתחתי ברישום מפורט של הדיון שהתנהל על קבלתנו, של שושנה ושלי, למועמדות בקיבוץ. שיחה סוערת רבת דוברים. רבים התנגדו נמרצות לקבלתנו וההצבעה הסתיימה בתיקו. יושב ראש השיחה, דב בראונפלד (רכז ועדת החברים) הכריז שבמקרה כזה יש לו, כמנהל השיחה, זכות לקול כפול והוא מצביע בעד הקבלה. כך, בזכותו, התקבלנו שושנה ואני

שושנה שאני אוהב

כמועמדים לחברות בקיבוץ געש. לו פרטי הדיון היו נודעים לי לפני
שהמשאית של לרוחמה עזבה, יתכן והיינו חוזרים... ..

*

פרק ג' – העבודה היא חיינו

טבעי הדבר שצירפו אותי לקבוצת הבנייה בקיבוץ. ראשית, מבחר
מקומות עבודה במקום היה ממילא מצומצם ביותר. שנית – זאת המלאכה
היחידה בה התמצאתי. פועלים שכירים לא היו. חברי הקיבוץ בנו כמו
ידיהם את כל העבודות בהקמת הנקודה החדשה.

שושנה נבחרה למטפלת של שישה פעוטים בני שנה וחצי, בערך, קבוצה
שיצאה מבית התינוקות.

עליה לגדל אותם עד גן הילדים.

מה אפשר כבר לספר על עבודה שזרמה על מי מנוחות? שהילדים אהבו
אותה והיא אהבה אותם. היא הקימה, הלבישה, האכילה, רחצה, לקחה
אותם לטייל, סיפרה להם סיפורים והשכיבה אותם בלילה לישון. אין

חידוש בכל אלה... – לתיאור שלושת השנים של טיפול מסור בפעוטים די בשלוש שורות.

שוב, המצב שלי היה שונה. בצוות בעבודה היה לי טוב, אבל אחריה חשתי ריקנות – לא היו לי תפקידים ושום דבר לעשות... לעומתי, שושנה פרחה התקבלה על ידי כולם בחמימות והאהדה גדולה. היא הייתה מאושרת.

*

הורי חברים מחו"ל קנו לקיבוץ דחפור ענק, 20-HD, אחד משלשת היחידים שהיו בארץ – התנדבתי כמפעיל שלו. חשבתי שבהתרחקותי מהחברה, אתקרב אליה. נדמה לי שצדקתי.

ארבע שנים תמימות עבדתי רחוק מהבית – במוביל הארצי בגליל העליון, בסלילת כביש הערבה במעלה העצמאות, בחריש שדות בחבל לכיש ועוד. הצוות בחר בי למרכז הדחפור, ובזאת נעשיתי פעיל מרכזי בקיבוץ – הדחפור היה בזמנו מקור הכנסה עיקרי במשק. מעמדי השתפר ללא היכר – צורפתי כחבר בכיר בוועדה הכלכלית – גם בקיבוץ המשותף הקלאסי בעבר, הכספים היו "מצלצלים"...

הגעתי הביתה בימי שישי מאוחר בערב והשכמ בבוקר ביום ראשון חזרתי לעבודה. הכול טוב ושפיר. נהניתי מאד מהעבודה, אבל הפרידה משושנה ומבתי הכבידה עליי קשה. התגעגעתי.

שושנה שאני אוהב

הסתבר שגם עתליה התגעגעה אלי. היא הייתה חסרת מנוחה, וטורדנית. לקחו אותה ליעוץ אצל מחנך-פסיכולוג בסמינר הקיבוצים בתל אביב.

הצצה מהירה בדפים שעתליה ציירה והוא פסק בפסקנות "הילדה צריכה את האבא". עזבתי את עבודתי בדחפור, וחזרתי לעבוד בקיבוץ, כחצרן של בתי הילדים.

*

בסביבות 1954, בשנתנו השלישית בגעש, בדיוק בתקופה שהתחלתי לעבוד עם הדחפור, שושנה חשה תכופות מחושי ראש עזים וסחרחורות. רופא הקבוץ היפנה אותה לבדיקה אצל נוירולוג בבית החולים בילינסון. נסעתי עמה.

היא עברה סידרה ארוכה ומתישה של בדיקות וצילומי רנטגן. חמש שעות... הרופא הראשי של המחלקה הנוירולוגית בכבודו ובעצמו הזמין אותנו למשרדו לשיחת סיכום.

הוא עיין בתיק הרפואי של שושנה והוציא ממעטפה גדולה עם צילום רנטגן ותלה אותו על מסך מואר בקיר שמאחוריו.

"גילינו שלושנה יש גידול במוח הקטן" והצביע באצבע בצילום על כתם לבן, ברור מאד, בגודל של ביצה קטנה של יונה, בחלק האחורי התחתון של הגולגולת, בין הלוע לצוואר.

משהו מוזר... בצילומים הגידול ברור, אך לא מצאנו בבדיקות המעבדה סימוכין על קיומו. תופעה באמת מוזרה. "החלטנו שבינתיים רק נעקוב אחרי ההתפתחות. תבואי לבדיקה בעוד חודש. אם יקרה משהו חריג, תבואי מיד! לכאבי הראש, קחי כדור משכך כאבים".

שאלתי לרופא "אנחנו רוצים להביא עוד ילד, מותר לנו?".

"אתם עדיין צעירים. הייתי ממליץ לדחות את ההחלטה – אין לדעת איך ההריון ישפיע על הגידול".

*

הרופא לא הסתפק בבדיקתו והזמין בבית חולים הדסה בירושלים בדיקה נוספת אצל מנתח ראש המפורסם ביותר בארץ, פרופסור ד"ר אשכנזי. נסענו אליו.

*

שושנה ואני התיישבנו ליד המכתבה הגדולה, מול הרופא. מסרתי לו את התיק הרפואי ואת המעטפה עם צילומי הרנטגן וחיכינו בשקט ובסבלנות עד שסיים לעיין בכל הניירת ובכל צילומי הרנטגן. הוא הורה לשושנה לעמוד, לבצע כל מיני תנוחות, מישש בראשה ואמר: "שושנה, סעי הביתה בשלום (זכור כל מילה!) – את לא קליינטית בשבילי". הרופא החזיר לי את התיק והעטיפה עם הצילום, ליווה אותנו לדלת וניפרד בחיוך "סעו בשלום ותהיו בריאים".

*

חבר מטעם המזכירות בא לביתנו לשוחח עם שושנה. הוא, כחבר טוב שלנו, התקשה להודיע לה שעליה להפסיק לטפל בקבוצת הפעוטים שלה. "שושנה, כולנו יודעים שאת מטפלת מעולה. את אוהבת את הילדים והם אוהבים אותך מאוד, אבל בגלל הסחרחורות שלך, הרופא אמר שאסור לך לעבוד אתם. תאמיני לי, שושנה, כולנו רוצים את טובתך..." היא לא התלהבה, אך קיבלה את הדין. סידרו אותה לעבוד בהנהלת החשבונות.

*

פרק ה' - קונסיליום

סוף 1956, לאחר מלחמת סיני ("קדש") הגיעה לבית החולים בלינסון משלחת של רופאים מתנדבים מדרום-אפריקה – פסיכולוג, נוירולוג ומנתח ראש – שבאו לטפל בפצועי-ראש מהמלחמה. הרופא הנוירולוג של שושנה, ראש המחלקה, הזמין אותה לקונסיליום רפואי שכינס עם אותם רופאים ועוד שלושה רופאים מהמחלקה, כדי לבדוק את שושנה. היא נעמדה מולם והם בדקו אותה ואת הצילומים באריכות. בסיכום הסכימו לדיאגנוזה של הרופא שלה – לשושנה גידול במוח בוודאות, אך בינתיים יש רק לעקוב אחר התפתחותו.

*

במשך שלוש שנים נסענו מדי שלושה חודשים לביקורת בבלינסון, עד שהרופא הראה לנו שיקוף חדש של ראשה של שושנה "תראו – הגידול איננו! הוא נעלם מבלי להשאיר עקבות. פשוט נעלם! אין לנו הסבר מה קרה... בדיוק כפי שאין אנו יודעים איך הוא בא, אין אנו יודעים איך הוא הלך... אנחנו אף נוטים לחשוד בטעות בדיאגנוזה"... נשמנו לרווחה – "אין לכם יותר צורך לחזור אלי". שאלתי אותו "דוקטור, מה בנוגע להריון?". "מבחינה נוירולוגית אין מניעה. אמליץ לשושנה להיבדק אצל גניקולוג".

*

פרק ו' - הגניקולוג

הגענו לגניקולוג לאחר שלושה חודשי המתנה לתור, עם תוצאות הבדיקות שנתבקשנו להביא.
"שושנה, אצלך הכול בסדר. מותר לך להיכנס להריון".

*

בדרך חזרה הביתה, החלטנו ליתר ביטחון להמתין עוד שנה ואז חזרנו לגניקולוג.
"אל דאגה. אין לכם ממה לחשוש – הכול תקין!"
לקח עוד שנה עד שהצלחנו...
זו הסיבה לפער של תשע שנים בין הלידות של עתליה לבין עמרי.

*

פרק ז' – הנהלת חשבונות

1957 - שושנה החלה לעבוד בהנהלת החשבונות ללא כל ידע קודם. בתחילה עזרה לעובדים בפעולות פשוטות ביותר, כגון מיון וסידור תעודות לפי סוגים, תאריכים ועוד, לצורכי רישומן או אחסונן.
היא למדה בקלות ולאט לאט התקדמה במלאכה. מידי פעם הטילו עליה משימות מורכבות יותר והיא השתלטה צעד אחר צעד על רזי המקצוע.
שושנה נשלחה לחודש ימים למכללה ברמת

אביב להשתלמות למנהלי חשבונות חדשים, עבור חברי קיבוץ. הציונים שלה היו גבוהים.

היא נהייתה מנהלת חשבונות בזכות עצמה, מן המניין בצוות, אחראית באופן עצמאי על חלק מפעולות המשרד. שושנה היתה הראשונה שהפעילה מחשב, בזמן שיתר העובדים חששו לגעת בו.

*

פרק ח' – חתונות

כאשר שושנה נבחרה לוועדת החברים, היא טיפלה בחתונה אחת בקיבוץ והצלחתה הייתה כה בולטת, שגם לאחר שסיימה לכהן בוועדת החברים חברים ביקשו ממנה שתארגן את מסיבות החתונה של בניהם. היא דאגה לכל הפרטים. הכול התנהל טיפ-טופ – ההורים היו משוחררים מדאגה.

*

אם דיברתי על אחד מתפקידיה בקיבוץ, אספר שהסתכלתי מה רשום בארכיון בכרטיס האישי של שושנה. היא ריכזה (לפי רשימה לא מושלמת) את הועדות: חתונות, בנים, חנות יד-שנייה (עם זהבה שטרויך ורוזיניה שרייבר), צריכה, קליטה, מינויים, הנעלה, חינוך, הורים, בריאות... השתתפה כחברה פשוטה במספר גדול של ועדות, גם כלכליות. במזכירות ישבה בתוקף רכזת ועדת חברים.

למה לא מזכירת הקיבוץ? דווקא כן הציעו לה – היא לא הסכימה בשום פנים ואופן. אני חושב שבצדק גמור – אין היא מתאימה לתפקיד. מזכיר קיבוץ הנו קודם כל מנהיג, מפעיל אחרים, כמו גנרל, ששולח חייליו לחזית ובעצמו לא רץ לקו האש. שושנה אינה טיפוס הנוהג להוריד פקודות לאחרים – היא מבצעת בעצמה, ביעילות ובנחישות. הכישרון שלה בביצוע ובארגון, לא בנתינת הוראות.

*

פרק ט' – הורים מאמצים

שנת 1957. הסוכנות היהודית ו-"עליית הנוער" פנו לקיבוצנו לקבל נערים ונערות ממשפחות מצוקה ועולים מחוץ לארץ, כדי להתחנך בקיבוץ. כך התחיל לדעתי אחד המפעלים הלאומיים, והחברתיים, הגדולים שקיבוצנו מילא במדינה – חברות הנוער. הנערים התחנכו בכיתות לימוד וחולקו למשפחות, ל-"אימוץ", לא במובן הפורמלי החוקי, אלא ביחס האישי.

אנחנו, שושנה ואני, "אימצנו" במשך הזמן נערה ונער מחברות הנוער שלנו, ילדת חוץ מבית-הספר היסודי שלנו וחייל ששירת בסדיר. נרחיב את הדיבור עליהם בפרק אחר של הספר.

*

פרק י' – לידה של איתי

1963. הריונה השלישי של שושנה, כחמש שנים לאחר לידת עמרי וארבע עשר לאחר לידת עתליה, היה מצוין – שושנה הרגישה כל הזמן בטוב ומצב רוחה מרומם, נפלא. עסוקה ופעילה – בחודש התשיעי אפילו עבדה במעדר בגינת הבית.

התאריך המשוער עבר וסימנים אין... רופא הקיבוץ המליץ שתיסע לבית היולדות. יצאנו לכביש, ברגל! נסענו באוטובוס לנוף-ים, באחר לכפר-סבא ושוב הליכה ארוכה ברגל – שושנה קורנת מאושר, עליזה ושמחה. הזכירה לי את הליכתה לידי לחופה. מי היה חושד מה זוממים האלים המקנאים צרי העין, שאינני מאמין בקיומם (לפי המיתולוגיה, האלים אינם מפרגנים לבני-אדם).

*

למחרת טלפנתי לברר מה חדש. המתנה קצרה. "מזל טוב! שושנה מנדל
לידה". הפעם השכלתי לשאול "בן או בת?" – "בן".
מיהרתי לבקר אותה.

*

מצאתי את שושנה, היולדת היחידה בחזר קטן מול דלפק הקבלה,
מחוברת למוניטור על הקיר. רופא ישב על כיסא לידה ומחזיק את פרק
כף ידה, לעקוב אחרי הדופק. גם לא הסיר את מבטו מהמוניטור.
הסתבר לי שלשושנה הייתה לידה קשה וחייה היו בסכנה. היא סיפרה לי
כל מה שקרה – החליטו להזריק לה נוזל המזרז את תהליך הלידה וממש
בתחילתו, היא התעלפה. האחות המיילדת צעקה לעזרה ומיד הגיחו
רופאים, ששלפו את התינוק עם פורספס (מלקחיים). התינוק נראה
לשושנה כחלחל ולא בכה. אינה יודעת לאן נלקח (רצו לטפל בהחייאתו).
"איך את מרגישה כעת?"

"אצלי הכל בסדר".

"והתינוק?"

"על מה אתה מדבר? הוא מת!"

"לא, שושנה, הוא חי".

"לא נכון. הוא מת, ראיתי".

מיהרתי לחזר הילודים, לדבר עם האחראית "בבקשה, תיקחו את התינוק
שלנו להראותו לאשתי – היא בטוחה שהוא מת".

*

כשהניחו את התינוק הרך בידיה של שושנה, היא חיבקה אותו לחיקה
ובין רגע השתנתה ארשת פנייה – היא נהייתה האישה המאושרת בעולם.

*

שושנה שאני אוהב

ישבתי לידה עד שרופא "גירש" אותי הביתה.
בערך בארבע בחצות לילה, אחד הרפתנים העיר אותי ומסר לי שטילפנו
מבית היולדות וביקשו שאבוא מיד. שמואל השכן הסיע אותי לשם באוטו
המשא.

*

ד"ר ניבריציקי, הרופא הראשי, בא לדבר אלי, בליווי סניטר, שנצמד אלי
— לא הבנתי מה רצה...

"חייבים לנתח את שושנה וקראנו לך לחתום על טופס הסכמה, אבל
בינתיים שושנה כבר חתמה". הוא יישר את מבטו אלי והמשיך "מצבה
קשה. אנחנו עושים הכול שביכולתנו..." — התעלפתי.

הסניטר החזיק אותי וכופף את ראשי כלפי מטה — התאוששתי ונעמדתי
על רגליי.

"אתה יכול לעזוב אותי. אני בסדר".

"האם אתה רוצה לראות אותה?"

"בהחלט!"

*

הלבישו עלי חלוק לבן, שכיסה את כל גופי, פרט לפתח לעיניים, כמו
הבוֹרְקָה של נשים אסלאמיות. שמו לי גם כיסוי פלסטי שקוף על הידיים
ועל הנעליים. הכניסו אותי לחדר הניתוחים.

שושנה שכבה על דרגש מאונך גבוה. התקרבתי עליה מצד ראשה ונגעתי
בה.

"זה אתה, נחום?"

"כן. באתי לראות אותך".

"הולכים לנתח אותי..." לחשה לי בלי לראותי, סיפרה לי מי האנשים שעמדו שם, ביניהם הרופא-המנתח ד"ר קלמנוביץ, שהוזעק מביה"ח מאיר, ורופאה-מרדימה, מבילינסון.

*

אינני יודע כמה זמן חיכינו במשרד הקבלה, בשקט, בלי להחליף מילה, ישובים על ספסל, עד שד"ר ניבריציקי חזר והודיע "הניתוח עבר בהצלחה. סעו הביתה". בבית השלכתי את עצמי למיטה ונרדמתי בבגדים, בלי לחלוץ את הנעליים.

קראנו לתינוק "איתי יעקב" (יעקב היה שמם של שני הסבים של שושנה). לאחר שנימול על ידי רופא, ביקשוני שאקח אותו לקיבוץ, לבית התינוקות. שושנה נשארה באשפוז עוד שבועיים.

אתי בן שנה

אתי בן שלוש

1969. מזכירות הקיבוץ קיבלה פנייה מגבעת חביבה לשחרר את שושנה כדי להשתתף בעריכת סקר על הזור הצעיר בקיבוצים. שיחת הקיבוץ אישרה והיא ביקרה עם חברה אחרת, בשיתוף וידידות, בקיבוצים רבים וראינו עשרות חברות מכל הגילים. סקר רציני מאד. כנראה שהיו מרוצים מפועלה, משום שבאחד הערבים הופיעו שני נציגים מהמחלקה הפרסונלית של התנועה להציע לשושנה פעילות תנועתית במחלקת החברה של הקיבוץ הארצי, בדיוק כשאני סיימתי את לימודי הנדסאות בניין בגבעתיים. כשהתייצבה במשרד בתל אביב, המחלקה שלחה אותה ללמוד מספר קורסים של שנה ראשונה בסוציולוגיה במעמד "תלמיד שלא מן המניין" באוניברסיטה תל-אביב.

שושנה תלמידה חרוצה ורצינית. ערב ערב ישבה ושיננה ביסודיות את החומר שלמדה בשיעורים. הספרים היו כולם באנגלית – ישבתי לידה כדי לעזור לה בהבנת הכתוב. בחנתי אותה כל הזמן ונוכחתי לדעת שהיא יודעת יפה את הנלמד. עברתי על השיעורים שהגישה – חדות ודיוק ניסוחיה הרשימו אותי. מה להגיד? תלמידה למופת. הציונים שלה היו מהגבוהים בכיתה. אמרו לה שאם תמשיך בקורס, תחשב כתלמידה מן המניין, אבל התקציב לרשותה היה לשנה אחת בלבד. כך סיימנו (אני יחד איתה!) קורס אוניברסיטאי – "מבוא לסוציולוגיה".

צוות המחלקה קיבל את שושנה בזרועות פתוחות – עטפו אותה בידידות, בחיבה וכבוד. היא נהנתה מאד מהאווירה שאפפה אותה. כתבתי "צוות", משום שראש המחלקה אלעזר גרנות, משורר מקיבוץ שובל, שהחשיב את עצמו כביאליק של התנועה הקיבוצית (אני סובייקטיבי – אינני מכיר את יצירתו, וכמו כן אינני מתמצא כלל בשירה) לא גילה סימפטיה יתרה

לשושנה – "השפה העברית בפיה אינה צחה". עלי להעיר שלהבדיל ממני – שהעמקתי ביסודיות בדקדוק העברית ובשפות אחרות (אני חובב דקדוק), ועדיין כותב עם שגיאות – היא לא למדה דקדוק עברי, אבל כותבת בלי טעות באיות המילים. שנים רבות היא תיקנה את כל מה שאני כותב בעברית ובפורטוגזית.

שושנה לקחה על עצמה לרכז את המגדר הנשי בתנועה.

מבצעה הראשון, סמינר לנשים בגבעת חביבה. היא עיבדה את התוכנית, התקשרה למרצים, לרוב נשים, ערכה לוח זמנים מפורט ושלחה לוועדות החברים של קיבוצי התנועה טופס הרשמה, עם הסבר. הענות הייתה גבוהה. חלק מהמועמדות נדחו לסמינר הבא. הצלחת הסמינר היה מעל למצופה ושושנה זכתה בשבחים רבים, על אפו וחמתו של רכז המחלקה. משתתפות הקורס כתבו לשושנה, ואף באו לביתנו, להתייעצות.

שושנה יזמה סמינרים נוספים, לא פחות מוצלחים. פרסומם התפשט בקיבוצי התנועה ולא חסרו מועמדות. דוריטה סירוטה, שכנתנו ומידידותנו הקרובות, שהשתתפה בסמינר הראשון, לא פסקה מלתאר לפני את מעלותיה של שושנה – גאוותי עליה התנפחה... לארגן, שושנה יודעת!

לקראת מועצת התנועה שעמדה להתכנס, הטילו עליה לערוך מחקר על הנשים בקיבוצי התנועה. במשך שלושה חודשים ביקרה בקיבוצים, נפגשה עם אנשים, קיימה דיונים עם ועדות.

על טיב עבודתה, ביכולתי להעיד – עזרתי לה לערוך את החומר. עד כמה שהכרתי את כישוריה מקודם, המחקר הפתיע אותי – השתוממת מעיצובו ההגיוני ומהמלצותיו החכמות. אני משוכנע שלא הוגש למועצה עוד מחקר ברמתו.

במחלקה הדפיסו במכונת כתיבה את המחקר עם העתקים. כל מי שקרא אותו, התפעל ממנו. כאן נכנס לתמונה המשורר המהולל שלנו (יסלחו לי

שושנה שאני אוהב

הקוראים על הלעג), ראש המחלקה – שושנה הייתה החברה היחידה בצוות שלא השתתפה במועצה ומחקרה כלל לא הוגש. שושנה לא הייתה מסוגלת לשאת את העלבון – התפטרה מהפעילות וחזרה הביתה. ברור שהקורסים לחברות בגבעת חביבה פסקו להתקיים.

חבריה בצוות המחלקה ניסו למנוע את צעדה ואף באו לביתנו לבקש ממנה לשקול אותו מחדש. אבל, כשושנה מחליטה – היא מחליטה. אליהו דניאל, חבר ההשלמה הבולגרית של מעברות, שפעל עם שושנה בצוות והיה חבר חשוב במזכירות התנועה, בא לביתנו להציע לשושנה את התפקיד של מנהלת אדמיניסטרטיבית של הסמינרים והקורסים המתוכננים בגבעת חביבה. הוא חושב שאין מתאים ממנה לתפקיד. שושנה הגיבה שההצעה קוסמת לה, אבל בגילה, קשה לה עם הנסיעות היומיות לגבעה. "אל דאגה. נסדר לך הסעות". לא עזר – כשושנה מחליטה, היא החליטה!

עם חזרתה הביתה שושנה התמנתה כמזכירה טכנית של הקיבוץ והשתלבה ללא קושי בתפקיד. היא מילאה תפקיד זה במשך ארבע שנים. אחר כך חזרה לעבוד בהנהלת החשבונות.

*

פרק יג' – מנהלת חשבונות ראשית

בסוף שנות השבעים, עם סיום תפקידו של חיים יערי כמנהל החשבונות הראשי, שושנה מונתה למנהלת במקומו. שושנה השיטתית החרוצה, והמאורגנת, עִדכנה את המאזנים של כל ענפי המשק, כולל המפעל, שהיו בפיגור של שנתיים-שלוש שנים. אצלה הם לא פיגרו יותר. היא ידעה מהזיכרון את מספרי הקטלוג של הספקים והלקוחות והיכן נמצאים כל תעודה ומסמך – אולי הודות לזיכרונה הבלתי רגיל ולעובדה שאיננה טועה בעבודתה, היה לה הספק גדול בכל מטלה שהיא לקחה על עצמה. היא טיפלה כאמור במאזנים של כל הזרועות הכלכליים של הקיבוץ.

מידי שנה היה מגיע למשך שבועיים המבקר מברית פיקוח והיה "משתגע" – חקר, חיטט, תיחקר, חיפש... ואף פעם לא מצא שגיאה או טעות במאזנים של שושנה. "שושנה לא נורמלית – איננה טועה אף

פעם!" , נהג לומר. מה נותר לו לעשות, בסך הכול? לרשום על טופס הסיכום "הכול בסדר" ולחתום...
מה אפשר לכתוב על עבודתה של אישה (מדובר על בתקופה של שלושים שנה!) שהכול אצלה תקין, "אצלי הכול בסדר"? . לשם כך, להערכת פועלה שתיים-שלוש מילים מספיקות! כשקורים תקלות ואירועים יוצאי דופן, יש על מה לכתוב...

*

סיום תפקידה לא התנהל כפי שציפתה. שנתיים לפני יציאתה לפנסיה פנתה למוסדות שישלחו צעיר או צעירה לקורס לניהול חשבונות, בכדי שתוכל להעביר אליו את התפקיד באופן מסודר. פניותיה החוזרות לא הועילו.

*

כשחזרנו מטיול של חודש בחוץ לארץ, גונבה לאוזנייה הידיעה שהגזבר החדש, בחור נמרץ בעל מרפקים, החליט לפטר מהנהלת החשבונות את כל החברים הוותיקים ולהחליפם בחברים צעירים יותר, מבלי להידבר עמה, רכזת הענף. הוא הספיק בהעדרנו לסלק בצורה בוטה (כך נודע לשושנה) את השלם הוותיק והושיב במקומו עולה חדש מברזיל, שכל הכשרתו כפקיד זוטר בבנק. אצלה, מעשה כזה לא יכול היה לעבור על סדר היום – היא הגישה את התפטרותה. שושנה תמיד שמרה על כבודה. זאת גאוותה.

הגזבר המשיך במלאכתו להחליף את כל הוותיקים, פרט למי שהיה בשעתו מנהל החשבונות הראשון בקיבוץ, שנשאר במקום עבודתו עד

סוף ימיו. הגזבר בא להזמין את שושנה למסיבת הפרידה לעובדים הוותיקים בהנהלת החשבונות. היא דחתה את ההזמנה בבוז.

פרק יד' – שלושים שנות נישואין

במלאות שלושים שנה לנישואינו, הבנים ארגנו מסיבה מפוארת, פיקניק בחורשת האקליפטוס ליד אולם הספורט, והזמינו את קרובי המשפחה. כל המוזמנים באו.

הבנים ניקו את השטח, הביאו שולחנות וכיסאות, והכינו את האוכל: כל מיני סלטים, מיוז, תפוחי אדמה מטוגנים ושיפודי-עוף אפויים על גריל... בילינו שלוש שעות באכילה ושיחות רעים. וסיימנו עם צילום המסובים.

כל המשפחה בחגיגת 30 שנות נישואין בקיבוץ

*

פרק טו' – בעבודה, עובדים

שושנה היתה כמעט בגיל הפנסיה, אבל הרגישה צעירה, מלאת מרץ. היא הציעה את עצמה לעבוד חלקית בקומנה – לא היו מעוניינים. אני מתאר לעצמי שהיא נפגעה עמוקות מהסירוב, אבל כלפי חוץ גילתה שוויון נפש

גמור. כזאת הייתה תמיד, מעולם לא התלוננה על שום דבר וקיבלה את הכול כטבעי.

שושנה ניסתה ללכת לוותיקון, מקום תעסוקה לוותיקים ופנסיונרים בקיבוץ, אך לא מצא חן בעיניה – מדברים שם כל הזמן. "בעבודה צריך לעבוד!". לשושנה אין חוכמות – בעבודה, היא עובדת!

*

פרק טז' – מפעל לתאורה

במפעל התאורה פתחו מחלקת הרכבה לוותיקים ושושנה הצטרפה למחלקה, עובדת תחת ניהולו של משה החתן. מהר מאוד שושנה למדה את המלאכה והוכרה כאחד ה-"מרכיבים" הבכירים במחלקה. היו מוסרים לה להרכבה את גופי התאורה מההזמנות המיוחדות – מוצר שיצא מידיה לא היה מצריך בדיקה – תמיד היה מושלם! אצל שושנה אין טעויות....

כששושנה הגיעה לגיל שיבעים, נאמר לה שמצטערים – לא כדאי להעסיק עובד רק שלוש שעות ביום. חבל על עמדת העבודה. לכן המפעל השתתף בהקמת ה-"ותיקון" והעביר לשם עבודות מתאימות. שושנה הבינה, אף הצדיקה, את הדבר וסיכמה לעצמה שאין לה ברירה – עליה לצאת לפנסיה ממש, לגמרי. בימינו, רוב ה-"צעירות" מפסיקות לעבוד בקיבוץ ביום שמגיעות לגיל הגמלאות.

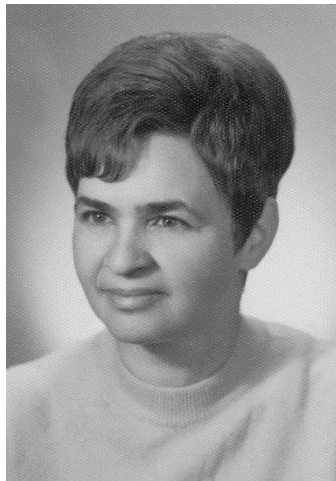
*

פרק יז' – כל-בו

שושנה לא תסתגר ב-ד' אמות דירתה. היא שמה לב שבמרכולית מוכרים פיצוחים (בוטנים, גרעינים, פיסטוקים ועוד) שקונים אותם ארוזים בשקיות קטנות. היא הציעה לאחראית לקנות את הפיצוחים בשקים גדולים והיא מוכנה לבוא פעם-פעמיים בשבוע לשעתיים לחלק אותם לשקיות קטנות – זה יוזיל מאוד את המחיר לחברים. כך פעלה שנה, לשביעות רצון כולם.

עם הנהגת תקנון השנויים החדש בקיבוץ, ההפרטות נחתו גם במרכולית, כלומר עובדי המרכולית החלו לקבל משכורת. האחראית למרכולית באה להודיע לשושנה שעבורה אין תקציב. שושנה מעולם לא ביקשה תשלום או תמורה כלשהי להתנדבותה – עצם ההודעה הפריעה לה. ולכן לא הוסיפה להתנדב במרכולית, לשם חזרו לשקיות הפיצוחים מוכנים.

*

פרק יח' – גבעת חביבה

שושנה לא שיתפה אותי אף פעם בהרגשת "לא רוצים אותי". כלום לא העירה על כך, חשתי שמהשווה בציפיות ואמונתה ניקרע בתוכה. כנראה שגם הבת, עתליה, חשה בדבר שהתרחש אצל שושנה ובאה אליה עם הצעה.

עתליה, עובדת ותיקה ב"יד יערי", הארכיון של השומר-הצעיר בגבעת חביבה, סיפרה לשושנה שבמרתף הארכיון מונחים ארגזי קרטון מלאים מסמכים כאבן שאין לה הפכין – תעודות של 50 שנה מהתנועה השומרית בברזיל, משום שאין ביניהם מי שמבין פורטוגזית. היא הציעה לאמה להתנדב למיין את החומר.

עשר שנים שושנה נסעה עם עתליה יום בשבוע לארכיון, לעבוד בהתנדבות.

במשך שלוש שנים מיינה את התעודות בתיקים, לפי תאריכים ונושאים. עם גמר המלאכה הזאת, עתליה לימדה את שושנה לקטלג את התעודות במחשב בתוכנה מיוחדת לניסוח תקציר התעודות ויצירת "מראי מקומות" (links), שיאפשרו לחוקרים למצוא בין עשרות אלפי תעודות, את הרצוי להם. עבודה מקצועית הדורשת תושייה ומיומנות גבוהה, ששושנה רכשה במהירות. שושנה קטלגה במחשב בהתמדה ויעילות את כל החומר בפורטוגזית השמור במרתף הארכיון.

כשגמרה את החומר בפורטוגזית שאלו את שושנה אם היא מוכנה לטפל בתיעוד בספרדית – הסכימה.

קופסאות של מקסיקו ועוד ארצות דוברות ספרדית עברו בידיה והיא "גמרה" גם את הארצות הלטיניות באמריקה.

הגיעה התור של השפה העברית – שושנה החלה למיין ולקטלג את התיעוד של ההנהגה העליונה של "השומר הצעיר".

*

פרק יט' – מסיבת סיום

בהגיעה לגיל שמונים, לגבורות, שושנה הודיעה שהיא מפסיקה את עבודתה בגבעת חביבה – יום העבודה הארוך והנסיעות החלו להכביד עליה.

אנשי הארכיון הפתיעו את שושנה. הזמינו אותה לבוא איתי, בעלה, למסיבת פרידה לכבוד סיום 10 שנות התנדבות בארכיון – לכבודה. מסיבת הפרידה היחידה, שזכתה לה במשך יובל שנות עבודה בקיבוץ...

כל עובדי הארכיון הסבו סביב שולחנות עם כיבוד קל. מרכזת הארכיון דליה מורן, חברתנו מגעש, פתחה עם סיקור והערכת פעולתה של שושנה בעשר שנים של התנדבותה. בדבריה אמרה משפט מכונן המאפיין את שושנה "החומר במרתף, חמישים שנה של מסמכים, היה מונח בערבוביה מוחלטת. אדם רגיל היה מתייאש, אבל לא שושנה. לא היא זאת שנרתעת בפני קשיים, כי שושנה היא שושנה! בסבלנות והתמדה עשתה סדר בבלגן, מיינה כל מסמכים בתיקים ורשמה אותם בתוכנת הארכיון במחשב". "כי שושנה היא שושנה!", אין משפט מתאים כמוהו לאפיין את שושנה, "כי שושנה היא שושנה!" אחריה כמעט כל הנוכחים שיבחו את החריצות השקטה והיעילה של שושנה. הגדיל בברכתו המנהל האדמיניסטרטיבי של "יד יערי", שהרים על נס את תרומתה של "המתנדבת למופת, שהלוואי וירבו רבות כמוה". שושנה הודתה, נרגשת כולה, במילים ספורות שהכינה מראש בבית, בכתב. שאותן נשאה באופן נאה ומכובד.

*

בגעש, הבנים והנכדים יזמו, לכבוד הגבורות של שושנה, מסיבה מפוארת – ארוחת צהריים במועדון לחבר – הוזמנו אליה רק את הקרובים מצד הוריה והחברים הקרובים ביותר שלה. חגיגה אינטימית ונאה. הושיבו אותה בחזית האולם, הבנים עתליה ובעלה משה, עמרי ואיתי נעמדו בשורה לפניו ועמרי בירך אותה בשמם. אחריהם, הנכדים אמיר, יואל, יותם ורחלי נעמדו לפניו ואמיר בירך בשמם. מירקה (מרים כהן) בירכה בשמה ובשם שרה האחות. שוב דליה מורן בירכה, בשם החברים. שושנה קמה והודתה לנוכחים במספר מילים נרגשות, שקראה בצורה נאה מהכתב.

*

ארוחת צהריים עשירה וטעימה הייתה ערוכה בהגשה עצמית על שולחן ארוך ליד הקיר, וכולם הוזמנו להתכבד. בגמר הארוחה הוצגה מצגת וידאו שהכנתי על חיי שושנה מאז שנולדה, ילדותה, פעילותה הציונית בבהייה, חתונתה איתי, עלייתנו ארצה, המשפחה הענפה שמצאה בארץ, חייה ופעילותה בקיבוץ ובתנועה, עד שהגיעה הלום, לגבורות.

*

הבת עתליה הזמינה את שושנה להתנדב בארכיון של הקיבוץ ומעל לשנה היא התייצבה פעמיים שלוש בשבוע למספר שעות, עד שהתחילה להתקשות, והפסיקה. הפסיקה בארכיון, אך לא התייאשה מלעבוד והתנדבה לעבוד במחסן הבגדים.

*

פרק כב' – מחסן הבגדים

בגיל שמונים שושנה עבדה כמעט מדי יום שלש שעות, בקיפול הבגדים אחרי כביסה וגיהוץ. היא חרוצה מטבעה והספקה היה גדול מהמוצע. התייחסו אליה בחיבה רבה וכשהחלה במחלתה, שעליה נספר בהמשך, המשיכה לבוא לעבוד, מדי פעם, כל פעם פחות...

היא באה בלויי המטפלת שבינתיים קיבלה, שעזרה לה בקיפול. קיבלו אותן באהדה ובהבנה ראויים להערכה.

בעת האחרונה הופיעה פעם או פעמיים בשבוע, לשעה בלבד... בתקופה זאת שושנה התחילה לזמזם לחנים משלה ולמלמל מילים לא מובנות שהמציאה. לא בקול רם – בלחש. חברה שעבדה די רחוק ממנה, העירה לה בקול "תפסיקי עם הרעש!".

שושנה נפגעה, לא הגיבה וקמה ללכת. האחראים של המחסן רצו אליה להרגיע אותה "אל תשימי לב. תמשיכי בעבודתך". אחר כך נגשו לחברה, גם היא מתנדבת למספר שעות בשבוע, "אל תעירי שום דבר

לשושנה. אם הזמזום שלה מפריע לך, תבואי לעבוד כשהיא איננה". כשהתברר שלא תבוא יותר לעבודה, הזמינו אותה לארוחת בוקר חגיגית לכבודה. באתי לצלם את האירוע.

בגיל שמונים ושלוש שושנה יצאה לגמלאות, הפעם פנסיה מלאה, כלומר הפסיקה לעבוד בכלל, גם בבית...

חלק שמיני: הבנים שלנו

פרק א' – עתליה

עתליה, בתנו הבכורה, הייתה הבוגרת מבנות כיתה. נמוכת קומה, אבל בעלת אופי חזק, ונמרץ. עוד מהפעוטון ברוחמה אספה אבנים קטנות בטיולי הקבוצה והמשיכה בגעש. בגן הילדים, אספה גם מטבעות שמצאה בחולות הכורכר בגבעות ליד הים (יש שם עקבות של כפר דייגים ביזנטי מלפני אלף שנה). בכיתה אספה בקופסת קרטון גם קטעי העיתון "על המשמר" על משפט אייכמן. בתיכון, אספה בולי דואר ומטבעות. וכעת, בעבודתה כארכיונאית, מטפלת בצילומים ותעודות.

*

בסוף הטירונות נבחרה עתליה לחניכה המצטיינת של מחלקתה. הציעו לעתליה לצאת לקורס מכ"יות. היא סירבה בתוקף – רוצה לשרת כחיילת פשוטה ביחידה קרבית. לאכזבתה, היא הוצבה בהג"א בדיזנגוף.

הודות לעזרתו של עמי בעלה של מירקה אחות שושנה, היה הועברה לשרת בגדוד שריון ליד תעלת סואץ, שם שירתה בתקופת מלחמת ההתשה.

*

כשהשתחררה מהסדיר, עתליה הצטרפה לצוות עובדי החממה, לאחר מכן הייתה רכזת הנוי בקיבוץ. היא לא הסכימה לעבוד כמטפלת ילדים.

באחד הערבים, שושנה ואני ישבנו על הספה בסלון ושוחחנו. עתליה נכנסה עם בחור גבה-קומה שלא היכרנו (היא הגיעה לבית השחי שלו) ונעמדו לפנינו.

"קוראים לו משה. אנחנו מתחתנים".

רגע של תדהמה – מה יכולנו לעשות? על הקיר שלנו לא היה שעון קוקייה... "מזל טוב, מזל טוב!". חיבוקים ונשיקות.

*

לאחר מספר שנים עתליה הצליחה להגיע לעיסוק כלבבה – מיון וקיטלוג צילומים ותעודות. כשלושים שנה היא מטפלת באוספים ב-"יד יערי" בגבעת חביבה – מלאכה שמתאימה לה ככפפה.

*

להערכתי, מתפקידיה העכשוויים הרבים, החשוב ביותר הוא הדאגה כסבתא – אין לה סיפוק גדול יותר מלטפל בשלושת נכדיה התינוקות היפים והנחמדים (אני, סבא-רבא אובייקטיבי!!!).

בזמן האחרון, התווסף לעיסוקיה הרבים (בל נישכח את הכלבים של הבנים, לעתים), עתליה מטפלת גם ב-"תינוקות" הזקנים שלה, שושנה ואני!

מאז שבגיל שמונים ושלוש התעוורת, אינני עצמאי ואני זקוק מאד לעזרתה. העברתי לידיה, עם ייפויי-כוח רשמי, את ניהול כל עיסוקי הכספיים והבריאותיים (שלי ושל שושנה – תורים, הכנת תרופותינו השבועיות, ליווי בהסעות). אינני מסתדר בלעדיה, המלווה אותי לכל מקום – לדעתי, לדאבוני, אני הנטל הכי גדול הרובץ עליה והיא עוד מתרגזת נורא עליי באומרי שהנני מרגיש כ-"קוץ בתחת"...

*

פרק ב' – עמרי

כאמור עמרי נולד תשע שנים אחרי עתליה, בלידה נורמלית ביותר, אך רווח הזמן הגדול ביניהם נגרם בגלל נסיבות חמורות, שפירטתי בפרק קודם. עמרי, ילד יפה, פיקח וכישרוני (אומרים יודעי דבר שפיזית ושכלית, סליחה על צניעותי, דומה לי, אבל באופי הוא כולו שושנה ואביה ז"ל). הוא התבלט בין חבריו – לא בספורט, אלא בלימודים ובקריאת ספרים. כינו אותו "הפרופסור".

עמרי סיים את לימודיו באוניברסיטה תל-אביב, בפקולטה למתמטיקה, כתלמיד מצטיין (זכה ל-"מצטיין הדיקן").

בצבא לא התקבל לתפקיד קרבי בגלל עין עיוורת (עקב תאונה בילדות), והוצב לתפקיד בשלישות. שוב עזר דוד עמי, ועמרי נשלח לקורס משנים טכנים בתותחנים, סיים קורס קצינים, ושירת כקצין מודיעין בתותחנים. הוא השתחרר משירות מילואים בדרגת רב-סרן.

עמרי התחתן עם כרמן, סטודנטית ארגנטינאית שקיבלה מלגה לטכניון בחיפה לאחר שסיימה את לימודי המחשבים בארגנטינה. כרמן התאמנה בקרטה (ביחד עם משה סקיבה).

לאחר החתונה, עמרי הצטרף לצוות המתכנתים בענף "בית תוכנה געש". כרמן ועמרי החליטו לעזוב את הקיבוץ. עמרי התקבל לעבוד כמתכנת בחברת קומברס, מגדולות חברות ההיי-טק בישראל. עמרי התקדם לתפקידי ניהול ותפקידו כלל נסיעות רבות לחו"ל.

החברה העבירה אותו למרכז בארצות הברית, בתפקיד שחייב אותו שוב לטיסות תכופות. הוא וכרמן קיבלו אזרחות אמריקאית. עמרי עזב את החברה ועבר לעבוד בחברות start-up בהיי-טק. פעמיים בשנה – בפסח וראש השנה – עמרי מבקר אותנו בארץ.

נדמה לי שהארכתי מאד בסיקור את פועלם של בני ועתליה (ועדיין לא אמרתי את הכול...) – להורים מותר להתרברב...

*

פרק ג': האבידה הגדולה

עתליה ומשה קיבלו מעמרי הודעה שלבנו היחיד עדי קרתה בבית תאונה קשה והוא נמצא בבית החולים במצב קריטי – הרופאים לא נותנים הרבה תקווה. באותו יום הם טסו לבוסטון. גם שושנה ואני רצינו להצטרף, אבל כיבדנו את רצונו של הבן לא לבוא.

על יום השנה למותו של עדי לא יכולנו לוותר. הגענו לטקס הזיכרון בלקסינגטון, שהתקיים בספריה של העיר, בנוכחות ידידים, לרוב ישראלים.

עדי ז"ל היה ילד יפה תואר, חסון ופיקח שהיה מגיע בכל פעם ארצה עם האב לבקר את הסבים והדודים. הוא היה כמעט בן שבע בעת מותו.

*

פרק ד' – איתי

הבאתי את איתי בן השבוע לבית התינוקות. שושנה נשארה מאושפזת עוד שבועיים.

לאחר שירותו הסדיר בחיל התותחנים, אתי היה בקיבוץ סדרן עבודה. אתי למד הנדסה באוניברסיטת באר-שבע, עזב את הקיבוץ ועובד בדפוס ממוחשב (בטיפוגרפיה ממוחשבת). בחופשים מרבה לטייל בחוץ לארץ...

פרק ה' – מסיבות פורים

שושנה, אני והילדים אהבנו את מסיבות הפורים בקיבוץ והיינו כולנו מתחפשים. אני זוכר שתי תחפושות של שושנה שזיכו אותה בפרס ראשון במסיבה:

אקרובט בקרקס הולכת על חבל מתוח... על הרצפה, ובידה שמשייה קטנה לשווי משקל.

אחת הפילגשות של הסולטן (יוסף גלפז ז"ל) בהרמון.

פרק ו' - הנכדים

לעתליה ומשה נולדו שלושה בנים, אמיר והתאומים יואל ויותם.
עתליה ומשה מאד רצו ילדה ואמצו את רחלי בגיל 4 כבת.
גידולה לא היה קל – היו עליות וירדות.
כעת רחלי עצמאית ומפרנסת את עצמה בכבוד.

חלק תשיעי – בנים מאומצים

פרק א' - בתיה

בתיה, בת יחידה של אלמנה בודדה, עולה מרומניה, הצטרפה לחברת הנוער הראשונה בגעש, "דרור". נערה בלונדינית תמירה וחיננית, התקשרה כמאומצת למשפחה שלנו. היא בילתה אצלנו מחמש אחר הצהריים עד ההשכבה. יום אחד היא פשוט נעלמה! גילינו שעם קבלת

הזימון להתייצבות בלשכת הגיוס, אימה נכנסה לפאניקה, הוציאה אותה מהקיבוץ מבלי להודיע על כך לאיש וחיתנה אותה, בהיותה בת שמונה-עשרה בלבד, עם מושבניק בן שלושים וחמש.

*

יום בהיר אחד שמענו נקישה בדלת. את מי ראינו? את הנערה המאומצת האבודה שלנו, בתיה, מלווה בבנה ובתה, שכבר בשנות העשרים לחייהם. היא באה להכיר להם את "ההורים שלה בקיבוץ". שישו ושמחו! איזו התרגשות! חיבוקים. נישוקים. זיכרונות. סיפורים. הצצה בתצלומים שבאלבומים. ארוחת ערב קלה (קפה בחלב, צנימים מרוחים בריבת תפוזי קינוטו תוצרת שושנה). האורחים חזרו לביתם. לא פגשנו אותם שוב.

*

דב, מחברת הנוער השנייה, "שורשים", היה בן "מאומץ" שלנו מאז שהגיע מברזיל. היה בן בית אצלנו ובא תכופות לביתנו.

*

שושנה הייתה רכזת ועדת הדירות. דב, שעמד להתחתן, אמר לה שהוא מעוניין לקבל דירה מסוימת. הוא, דב, היה אמנם "בן מאומץ" שלנו, אבל לשושנה אין פרוטקציה, אפילו לבניה הביולוגים – היא הסבירה לו שהבית הזה כבר מובטח לחברו בחברה שיש לו יותר ותק ממנו. דב התרגז מאוד עליה ולא הזמין אותנו לחתונה. בכל זאת השתתפנו במסיבה. הורי הכלה, שכנים וחברים טובים שלנו, עוד מברזיל, באו לביתנו להזמין אותנו – לא יכולנו לסרב.

*

אמו של דב, רות, התגרשה בברזיל מבעלה יוסף, עלתה ארצה ונקלטה בקיבוץ. היא נהגה לבוא אלינו לפעמים בכדי לפגוש את בנה והתקשרה לשושנה (הן היו בערך באותו הגיל), שהדריכה אותה בקליטתה בקיבוץ ולמעשה "אימצה" אותה.

יוסף, אביו של דב, ביקר בארץ ובמשך ארבעה ימים התאכסן בביתנו. הוא חזר לברזיל ושם נפטר.

זמן עבר – דב ואשתו עזבו את הקיבוץ.

רות נפטרה, בטרם עת. שושנה ואני באנו ל-"שבעה" לדירת הנפטרת. דב ישב שם. כשראה אותנו, קם לקראתנו, חיבק אותנו בחוזקה ולחש לנו בכי "תסלחו לי שפגעתی בכם. אני מצטער מאוד מאוד".

*

פרק ג' - שלומית

שלומית, ילדת החוץ מבית-הספר היסודי שלנו, הייתה קטנטונת מאוד. הציקו לה והתעללו בה בבית-הספר היסודי העירוני והציעו להוריה לשלוח אותה לקיבוץ. היא התיידדה עם בתנו עתליה, שפרשה את חסותה עליה. עתליה הייתה גבוהה ממנה, אבל בעצמה בין הנמוכים בכיתה. בכל זאת, בנוכחותה אף ילדה או ילד לא העזו להרים יד על שלומית או להציק לה. עתליה הייתה השומרת ראש שלה, המלאך השומר. שלומית באה עמה מדי יום ב-"הקמה" לביתנו – למעשה, שלומית היא זאת שאימצה את המשפחה...
בגמר בית-הספר היסודי, שלומית חזרה העירה ולא נראתה יותר.

*

פרק ד' – עזרא, החייל שלנו

החייל בא במשך שלוש שנים לבלות את החופשות ואת החגים אצלנו. הוא היה בחור אדיב ומנומס שהתחבב על המשפחה. מעולם לא סיפר דבר על משפחתו ועל עברו. אנחנו לא שאלנו. עם גמר השירות הסדיר, נעלם. בדיעבד נודע לנו שהתחתן עם בחורה מבאר-שבע. לא קיבלנו הזמנה – אם היינו מוזמנים, היינו נוסעים.

פעם אחת ויחידה פגשנו אותו, אישתו ובניו במפגש המוני של מי שבעבר חי בגעש, שהתקיים במדשאה רחבת הידיים של הקיבוץ. אווירה נפלאה. הפגישה עם החייל שלנו הייתה מרגשת – וזהו! נגמר

חלק אחד-עשר – שונות

דילגתי בחלק הקודם על אירועים והתרחשויות רבים מחיי שושנה בקיבוץ געש, על מנת לא להכביד על רצף הסיפור עם גלישות לנושאים צדדיים מגוונים. החיים הם מורכבים מאד. למה להכניס את כל החתולים בשק אחד?

אשתדל להשלים את החסר, שלא בסדר כרונולוגי כפי שקרה, אלא בפרקים לפי נושאים, וההיגיון להבנת קורות חיה של שושנה.

*

פרק א' – אחיותיה של שושנה

אני כבר מתקרב לקראת סיום הספר ולא אמרתי כלום על האחיות של שושנה, שרה ומרים. שלושת האחיות לבית שפילברג היו חברות מגיל הילדות ושמרו על קשרים הדוקים כל הזמן.

שרה

שרה חמש שנים צעירה משושנה, אישה נעימה וחברתית. במשך הרבה שנים עבדה כמזכירת "ויצו" באירגון אירועים. בין השאר, ארגנה בזרים למכירות פומביות של בגדים שנתרמו במצב טוב. עד שיצאה יצאה לגמלאות.

בעלה, נחום גרינהולץ ז"ל, היה איש צנוע ונעים הליכות. מקריאה ב-"ספר הפרטיזנים" למדתי על מעלליו נגד הנאצים ביערות לטביה במלחמת העולם השנייה. ממנו לא שמעתי על כך מעולם.

לשרה בת אתי הנשואה ליאיר וחיה בארצות הברית, ובן משה, גרוש.

מרים

האחות מרים (מירקה) היא עשר שנים צעירה משושנה. מדריכת תיירים מצטיינת בעלת תארים אקדמאיים. היא מרצה על תיירות במכללות ובאוניברסיטה. כתבה ספרים בתחום התמחותה.

בעלה, עמי כהן ז"ל, היה קצין בחיל תותחים שיצא לגמלאות בדרגת אלוף משנה. מקצת מעזרתו לבנינו במהלך שרותם הצבאי הוזכר קודם. גם בחייו האזרחיים היה מרשים בהופעתו ובדיבורו. אדם גאה, אך אדיב וחברתי. נפטר מדום לב בגיל צעיר.

למריים ועמי בת יחידה, מעיין הנשואה למוטי.

פרק ב' – קשרי משפחה

אחת התכונות האופייניות של שושנה – שמירת קשרי המשפחה הענפה. הנושא הוא רחב ביותר וראוי לספר מיוחד. אסתפק ברפרוף קצר, אזכיר

שושנה שאני אוהב

את הדודים, ואדלג על הבנים, הנכדים והנינים. הם פשוט רבים ואינני יודע אפילו את שמם של כולם.

אציין שכל עת שהדודים היו בחיים, שושנה הקפידה לבקר אצלם לעתים מזומנות וגם את בני הדודים. לא דילגה על אף אחד וכולם קיבלו אותנו בשמחה רבה. כל ביקור – חגיגה.

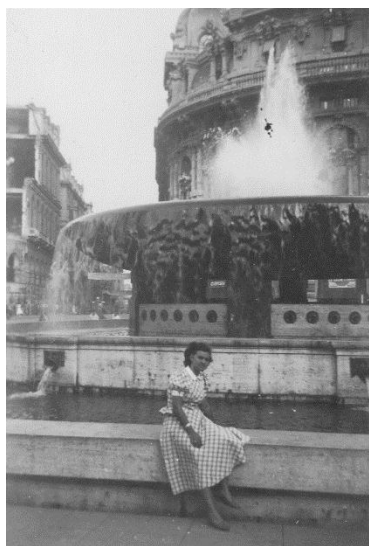
לאמא של שושנה היו חמישה אחים (יששכר, יוסף, מאיר, אהרון ומנחם) ושתי אחיות (ציפורה ורחל). בצילום למטה, שצילמתי ב-1952, מפגש שזומן לכבודנו, מופיעים כמעט כולם.

עם עלייתם של דוד אהרון ודוד יוסף מברזיל, מי שהיה "בונדיסט" בלב-
ונפש ואנטי-ציוני. נשאר רק אידישיסט.
כל האחים התגוררו בארץ.

*

ענף שפילברג: לאביה של שושנה היו שני אחים: משה (נספה בשואה)
ונוטע (ממייסדי קבוצת מסדה, עיברת את שם משפחתו ל-"גבעוני")
ושתי אחיות: מלכה בן-יהודה ושרה הוכמן. כולם התגוררו בארץ.
לדאבוני לא צילמתי תמונה של כולם ביחד.

פרק ג' - טיולים

אהבנו לטייל, אך הפעם הראשונה
שיצאנו את הארץ היה אחרי 30 שנה,
כאשר הנהיגו בקיבוץ תור לנסיעות
לחו"ל, פעם ב-12 שנה... בינתיים
"חרשנו" את הארץ ממטולה עד אבו-
דיס, בסיני. נדמה לי שאין מקום ראוי
לביקור שלא ביקרנו, בטיולים של
הקיבוץ או של המועצה האזורית, או
ברכב פרטי בחופשים.

נסיעתנו הראשונה לחו"ל היתה לביקור
קרובים בברזיל, עליו כבר כתבתי

בתחילת הספר. היינו בריו דה ז'ניירו, סאן פאולו וסלבדור.

עם הזמן הפער הצטמצם – בשנים האחרונות נסענו מדי שנתיים.

בטיול של חודש ימים בארצות הברית שכרנו אוטו ומניו יורק ביקרנו בפילדלפיה ומשם חצינו את המדינה עד לוס אנג'לס. ביקרנו אצל בנות הדודה ציפורה: עדה ודליה. המשכנו לסאן פרנסיסקו, פתלומי, וואנקובר. טסנו דרך סינסינאטי עד טורונטו, שם בילינו שבוע בביתם של בני הדודים אטי ומוטי פרל, איתם טיילנו בסביבה. בהמשך שוב שכרנו רכב. ביקרנו בקוויבק, אגם אלף איים והגענו לפורט-ושינגטון, והתאכסנו אצל פרידה ומארק שיף ז"ל.

בנסיעתנו השניה לברזיל, לקחנו איתנו את אחותי ורדה ז"ל וציקיטה לזר, חברתנו מגעש. עשינו סיור שכלל את סלבדור, מאסיו, רסיפה, קלם, מנאוס, קויאבה, הפאנטאנל, פורטו-אלגרה. גם יצאנו ל-4 ימים באוטובוס לאיגואסו.

היינו עוד פעמיים בארצות הברית: לביקור אצל עמרי, כרמן ובנם עדי ז"ל והפעם האחרונה לטקס האזכרה לעדי ז"ל.

היינו בארגנטינה, בבואנוס איירס, מספר ימים בברילוצה ושבוע ב- Mar del Plata, אצל ראוול סזריו ז"ל (אבא של כרמן) ואישתו השנייה קולי. אנשים נפלאים!

הגיע תור הטיולים המאורגנים בארצות אירופה, על מנת לא להאריך, אציין את המקומות ברפרוף. טיול בספרד ופורטוגל, כולל גיברלטר, ברצלונה ואנדורה.

טיול בסרביה וקרוואטיה. טריאסטה, איטליה – רומא, פומפייה, כפרי, בולוניה, ונציה.

שייט על הוולגה מפטרוגרד עד מוסקווה.

אוסטריה – צ'כיה – הונגריה.

בצרפת בילינו שבוע בביתם של מרים ומוטי ז"ל (אטל (חברים של
עתליה) בפואסי ליד פאריז. הם לקחו אותנו לנורמנדי (Homr fleur).
כאשר מצבה של שושנה החל להחמיר, החלטתי שעלינו לצאת לטיול-
פרידה לחו"ל. השגתי באותו שבוע כרטיסים לשייט ים-תכוני של
שבועיים בקבוצת ותיקים עם ליווי צמוד של מדריך ורופא. האונייה
הגדולה עגנה בשבעה נמלים – קפריסין, כריתים, סיציליה, סרדיניה,
מונקו, נפולי וטריאסט. בכל נמל חיכו לנו אוטובוסים עם מדריכים
מקומיים לסיורים בסביבה. טיול מהנה עם שפע חוויות, אספר רק על
שתיים.

בערב האחרון של ההפלגה חזינו במסיבת הסיום, במופע של תזמורת,

זמרים ורקדנים. פתאום החלו לנגן
את הסמבה הברזילאית המפורסמת
"Tico-tico no fuba" ושושנה
פתחה אליי:

"נחום, מנגנים סמבה. אתה תרקוד
איתי?"

קמתי והזמנתי לרקוד. נכנסנו
לרחבת הריקודים. שמתי לב שהיינו
הרוקדים היחידים. החלטתי לתת
הצגה ונתתי, סמבה אני יודע ונתתי
מספר צעדים נועזים שעוררו
מחיאות כפיים... כשחזרנו למקומות
הישיבה, שוב מחיאות כפיים.

ביום האחרון הספינה עגנה בחיפה. התיישבנו, עם המזוודה, והמתנו
שיסדרו את כבש הירידה לרציף. ראיתי את עתליה ומשה למטה ופניתי
לשושנה. איננה!

כאן המקום לספר: הדאגה היחידה שהייתה לי בעת השבועיים של השייט – החשש שמא אאבד את שושנה. לא עזבתי אותה לרגע, לא בספינה ולא ביבשה. החזקתי כל הזמן את ידה, או את זרועה. הרפיתי לרגע, והיא איננה, נעלמה!

התרוצצתי כמו מטורף בכל הפרוזדורים של הספינה הענקית עם צעקות "שושנה, שושנה" ואין מענה. חשבתי שאצא מדעתי.

מצאתי אותה בקצה הקדמי של הספינה, יושבת לבדה בכיסא, אין נפש חיה בסביבה, ומסתכלת רגועה לים.

"שושנה, מה את עושה כאן?", שאלתי כשחיבקתי אותה. היא הסתכלה בי ואמרה "חיכיתי שתבוא לקחת אותי".

איזה תמימות אלוהית...

*

פרק ד – כלביאדה

אצל ההורים שלנו, של שושנה ושלי, לא היו כלבים. גם לא אצל הוריהם. עד כמה שאני יודע, גם לא אצל סביהם ואבות אבותיהם. .. הילדים שלנו באו בשעות "ההקמה" לבלות בביתנו ולעתים הביאו איתם כלב. בלית ברירה, שושנה ואני הסתגלנו – כך, בלי משים, הצטרפו חיות מחמד כחלק אינטגרלי במשפחה.

חלק אחרון: לקראת הסוף

פרק א' – מקרה מצער

המקרה המצער עליו אני עומד לכתוב, טרם סיפרתי לאיש. בגלל מקצת טעמים לא אתן לו להעלם סתם בנשייה. ראשית, חמישים שנים מספיקים לדידי להתיישנות. שנית, פרשה מביכה זאת מעידה יותר מאלף עדים על האופי החזק והנמרץ של שושנה שלי.

אחרון, החשוב בשבילי, אני זקוק נפשית לבטא את ההתנצלות ואת החרטה שלי על המקרה, לטיהור נפשי. תמיד הייתי מוכן למחול על כבודי מפני כבודה של שושנה.

*

פרק ב': הוויכוח

ויכוח יתכן בכל משפחה, גם הטובה ביותר – אבל יש ויכוח ויש ויכוח... יש ויכוח שהולך כאילו לא היה ולא נברא מעולם – הוא נשכח בלי להותיר זכר. יש ויכוח שמסתיים בגירוש ושנאה הדדית נצחית. יש ויש...

הנה מה שקרה, כפי שקרה, בלי כחל סרק. הלכתי עם שושנה לכיוון הכביש הראשי וביננו התפתחו חילופי דברים על מה בכך, עד כדי כך חסר ערך שאיני זוכר על מה. דבר כזה יכול לקרות אצל כל זוג צעיר, אבל משום מה הוויכוח התלהט יתר על המידה. מול הנגרייה שהייתה קיימת אז, שושנה אמרה דבר (אינני זוכר מה) שפגע בי קשות ואני, אינסטינקטיבית, בלי כל חשיבה, הפלקתי לה סטירה בפה עם כף ידי. אני נשבע בכל היקר לי בעולם שלא הכאבתי לה – רק נגעתי עם קצות האצבעות בשפתיה. לא יותר מזה, אבל לשושנה זה הספיק – היא לא הגיבה ולא אמרה כלום. פשוט חדלה לדבר אלי. התעלמה מקיומי.

ידעתי מיד שטעייתי, שעשיתי מעשה שלא יעשה... התנצלתי. בקשתי סליחה, אמרתי לה שלא התכוונתי לפגוע בה, שלא היה זה מעשה מחושב, שהייתה זו תאונה... שושנה לא שעתה לתחנונים שלי. שתקה וסירבה לדבר איתי.

*

קיוויתי בכל לבי שזעמה יעבור – לא עבר! בנוכחות זרים ובני המשפחה התנהגה כאילו לא קרה כלום ביננו, אבל כשהיינו רק שנינו, התעלמה ממני, לא ראתה אותי. הדבר היחידי שאמרה לי, כאשר הגענו הביתה "אני רוצה שנתגרש. אמתין שהילדים יתבגרו ואעזוב אותך לנצח!". לא הוסיפה מילה נוספת. דממה מוחלטת. בערב, לפני שהלכה לישון, הביאה מארון הבגדים שני סדינים, שמיכה, כרית ואת הפיזומה שלי – זרקה אותם על הספה בסלון, נכנסה לחדר השינה ונעלה את הדלת במפתח. בלית ברירה, ישנתי על הספה בסלון.

*

חודש ימים חלף ולא השתנה דבר – המשכתי לישון בספה בסלון. התחלתי להתרגל למצב ולהשלים עם מר גורלי... אני לא מאמין בגורל, לא במזל ולא בניסים, למרות ויתכן שלפעמים קורים... בסתר ליבי ציפיתי שהפיה הטובה שלי, בה אני כן מאמין (הטובע נאחז בקש...) תציל אותי ממצב הביש... כפי שנראה בהמשך, אכן זה קרה.

*

בחצות הלילה רעש מוזר העיר אותי משנתי. גרגורים וחרחרורים רמים של מישוהו שנחנק. קפצתי ממשכבי ורצתי לראות מה קורה. דלת חדר השירותים הייתה פתוחה. שושנה עמדה מול הכיור, נאחזה בחוזקה עם שתי ידיה בשיש, כולה רועדת ומרקיעה מהר ברגליה. ראשה רכן בכיור והיא ניסתה להקיא, ללא הצלחה – נחנקת.

עמדתי רגע נבוך, בלי דעת מה אעשה לעזרתה. נזכרתי בתרגיל לשחרור גוף זר מקנה הנשימה, שלימדו אותנו בשיעור לעזרה ראשונה במילואים בצבא. נעמדתי מאחורי שושנה, חיבקתי אותה סביב הבטן מתחת התבור ובכל כוחי לחצתי-הרפיתי לסירוגין, כלפי מעלה, בתנועות קצביות, להפעלת הסרעפת. כנראה שהצלחתי – שושנה נרגעה, הפסיקה לרעוד, נשמה עמוקות, בשקט ואיטיות. גופה התמוטט וקרס. החזקתי אותה, שלא תיפול, הרמתי אותה בזרועותיי, נשאתיה לחדר השינה והשכבתי אותה בעדינות על המיטה. כיסיתי אותה בשמיכה והתיישבתי לידה, בקצה המיטה. אחזתי בידה והתבוננתי בפניה מקרוב – נשמה אט אט נשימות ארוכות ועיניה עצומות. נדמה היה לי שישנה. נעמדתי, כדי לחזור לספה בסלון.

"נחום. אל תלך. שב לידי".

התיישבתי ושוב החזקתי בידה.

ישבתי וחיכיתי שתירדם. כשחשבתי שהיא ישנה, קמתי.

"נחום. אל תשאיר אותי לבד. בוא, שכב על ידי".

הלכתי סביב המיטה, לצד השני. נשכבתי לצידה. היא נרדמה. גם אני.

*

התעוררתי השכם בבוקר ויצאתי בזהירות מהמיטה, פן אעיר את שושנה, והלכתי לסלון, להתלבש. לאחר שקיפלתי את המצעים, הנחתי אותם על הספה ויצאתי לאכול ארוחת בוקר בחדר האוכל.

שושנה שאני אוהב

נסעתי לתל-אביב, כי בימי רביעי, בתפקידי כמרכז הבנייה בקיבוץ, נהגתי לבקר במחלקת הבנייה של "הקיבוץ הארצי".

כשחזרתי אחה"צ. מצאתי את שושנה משקה את העציצים במרפסת. "מה שלומך, שושנה?"

"אצלי הכול בסדר". תשובתה הקבועה כששואלים בשלומה, לא חשוב מה מצבה באמת, "מה העניינים אצלך?"

המשכנו לשוחח, לאחר חודש של דממה.

*

הערב לא השליכה את המצעים בשבילי על הספה והשאירה פתוחה את הדלת של חדר השינה. בכל זאת, ליתר ביטחון, ניגשתי לשאול אותה "שושנה, את מסכימה שאשן במיטתנו לידך?"

"כן".

לעולם שושנה לא הזכירה את הפרשה.

*

למדתי היטב את הלקח – לא הרמתי שוב יד על שושנה, גם לא בצחוק – מי שנכבה ברותחין ...

*

מוסר השכל – "אישה לא מכים, אף לא בפרח" (פתגם ברזילאי).

*

עד כאן כתיבת הספר לפניכם זרמה כמו נחל לים – לפעמים רוגע, לפעמים במערבולת סוערת, לפעמים במפלים – אבל זרם! כאן נעצרתי,

לחשוב. התלבטתי קשות מה לעשות, מה לכתוב, איך להגיד את מה שבליבי לומר ואם בכלל להמשיך. התלבטתי, כי הנושא רגיש.

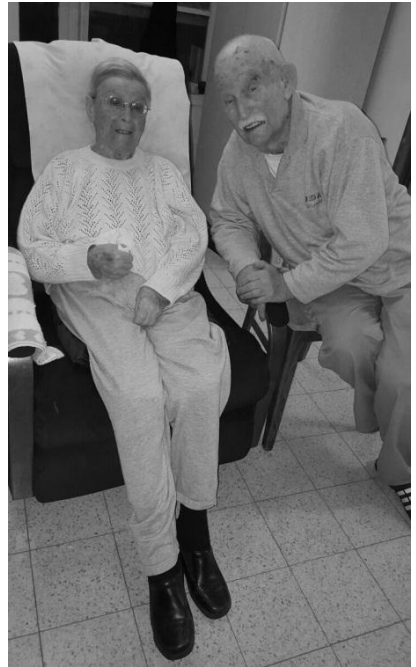
2010, לאחר שושנה הגיעה לגבורות, הופיעו אצלה סימנים של שכיחה, שהסתבר שהם התחלה של מחלת האלצהיימר. תיארתי בפרק זה את התפתחות המחלה שלב אחר שלב ואת התנהגותה המופתית של שושנה, המעוררת התפעלות והערצה, אבל הבנים והנכדים ביקשו שלא אכתוב על כך. כיבדתי את בקשתם – מחקתי מהספר את 30 העמודים האחרונים!... השארתי רק את התמונות ופרק קצר – "פאט ופטיחון".

*

פרק ד' – פאט ופטיחון

מה זה "פאט ופטיחון"? אינני יודע בדיוק את הפירוש. אימי המנוחה, זיכרונה לברכה, כך הייתה אומרת כשראתה איש גבוה יחד עם איש גוך – פאט ופטיחון. איש רזה אם איש גדול-ממדים – פאט ופטיחון. איש לבן עם אישה כושיה – פאט ופטיחון – או להיפך – פאט ופטיחון. בקיצור, שני אנשים ביחד וביניהם קונטרסט, ניגוד – פאט ופטיחון. פאט ופטיחון, מהו הפירוש הנכון של שתי המילים האלה "פאט ופטיחון"?

כפי שאמרת, אינני יודע ואני ספק אם אימי ידעה... אם מי מבין הקוראים יודע דבר מה על פירושם, שיכתוב לי, בבקשה, במטותא, ויספר לי. אהיה אסיר תודה, מקרב לבי.

בדיוק באותה תקופה בה החמירה השכחה של שושנה, איבדתי את מרבית כושר הראייה שלי (כיום יש לי תעודת עיוור). איזה זוג המודות אנחנו. אני מאבד את הראייה המקולרית, נעשה כבד שמיעה וכבד הליכה, ושושנה מאבדת את הזיכרון, ונעשית משותקת... מה שבטוח, שושנה ואני זוג נחמד, פאט ופטיהון!

שושנה שאני אוהב

*

תכונה אופיינית של שושנה, מה ששושנה החליטה, היא החליטה!
כי שושנה היא שושנה! נקודה.

שושנה שלי, השושנה שאני אוהב, אני אוהב אותך בכל נפשי ובכל
מאודי.

--- סוף ---